5/2009

FORUM STATISTICUM SLOVACUM

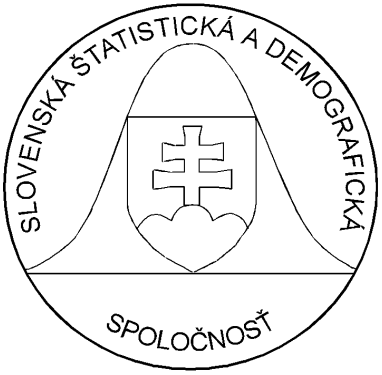

ISSN 1336-7420
95
9 771336 742001

Slovenská štatistická a demografická spoločnosť Miletičova 3, 824 67 Bratislava
www.ssds.sk

Naše najbližšie akcie:

(pozri tiež www.ssds.sk, blok Poriadané akcie)

FernStat 2009

VI. medzinárodná konferencia aplikovanej štatistiky
(**F**inancie, **E**konomika, **R**iadenie, **N**ázory)
tematické zameranie: *Aplikovaná, demografická, matematická štatistika, štatistické riadenie kvality*.
1. - 2. október 2009, hotel Lesák, Tajov pri Banskej Bystrici

18. Medzinárodný seminár VÝPOČTOVÁ ŠTATISTIKA,

3. – 4. 12. 2009, Bratislava, Infostat

Prehliadka prác mladých štatistikov a demografov

3. 12. 2009, Bratislava, Infostat

NITRIANSKE ŠTATISTICKÉ DNI 2010

4. - 5. február 2010, Nitra

Pohľady na ekonomiku Slovenska 2010

13. 4. 2010, Bratislava, Aula EU

EKOMSTAT 2010, 24. škola štatistiky

tematické zameranie: *Štatistické metódy vo vedecko-výskumnej, odbornej a hospodárskej praxi.*
30.5.-4.6.2010, Trenčianske Teplice

Aplikácie metód na podporu rozhodovania vo vedeckej, technickej a spoločenskej praxi

1.7.2010, v priestoroch UM STU na Vazovovej 5, Bratislava

15. Slovenská štatistická konferencia

16.-17.9.2010

Regiónálne akcie

priebežne

Pokyny pre autorov

Jednotlivé čísla vedeckého časopisu FORUM STATISTICUM SLOVACUM sú prevažne tematicky zamerané zhodne s tematickým zameraním akcií SŠDS. Príspevky v elektronickej podobe prijíma zástupca redakčnej rady na elektronickej adrese uvedenej v pozvánke na konkrétne odborné podujatie Slovenskej štatistickej a demografickej spoločnosti. Názov word-súboru uvádzajte a posielajte v tvare: ***priezvisko_nazovakcie.doc***

Forma: Príspevky písané výlučne len v textovom editore MS WORD, verzia 6 a vyššia do verzie 2003, písmo Times New Roman CE 12, riadkovanie jednoduché (1), formát strany A4, všetky okraje 2,5 cm, strany nečíslovať. Tabuľky a grafy v čierno-bielom prevedení zaradiť priamo do textu článku a označiť podľa šablony. Bibliografické odkazy uvádzať v súlade s normou STN ISO 690 a v súlade s medzinárodnými štandardami. Citácie s poradovým číslom z bibliografického zoznamu uvádzať priamo v texte.

Rozsah: Maximálny rozsah príspevku je 6 strán.

Príspevky sú recenzované. Redakčná rada zabezpečí posúdenie príspevku členom redakčnej rady alebo externým oponentom.

Štruktúra príspevku: ***(Pri písaní príspevku využite elektronickú šablónu: http://www.ssds.sk/ v časti Vedecký časopis, Pokyny pre autorov.)***

Názov príspevku v slovenskom jazyku **(štýl Názov: Time New Roman 14, Bold, centrovať)**

Názov príspevku v anglickom jazyku **(štýl Názov: Time New Roman 14, Bold, centrovať)**

Vynechať riadok

Meno1 Priezvisko1, Meno2 Priezvisko2 (štýl normálny: Time New Roman 12, centrovať)

Vynechať riadok

Abstract: Text abstraktu v anglickom jazyku, max. 10 riadkov (štýl normálny: Time New Roman 12).

Vynechať riadok

Key words: Kľúčové slová v anglickom jazyku, max. 2 riadky (štýl normálny: Time New Roman 12).

Vynechať riadok

Kľúčové slová: Kľúčové slová v jazyku v akom je napísaný príspevok, max. 2 riadky (štýl normálny: Time New Roman 12).

Vynechať riadok

Vlastný text príspevku v členení:

1. **Úvod** *(štýl Nadpis 1: Time New Roman 12, bold, zarovnať vľavo, číslovať)*
2. **Názov časti 1** *(štýl Nadpis 1: Time New Roman 12, bold, zarovnať vľavo, číslovať)*
3. **Názov časti 1. . .**
4. **Záver** *(štýl Nadpis 1: Time New Roman 12, bold, zarovnať vľavo, číslovať)*

Vlastný text jednotlivý častí je písaný štýlom Normal: písmo Time New Roman 12, prvý riadok odseku je odsadený vždy na 1 cm, odsek je zarovnaný s pevným okrajom. Riadky medzi časťami nevynechávajte.

5. **Literatúra** *(štýl Nadpis 1: Time New Roman 12, bold, zarovnať vľavo, číslovať)*

[1] Písať podľa normy STN ISO 690

[2] GRANGER, C.W. – NEWBOLD, P. 1974. Spurious Regression in Econometrics. In: Journal of Econometrics, č. 2, 1974, s. 111 – 120.

Adresa autora (-ov) *(štýl Nadpis 1: Time New Roman 12, bold, zarovnať vľavo, adresy vpísať do tabuľky bez orámovania s potrebným počtom stĺpcov a s 1 riadkom):*

Meno1 Priezvisko1, tituly1
Ulica1
970 00 Mesto1
meno1.priezvisko1@mail.sk

Meno2 Priezvisko2 , tituly2
Ulica2
970 00 Mesto2
meno2.priezvisko2@mail.sk

FORUM STATISTICUM SLOVACUM

vedecký recenzovaný časopis Slovenskej štatistickej a demografickej spoločnosti

Vydavateľ
Slovenská štatistická a demografická spoločnosť
Miletičova 3
824 67 Bratislava 24
Slovenská republika

Redakcia
Miletičova 3
824 67 Bratislava 24
Slovenská republika

Fax
02/39004009

e-mail
chajdiak@statis.biz
jan.luha@fmed.uniba.sk

Registráciu vykonalo
Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky

Registračné číslo
3416/2005

Evidenčné číslo
EV 3287/09

Tematická skupina
B1

Dátum registrácie
22. 7. 2005

Objednávky
Slovenská štatistická a demografická spoločnosť
Miletičova 3, 824 67 Bratislava 24
Slovenská republika
IČO: 178764
DIČ: 2021504276
Číslo účtu: 0011469672/0900

ISSN 1336-7420

Redakčná rada
RNDr. Peter Mach – *predseda*

Doc. Ing. Jozef Chajdiak, CSc. – *šéfredaktor*

RNDr. Ján Luha, CSc. – *tajomník*

členovia:
Ing. František Bernadič
Mgr. Branislav Bleha, PhD.
Ing. Mikuláš Cár, CSc.
Ing. Ján Cuper
Ing. Pavel Fľak, DrSc.
Ing. Edita Holičková
Doc. RNDr. Ivan Janiga, CSc.
Ing. Anna Janusová
RNDr. PaedDr. Stanislav Katina, PhD.
Prof. RNDr. Jozef Komorník, DrSc.
RNDr. Samuel Koróny, PhD.
Doc. Ing. Milan Kovačka, CSc.
Doc. RNDr. Bohdan Linda, CSc.
Prof. RNDr. Jozef Mládek, DrSc.
Doc. RNDr. Oľga Nánásiová, CSc.
Doc. RNDr. Karol Pastor, CSc.
Prof. RNDr. Rastislav Potocký, CSc.
Doc. RNDr. Viliam Páleník, PhD.
Ing. Iveta Stankovičová, PhD.
Prof. RNDr. Beata Stehlíková, CSc.
Prof. RNDr. Anna Tirpáková, CSc.
Prof. RNDr. Michal Tkáč, CSc.
Ing. Vladimír Úradníček, PhD.
Ing. Boris Vaňo
Doc. MUDr Anna Volná, CSc., MBA.
Ing. Mária Vojtková, PhD.
Prof. RNDr. Gejza Wimmer, DrSc.
Mgr. Milan Žirko

Ročník
V.

Číslo
5/2009

Cena výtlačku 20 EUR
Ročné predplatné 80 EUR

ÚVOD

Vážené kolegyne, vážení kolegovia,
piate číslo piateho ročníka vedeckého časopisu Slovenskej štatistickej a demografickej spoločnosti spoločnosti (SŠDS) je zostavené z príspevkov, ktoré sú obsahovo orientované v súlade s tematikou 12. Slovenskej demografickej konferencie s hlavným tematickým zameraním „Demografická budúcnosť Slovenska“. Táto akcia sa uskutočnila v dňoch 23. – 25. septembra 2009 v Bojniciach pod záštitou ministerky práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky Viery Tomanovej.

Akciu, z poverenia Výboru SŠDS, zorganizoval Organizačný a programový výbor: Mgr. Branislav Bleha, PhD. - predseda, Mgr. Jana Pukačová - tajomník, Ing. František Bernadič, PhDr. Ľudmila Ivančíková, Ing. Pavol Arpáš, RNDr. Jarmila Berová, Doc. Ing. Jozef Chajdiak, CSc., RNDr. Ján Luha, CSc., RNDr. Peter Mach, Doc. RNDr. Karol Pastor, CSc., Mgr. Milan Žirko, RNDr. Danuša Jurčová, CSc., RNDr. Ján Mészáros, Ing. Boris Vaňo, Mgr. Andrej Chromeček .

Pri príprave a zostavení tohto čísla participovali: Mgr. Branislav Bleha, PhD., Ing. Boris Vaňo, Mgr. Andrej Chromeček (technická spolupráca).

Recenziu príspevkov zabezpečili: Doc. Ing. Jozef Chajdiak, CSc., RNDr. Ján Luha, CSc., Mgr. Branislav Bleha, PhD., Ing. Boris Vaňo.

Výbor SŠDS

Vydanie čísla podporené Ministerstvom školstva SR v rámci dotačného projektu na rozvoj vedy a techniky (výzva CD- 2008 16910/36981) s názvom „Vytvorenie a prevádzkovanie informačných zdrojov demografických a štatistických údajov pre účely podpory výskumu a vývoja v rámci univerzity a ďalších výskumných inštitúcií“

Z histórie Slovenských demografických konferencií
From the history of Slovak demographical conferences

Doc. Ing. Jozef Chajdiak, CSc. /1, RNDr. Ján Luha, CSc. /2

/1 Ústav manažmentu STU Bratislava
/2 Ústav lekárskej biológie, genetiky a klinickej genetiky LF UK a FNsP Bratislava

Slovenská štatistická a demografická spoločnosť mala svoje ustanovujúce zhromaždenie 28. marca 1968. V čase svojho založenia niesla názov Slovenská demografická a štatistická spoločnosť pri SAV. Jej založenie schválilo Predsedníctvo SAV na svojom 33. zasadnutí dňa 18. 12. 1967. Na ustanovujúcom Valnom zhromaždení 28. 3. 1968 bol zvolený výbor v zložení: predseda Doc. Ing. Milan Kovačka, CSc., prvý podpredseda Ing. Daniel Vojtko, CSc., druhý podpredseda Doc. Ing. Ladislav Ivanka, CSc., vedecký tajomník Ing. Rudolf Krč, CSc. a hospodár Dr. Doval. Ďalšie podrobnosti možno získať v príspevku Slovenská demografická spoločnosť založená od D. Vojtka v Ekonomickom časopise 7/1968 XVI str. 715-716. Činnosť Spoločnosti sa orientovala na organizáciu vedecko-odborných podujatí v oblasti štatistiky a demografie prostredníctvom vedeckých konferencií, odborných seminárov a diskusných popoludní. Ku zmene názvu prišlo na Valnom zhromaždení členov spoločnosti dňa 14. marca 1990, kedy sa tiež členská základňa rozšírila o významnú časť štatistickej obce - o matematických štatistikov. Ku tradičným aktivitám Spoločnosti v oblasti aplikovanej štatistiky, výpočtovej štatistky a demografie sa pridružili činnosti z oblasti matematickej štatistiky. Ďalšou významnou oblasťou v činnosti Spoločnosti je štatistické riadenie kvality.

Spoločnosť sa prezentuje pomerne širokými odbornými aktivitami, Slovenská demografická konferencia patrí medzi najdôležitejšie. V poslednom období sa organizuje každé dva roky v nepárnych letopočtoch (v párnych letopočtoch sa organizuje Slovenská štatistická konferencia).

V príspevku uvedieme stručnú chronológiu demografických konferencií. Hneď na tomto mieste sa môžeme poďakovať, za cenné informácie o prvých dvoch konferenciách. Na 9. Slovenskej demografickej konferencii nás upozornil na príslušné informácie v časopise Demografie M. Aleš a M. Šimek (obaja z ČSÚ) nám zabezpečil texty článkov, takže môžeme naše údaje doplniť.

Prvá Demografická konferencia prebehla 24. septembra 1975 v Bratislave. Bola to spoločná konferencia Slovenskej demografickej a štatistickej spoločnosti a Československej demografickej spoločnosti. Témou boli niektoré problémy československej demografie. Na konferencii odzneli príspevky D. Vojtka, J. Stacha, L. Pachla, F. Ďurďoviča, M. Kodaja, hosťa z Humboldtovej univerzite v Berlíne P. Khalatbariho, V. Srba. Na konferencii sa zúčastnilo okolo 60 členov oboch spoločností.

Druhá Demografická konferencia na tému „Populačný vývoj v kontexte spoločenského rozvoja“ sa uskutočnila 2. až 5. mája 1983 v Smoleniciach. Konferenciu sme spoluorganizovali s Československou demografickou spoločnosťou a prebehla

s medzinárodnou účasťou. Medzi 83 účastníkmi bolo 24 zahraničných účastníkov, teda mimo účastníkov z Československa.

Demografické konferencie s číslovaním ich poradia prebiehajú od roku 1992.

3. Demografická konferencia sa uskutočnila vo februári 1992. Z konferencie sme vydali Zborník, ktorý má 115 strán. V Zborníku sú prezentované príspevky J. Chajdiaka, Z. Finkovej, A. Schmidtovej, E. Chandogovej, A. Volnej, E. Svitkovej, Z. Rýchlikovej, A. Bezáka, S. Litomerického, J. Bondu, S. Očovského, J. Kaliského, V. Brčkovej, R. Grofika a M. Novotnej. Zborník pod redakciou E. Halašovej vyšiel v júli 1992.

4. Demografická konferencia „**Populačné zdroje regionálneho rozvoja Slovenska**“ sa uskutočnila v septembri 1993 v Bratislave. Zborník zostavili Š. Očovský a A. Volná. Má 131 strán. V Zborníku sú uvedené príspevky A. Bašovského a kol., A. Brezáka, A. Gajdarovej a J. Mládka, K. Hanicovej, J. Chajdiaka, Z. Izakovičovej, M. Kohútovej, S. Korónyho, A. Micháleka, A. Miškolciho a J. Mládeka, Š. Očovského, G. Olasa, K. Pastora, P. Podoláka, P. Spišiaka, F. Thurza, V. Úradníčka, V. Vlčkovej a D. Breveníkovej a A. Volnej a M. Országha.

5. Demografická konferencia „**Fenomém národnosti (etnicity) a náboženstva v demografii strednej Európy**“ prebehla 8. a 9. 12. 1995 v Bratislave. Zborník príspevkov (ISBN 80 – 967343 – 2 – 6), ktorý zostavil J. Chajdiak má 175 strán. Obsahuje príspevky A. Volnej, R. Bednárika, J. Filadelfiovej a P. Guráňa, S. Gabzdilovej, P. Hraška, J. Chajdiaka, J. Chajdiaka ml., A. Jurovej, M. Kohútovej, O. Kontšekovej, J. Kubanovej, V. Likara, J. Luhu, P. Mariota, J. Mládka, G. Moravčíkovej, K. Pastora, V. Paukoviča, Ľ. Pavlíkovej, M. Piscovej, B. Stehlíkovej, P. P. Tótha, V. Trebichavského, A. Volnej, M. Vyšinského a Ľ. Žatka. Okrem účastníkov zo Slovenska a Česka sa konferencie zúčastnili účastníci z Rakúska.

6. Demografická konferencia „**Pôrodnosť a vybrané aspekty reprodukcie obyvateľstva**“ prebehla v dňoch 21. – 23. mája 1997 na Domaši. Konferencie sa zúčastnili aj štyria biskupi hlavných slovenských cirkví v Prešovskom regióne a predstavitelia susedskej regionálnej štatistiky z Poľska. Zborník konferencie (ISBN 80 – 967658 – 0 – 9), ktorý zostavila A. Volná má 139 strán. Obsahuje príspevky A. Volnej, M. Tirpáka, M. Žirka, V. Čičaja, J. Chajdiaka, V. Kandráčovej, A. Dzurusovej, T. Lenzovej, T. Lengyelovej, B. Lindu, J. Mládka a J. Chovancovej, I. Mrvu, K. Pastora, Ľ. Pavlíkovej, A. Pavúka, D. Popjakovej, A. Šticovej, I. Válkyovej, M. Jurčovičovej, Z. Javorskej a L. Wsólovej, A. Volnej, Ľ. Mistríkovej, D. Heřmanovej a M. Kovářovej.

7. Demografická konferencia „**Demografické, zdravotné a sociálno-ekonomické aspekty úmrtnosti**“ prebehla v dňoch 13. – 15. 9. 1999 v Trenčianskych Tepliciach. Zborník príspevkov, ktorý zostavil M. Žirko vyšiel v dvoch dieloch (1. diel ISBN 80 – 88946 – 00 – X má 162 strán a 2. diel ISBN 80 – 88946 – 05 – 0 má 122 strán). Prvý diel vyšiel v deň začiatku konferencie, druhý diel v októbri 1999. Zborník obsahuje príspevky A. Barákovej, D. Brašenovej, M. Dubekovej, B. Burcina, B. Vaňu, T. Fialu, Š. Galbavého, E. Gintera, G. Guliša, J. Chajdiaka, J. Chovancovej, D. Jurčovej, T. Kamodyovej a J. Mládka, S. Korónyho, F. Koschina, J. Kubanovej, J. Langhamrovej, A. Letkovičovej, B. Stehlíkovej a J. Webera, B. Lindu, J. Mészárosa, K. Pastora, S. Pavlíkovej a J. Mládka, I. Stankovičovej, R. Šidla a A. Volnej (prvý diel) a Závery konferencie a príspevky M. Tirpáka, M. Žirka, P. Guráňa, K. Pastora, A. Barákovej, A. Raučinovej a I. Šteliara, J. Brezáka a Z. Viktoryovej, V. Čičaja, J. Chajdiaka, Ľ. Ivančíkovej, M. Kohútovej, V Kvetana, T. Lengyelovej, J. Mazára a J. Mládeka (druhý diel).

8. Demografická konferencia „**Súčasný populačný vývoj na Slovensku v európskom kontexte**“ prebehla v dňoch 10. – 12. septembra 2001 v Rajeckých Tepliciach. Zborník príspevkov, ktorý zostavil B. Vaňo (ISBN 80 – 88946 – 11 – 5) má 196 strán. Zborník obsahuje príspevky G. Baníkovej a J. Mládeka, A. Barákovej a M. Dudove, S. Bátorovej, M. Cára, M. Horeckého, J. Chajdiaka, Z. Chovancovej, O. Chovanovej, Ľ. Ivančíkovej, D.

Jurčovej, A. Kaščákovej, M. Katerinkovej, S. Katinu, M. Kohútovej, F. Koschina a B. Vaňu, J. Kubanovej, Ľ. Kurčíka, D. Kusendovej, J. Langhamrovej, T. Lengyelovej, B. Lindu, J. Luhu a M. Škrabalu, J. Marenčákovej, J. Matulíka, J. Meszárosa, J. Mládka a B. Blehu, K. Pastora, A. Pavúka, Z. Podmanickej, M. Potačokovej, P. Roszkowkej, B. Stehlíkovej, M. Letkovičovej, M. Velickej a A. Volnej.

9. Slovenská demografická konferencia „**Rodina**“ sa konala v Tajove, v hoteli Lesák v dňoch 17. až 19. septembra 2003. Predsedom programového a organizačného výboru bol RNDr. Vladimír Trebichavský. Tematické okruhy konferencie boli: Historický pohľad na slovenskú rodinu (Slovenská rodina do roku 1918), Vývoj počtu a štruktúry rodinných domácností v období 1950-2001, Regionálne rozdiely v štruktúre rodinných domácností v období 1950-2001, Vplyv demografických procesov na tvorbu a rozpad rodín, Reprodukcia a rodina, Nový model reprodukčného a rodinného správania – kríza tradičnej rodiny?, Prognóza počtu a zloženia rodinných domácností, Ekonomická situácia rodín a domácností, Bývanie a spoločné hospodárenie rodinných domácností, Rodinná politika. Zborník príspevkov (ISBN 80-88946-28-X) zostavil V. Trebichavský. Na 213 stranách obsahuje príspevky Z. Jakubovie, J. Chajdiaka a J.Luhu, B. Vaňa, J. Chajdiaka, F. Koshina, J. Mládka, B. Stehlíkovej, K. Pastora, M. Aleša, J. Hrubého, J. Chajdiaka, J. Širočkovej, A. Volnej, M. Lukáčovej, V. Pilinskej, Ľ. Kurčíka, A. Mentela, O. Dzianovej, J. Linghamrovej, Z. Podmanickej, D. Bartoňovej, A. Berešovej a J. Chajdiaka, M. Potančokovej, V. Fillovej, J. Mládeka a J. Merenčákovej, T. Fialu, J. Kubanovej, G. Nedelovej a A. Kaščákovej, M. Cára, V. Polákovej, D. Selockej, A. Petrášovej, M. Čerešníkovej, M. Štrbovej, M. Kohútovej, B. Szghyovej, K. Čaplovičovej, M. Badu, P. Mareša. Výbornú úroveň konferenciu umocnila aj výborná atmosféra medzi účastníkmi v peknom prostredí v hoteli Lesák a jeho okolí.

Jubilejná 10. Slovenská demografická konferencia **„Naša demografia: súčasnosť a perspektívy“**, pod záštitou Ivana Gašparoviča sa konala v dňoch 4. až 6. mája 2005 v Smoleniciach. Predsedom programového a organizačného výboru bol prof. Ing. Jozef Chajdiak, CSc., podpredsedom pre programovú časť bol Ing. Boris Vaňo, podpredsedníčka pre organizačnú časť bola Ing. Helena Okonkwová a tajomníkom bol RNDr. Ján Luha, CSc.

Zborník príspevkov (ISBN 80-88946-39-5) zostavil B. Vaňo, na 235 stranách obsahuje príspevky účastníkov konferencie a príhovory hostí.

11. Slovenská demografická konferencia s tematickým zameraním **„Migrácia“**, pod záštitou podpredsedu vlády Slovenskej republiky Dušana Čaplovičа sa konala 17. – 19. 9. 2007 v Slovenskom raji, hotel Čingov. Predsedom programového a organizačného výboru bol Ing. Boris Vaňo, podpredsedníčka pre organizačnú časť bola Ing. Anna Janusová a tajomníkom bol RNDr. Ján Mészáros. Príspevky účastníkov konferencie sú publikované vo vedeckom časopise SŠDS FORUM STATISTICUM SLOVACUM, ročník III., číslo 3/2007, ISSN 1336-7420, 251 strán.

12. Slovenská demografická konferencia s tematickým zameraním **„Demografická budúcnosť Slovenska“,** pod záštitou ministerky práce, sociálnych vecí a rodiny SR Viery Tomanovej sa konala 23. – 25. 9. 2009 v Bojniciach, hotel Damona Regia. Predsedom programového a organizačného výboru bol Mgr. Branislav Bleha, PhD., tajomníčkou bola Mgr. Jana Pukačová. Príspevky účastníkov konferencie sú publikované vo vedeckom časopise SŠDS FORUM STATISTICUM SLOVACUM, ročník V., číslo 5/2009, ISSN 1336-7420.

Budeme vďační všetkým, ktorí nám poskytnú doplňujúce informácie o demografických konferenciách, hlavne do roku 1990, na e-mail:

jan.luha@fmed.uniba.sk

chajdiak@statis.sk

alebo osobne.

Vybrané ukazovatele o Trenčianskom kraji
Selected Data on Region of Trenčín

Pavol Arpáš

Abstract: Region of Trenčín is one of the economically developed areas of Slovakia with multisectoral industrial base. Industrial produkction is represented by rubber, electronics, glass, leather and food industries. Agricultural production is determined by natural, climatic and soil conditions, the special status have of the fruit production and cultivation of hops. Region has a very advantageous transport position, is also an important cultural center of Slovakia.

Key words: Demography, Employment, Unemployment, Organizational structure, Industry, Agriculture

Kľúčové slová: demografia, zamestnanosť, nezamestnanosť, organizačná štruktúra, priemysel, poľnohospodárstvo

1. Úvod

Trenčiansky kraj patrí medzi menšie kraje Slovenska. S rozlohou 4 502 km^2 zaberá len 9,2 % z celkovej rozlohy štátu. Nachádza sa v západnej časti Slovenska, obklopený štyrmi krajmi. Na severovýchode susedí so Žilinským, na juhovýchode s Banskobystrickým, na juhu s Nitrianskym a na juhozápade s Trnavským krajom. Severozápadná hranica kraja je súčasne štátnou hranicou s Českou republikou.

Tabuľka 1: Všeobecná charakteristika kraja

Územie	Rozloha v km^2	Počet obcí		Počet obyvateľov k 31. 12. 2008	Hustota obyvateľstva na km^2
		spolu	z toho miest		
Trenčiansky kraj	4 502	276	18	599 859	133
Bánovce nad Bebravou	462	43	1	37 999	82
Ilava	358	21	3	60 891	170
Myjava	327	17	2	28 005	86
Nové Mesto nad Váhom	580	34	2	62 668	108
Partizánske	301	23	1	47 282	157
Považská Bystrica	463	28	1	64 146	139
Prievidza	960	52	4	139 639	145
Púchov	375	21	1	45 488	121
Trenčín	675	37	3	113 741	169

Trenčiansky kraj tvorí 9 okresov, 276 obcí, z toho 18 miest. Počtom obyvateľov tvoril 11,1 % - ný podiel z počtu obyvateľov Slovenskej republiky. Podľa veľkostných kategórií obcí mali najväčšie zastúpenie obce v kategórii od 500 do 999 obyvateľov. Na celkovom počte obyvateľov kraja sa tieto obce podieľali 9,2 % - ami.

Tabuľka 2: Veľkostné kategórie obcí v Trenčianskom kraji k 31. 12. 2008

Ukazovateľ	0 - 199	200 - 499	500 - 999	1 000 - 1 999	2 000 - 4 999	5 000 - 9 999	10 000 - 19 999	20 000 - 49 999	50 000 - 99 999
Počet obcí	22	64	78	65	31	5	4	5	2
Počet obyvateľov	2 753	24 037	55 309	91 165	93 432	33 031	60 672	131 970	107 490
Podiel obyvateľov (%)	0,5	4,0	9,2	15,2	15,6	5,5	10,1	22,0	17,9

2. Geografické východiská

Územie kraja sa rozprestiera na celkoch Vonkajších flyšových Karpát, Fatransko-tatranskej oblasti, Podunajskej nížiny a pohorím Vtáčnik sem zasahuje aj Slovenské Stredohorie. Z Vonkajších Karpát sem zasahujú Biele Karpaty, Javorníky, Myjavská pahorkatina a Považské podolie, z Fatransko-tatranskej oblasti Malé Karpaty, Považský Inovec, Strážovské vrchy, Súľovské skaly, Hornonitrianska kotlina, Žiar, Tríbeč a z Podunajskej nížiny Podunajská pahorkatina. Najvyšší bod územia, 1 346 m n. m., je vrchol Vtáčnika. Najnižšie miesto, 165 m n. m., je tam, kde územie opúšťa Dudváh. Povrch územia je značne členitý. Pohoria majú prevažne charakter hornatín, z ktorých vystupujú chrbty, hrebene a tvrdoše z odolnejších hornín. Na mieste menej odolných hornín vznikli erózne doliny a kotliny. Na úpätí pohorí vo výbežku Podunajskej nížiny sú pahorkatiny s úvalinami a dolinami. Považské podolie, Podunajská pahorkatina a Hornonitrianska kotlina patria do teplej klimatickej oblasti. Ostatné územie prechádza s rastúcou nadmorskou výškou do mierne teplej a chladnej klimatickej oblasti.

Západnú časť kraja odvodňuje Váh, do ktorého sa z pravej strany vlieva Biela Voda, Vlára a Drietomica. Východnú časť kraja odvodňuje Nitra, do ktorej vteká Bebrava, Nitrica a Handlovka. Najväčšia vodná nádrž je na Váhu pri Nosiciach. Termálne pramene v Trenčianskych Tepliciach, Bojniciach a Nosiciach podmienili vznik kúpeľov.

Najvýznamnejším zdrojom nerastných surovín sú zásoby hnedého uhlia v okolí Prievidze a Handlovej a lignitu pri Novákoch. Z ostatných surovín sú tu zastúpené najmä vápence a dolomity (Horné Srnie a Ladce) a na Váhu sa ťaží štrk a tehliarske suroviny.

3. Demografické procesy

K 31. 12. 2008 žilo na území Trenčianskeho kraja spolu 599 859 obyvateľov, z toho 51 % tvorili ženy. Na celkovom počte obyvateľov SR sa kraj podieľal 11,1 % - ami a bol druhým najmenším krajom v republike. Menej obyvateľov má len Trnavský kraj.

Tak ako v každej populácii, aj v Trenčianskom kraji sa rodí viacej chlapcov ako dievčat. Muži nad ženami prevažujú do vekovej skupiny 45 - 49 rokov, od vekovej skupiny 50 - 54 sa tento pomer mení v prospech žien.

Tabuľka 3: Sekundárny index maskulinity v Trenčianskom kraji, 1999 - 2008

Ukazovateľ	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Počet narodených chlapcov na 1 000 narodených dievčat	1 050	1 005	1 011	1 022	1 091	1 058	1 054	1 022	1 078	1 048

K pohlavnej rovnováhe sa kraj najviac priblížil v roku 2000, keď sa na 1 000 dievčat narodilo 1 005 chlapcov.

V roku 2008 sa v kraji živonarodilo spolu 5 420 detí, čo predstavuje 9,04 dieťaťa na 1 000 obyvateľov (najmenej zo všetkých krajov SR), o 1,57 dieťaťa menej ako priemer v SR. V hodnotenom roku zomrelo spolu 5 880 obyvateľov. Najviac obyvateľov zomrelo v okrese Myjava (11,72 na 1 000 obyvateľov), najmenej v okrese Trenčín (9,34 zomrelých na 1 000 obyvateľov). Prirodzený prírastok dlhodobo dosahuje zápornú hodnotu, v uplynulom roku predstavoval -460 osôb.

Do kraja sa v roku 2008 prisťahovalo 3 013 obyvateľov, takmer 43 % tvorili prisťahovalí zo zahraničia. Vysťahovalo sa 2 525 obyvateľov, z toho 6,3 % do zahraničia. Celkový prírastok dosiahol 28 osôb a prvýkrát za posledných desať rokov bol kladný.

Tabuľka 4: Celkový prírastok obyvateľov v Trenčianskom kraji, 1999 - 2008

Ukazovateľ	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Celkový prírastok (-úbytok)	-451	-502	-1 047	-1 423	-1 328	-774	-1 006	-539	-16	28

V roku 2008 bolo v kraji uzavretých 2 997 sobášov, čo je o 484 sobášov viac ako v roku 2001, ktorý bol rokom minima za posledných desať rokov. Na 1 000 obyvateľov tak pripadlo 5,00 sobášov, čo bolo o 0,24 sobáša menej ako celoslovenský priemer.

Dôsledkom odkladania sobášov do vyššieho veku je i zvyšujúci sa priemerný vek pri sobáši. Od roku 1999 stúpol u mužov o 4,3 roka a v roku 2008 dosiahol 31,9 roka. U žien sa priemerný vek zvýšil o 4 roky a dosiahol 28,8 roka.

Tabuľka 5: Priemerný vek pri sobáši v Trenčianskom kraji, 1999 - 2008

Ukazovateľ	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Počet sobášov	2 949	2 764	2 513	2 740	2 845	2 956	2 868	2 865	2 994	2 997
Priemerný vek										
ženícha	27,6	28,2	28,7	29,3	29,7	30,2	30,7	31,3	31,7	31,9
nevesty	24,8	25,2	25,9	26,3	26,5	27,1	27,5	28,4	28,5	28,8

Rozvodovosť má kolísavý vývoj, za posledné tri roky však zaznamenáva mierny pokles. V roku 2008 bolo rozvedených 1 366 manželstiev, čo predstavuje 45,58 rozvodov na 100 sobášov. Takmer 66 % rozvedených manželstiev tvorili manželstvá s maloletými deťmi, prevládajú rozvedené manželstvá s jedným dieťaťom. Priemerný vek rozvedeného muža dosiahol 40,5 roka, ženy sa rozvádzajú v priemere o 2,7 roka mladšie, teda 37,8 ročné. Ako najčastejšiu príčinu rozvratu manželstva uvádzajú muži i ženy rozdielnosť povâh, názorov a záujmov.

V roku 2008 bolo v kraji potratom ukončených 1 800 tehotenstiev, o 78 menej ako v roku 2007. Na 100 narodených pripadlo 33,13 potratov, čo je minimum za posledných desať rokov. Najvyšší podiel potratov bol zaznamenaný u žien vo vekovej skupine 30 - 34 rokov, jeden potrat bol zaznamenaný u ženy mladšej ako 14 rokov.

Vplyvom úbytku detskej zložky a rastom početnosti osôb v poproduktívnom veku dochádza v kraji k zvyšovaniu indexu starnutia. Pred piatimi rokmi (v roku 2004) dosahoval hodnotu 79,10, v roku 2008 to už bolo 96,15. Počet osôb v predproduktívnom veku v roku 2004 tvoril 15,7 % z celkového počtu obyvateľov kraja, v roku 2008 to už bolo o 2,1 p. b. menej, teda 13,6 %. Na druhej strane počet osôb v poproduktívnom veku sa neustále zvyšuje, z 12,37 % v roku 2004 na 13,09 % v roku 2008, čo predstavuje nárast o 0,71 p. b..

Priemerný vek žijúcich obyvateľov Trenčianskeho kraja sa dlhodobo zvyšuje a v roku 2008 dosiahol 39,38 rokov. Priemerný vek mužov bol 37,89 rokov, žien o 2,93 roka vyšší, teda 40,82 rokov. Najmladším okresom v kraji bol v hodnotenom roku okres Považská Bystrica s priemerným vekom 38,09 rokov, najstarším okres Myjava s priemerným vekom 40,97 rokov.

Tabuľka 6: Priemerný vek v Trenčianskom kraji, 1999 - 2008

Ukazovateľ	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Priemerný vek spolu	36,20	36,54	36,87	37,27	37,65	38,02	38,37	38,72	39,05	39,38
muži	34,77	35,12	35,44	35,83	36,19	36,54	36,89	37,24	37,57	37,89
ženy	37,56	37,91	38,23	38,64	39,05	39,43	39,79	40,14	40,48	40,82

Čisté peňažné príjmy domácností v roku 2008 dosiahli 338,55 EUR na osobu a mesiac a oproti roku 2004 boli vyššie o 53,1 %. O takmer 50 % sa zvýšili aj čisté peňažné výdavky, z 211,54 EUR v roku 2004 na 317,28 EUR v roku 2008. Najväčšiu položku vo výdavkoch trenčianskych domácností tvorili výdavky na potraviny a nealkoholické nápoje (23,26 %, o 3,92 p. b. menej ako v roku 2004) a výdavky na bývanie, vodu, elektrinu, plyn a iné palivá (18,92 %, o 3,33 p. b. menej ako v roku 2004). Menej už domácnosti vynakladali na rekreáciu

a kultúru (7,09 %) a rozličné tovary a služby (7,1 %). Najnižší podiel vo výdavkoch domácností predstavovali výdavky na vzdelávanie (0,38 %).

4. Ekonomické a sociálne špecifiká

Podľa výberového zisťovania pracovných síl miera zamestnanosti vo vekovej skupine 15 - 64 ročných v Trenčianskom kraji bola 65 %.

Z priemerného počtu zamestnaných osôb v hospodárstve SR tvoril Trenčiansky kraj 10,9 % - ný podiel na SR. Priemerná nomimálna mesačná mzda dosiahla 630,35 EUR (18 990 Sk), čo je o 92,68 EUR (o 2 792 Sk) menej ako bola priemerná nominálna mesačná mzda v SR. Medzi krajmi to bola štvrtá najnižšia priemerná nominálna mesačná mzda v SR.

V podnikoch s 20 a viac zamestnancami (vrátane neziskových organizácií bez ohľadu na počet zamestnancov) až 55,6 % z priemerného evidenčného počtu zamestnancov Trenčianskeho kraja pracovalo v priemysle. V tejto kategórii podnikov to bol až 18 % - ný podiel na priemerný evidenčný počet zamestnancov pracujúcich v priemysle SR, čím náš kraj obsadil prvé miesto medzi krajmi. Veľké podniky v priemysle kraja zamestnávali o 19 224 zamestnancov viac ako podniky v Bratislavskom kraji, ktorý bol druhý v poradí a tvorí 13,6 % - ný podiel. Až štvrtina zamestnancov pracujúcich v priemysle kraja pracovala v podnikoch zameraných na výrobu elektrických a optických zariadení, ktoré sídlia prevažne v okresoch Nové Mesto nad Váhom a Trenčín. Vo výrobe strojov a zariadení pracovalo 12 % zamestnancov pracujúcich v priemysle (najvyššie zastúpenie v okrese Považská Bystrica, Trenčín a Ilava) a vo výrobe výrobkov z gumy a plastov 11 % zamestnancov (prevažne v podnikoch sídliacich v okrese Púchov a Prievidza). Dôležité zastúpenie v zamestnanosti kraja mali aj priemyselné podniky zamerané na výrobu kovov a kovových výrobkov, ktoré zamestnávali 9 % zamestnancov kraja v priemysle (prevažne v okrese Ilava a Myjava), ďalej 8 % v podnikoch zameraných na spracovanie kože a kožených výrobkov (hlavne v okrese Partizánske) a 7 % v podnikoch zameraných na výrobu textílií a odevov (najvyššie zastúpenie v okrese Trenčín, Púchov a Bánovce nad Bebravou).

V súkromnom sektore bolo 74,3 % zamestnancov pracujúcich vo veľkých podnikoch kraja, kde prevládalo súkromné tuzemské vlastníctvo (46 %) a zahraničné vlastníctvo (30,2 %), ostatných 25,7 % zamestnancov bolo vo verejnom sektore, hlavne vo vlastníctve územnej samosprávy (62,7 %) a v štátnom vlastníctve (37,2 %).

Miera evidovanej nezamestnanosti dosiahla podľa údajov Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny k 31. 12. 2008 hodnotu 4,95 %, čo bolo o 3,44 p. b. menej ako miera evidovanej nezamestnanosti v SR, pričom nižšiu dosiahli iba Bratislavský a Trnavský kraj. Najväčšiu skupinu uchádzačov o zamestnanie tvorili uchádzači s dobou evidencie do 3 mesiacov (38 %) a uchádzači o zamestnanie evidovaní viac ako 12 mesiacov (29 %). Tieto dve skupiny boli najpočetnejšie aj v SR, ale na prvom mieste boli uchádzači evidovaní viac ako 12 mesiacov a tvorili až 44 % zo všetkých uchádzačov o zamestnanie v SR.

Právne subjekty Trenčianskeho kraja tvorili 10,5 % - ný podiel na SR. Právnické osoby tvorili iba 25 % právnych subjektov a ich najpočetnejšou skupinou boli podniky (71 %), z ktorých najviac sa zameriavalo na obchod, nehnuteľnosti, prenájom, obchodné činnosti a priemysel. Živnostníci, tvoriaci 95,6 % z fyzických osôb, sa najviac zameriavali na obchod, priemysel a stavebníctvo. Najviac právnych subjektov na 1 000 obyvateľov malo sídlo v okresoch Považská Bystrica, Trenčín a Ilava, fyzické osoby mali vyššie zastúpenie v okresoch Považská Bystrica a Trenčín, právnické osoby v okresoch Trenčín a Nové Mesto nad Váhom.

V priemyselných podnikoch Trenčianskeho kraja s počtom zamestnancov 20 a viac dosiahli tržby spolu 5 824,7 mil. EUR (175 475,6 mil. Sk) v bežných cenách. V medzikrajskom porovnaní tvoril Trenčiansky kraj 9 % - ný podiel na tržbách spolu

v republike, čo ho radilo na piate miesto. Najväčšie zastúpenie na tržbách spolu v kraji mal gumársky priemysel (výroba výrobkov z gumy a plastov), ktorý tvoril 19,4 % tržieb kraja. Ďalším odvetvím priemyslu bol elektrotechnický priemysel (výroba elektrických strojov a prístrojov), ktorý sa s 18,9 % - ami nachádzal na druhom mieste.

Z územného hľadiska sa na tržbách spolu najviac podieľali podniky v okrese Nové Mesto nad Váhom s 20,9 % - ami, v okrese Prievidza s 20,1 % - ami a v okrese Púchov so 17,8 % - ami.

Poľnohospodárska výroba kraja je podmienená prírodnými, klimatickými a pôdnymi podmienkami. Charakteristickou črtou poľnohospodárstva kraja je značná rozmanitosť ako v rastlinnej, tak aj v živočíšnej produkcii.

Tržby za predaj vlastných výrobkov spolu (v bežných cenách) v poľnohospodárstve tvorili 134,2 mil. EUR (4 042 mil. Sk) a v medzikrajskom porovnaní sa s 9,2 % - ným podielom kraj nachádzal na štvrtom mieste za Nitrianskym, Trnavským a Banskobystrickým krajom. Živočíšna výroba tvorila 11,9 % a rastlinná výroba 6,4 % z tržieb v republike.

Najväčší podiel na tržbách v rastlinnej výrobe mala v kraji pšenica mäkká ozimná, ktorej sa predalo 69 622,80 ton v celkovej hodnote 10,5 mil. EUR (315,1 mil. Sk). Najviac pšenice sa predalo v okrese Partizánske (16 867,48 ton) za 3 mil. EUR (90,4 mil. Sk) a v okrese Bánovce nad Bebravou (13 303,66 ton) za 1,8 mil. EUR (55,7 mil. Sk).

Trenčiansky kraj tržbami za vlastné výkony a tovar nedosahoval rozhodujúce podiely na SR. Najvyšší podiel dosiahol v tržbách za predaj živočíšnych výrobkov (11,9 %) a v tržbách za vlastné výkony a tovar v stavebníctve (10,2 %).

Tabuľka 7: Tržby za vlastné výkony a tovar v Trenčianskom kraji a ich podiel na SR, 2008

Ukazovateľ	V mil. EUR	Podiel na SR v %
Tržby za predaj živočíšnych výrobkov	89,42	11,9
Tržby za vlastné výkony a tovar v stavebníctve	1 054,21	10,2
Tržby za vlastné výkony a tovar v maloobchode	1 594,47	9,5
Tržby za vlastné výkony a tovar v priemysle	6 823,87	9,4
Tržby za vlastné výkony a tovar vo veľkoobchode	2 700,89	8,7
Tržby za predaj rastlinných výrobkov	44,75	6,4
Tržby za vlastné výkony a tovar v nehnuteľnostiach, prenájme, obchodných činnostiach a ostatných službách	593,67	6,1
Tržby za vlastné výkony a tovar v predaji a údržbe motorových vozidiel	354,01	4,7
Tržby za vlastné výkony a tovar v doprave a skladovaní	246,86	4,2

V kraji je vyhlásených 132 chránených území: 14 národných prírodných rezervácií, 47 prírodných rezervácií, 3 národné prírodné pamiatky, 59 prírodných pamiatok a 9 chránených areálov. Najviac chránených území je vyhlásených v okrese Nové Mesto nad Váhom a Trenčín. Najmenej chránených území je v okresoch Púchov, Partizánske a Myjava. V kraji sa nachádzjú chránené krajinné oblasti s 2. stupňom ochrany: Malé Karpaty, Biele Karpaty, Strážovské vrchy, Kysuce a Ponitrie.

Kultúrnym centrom regiónu je Trenčín, mesto výstavníctva a medzinárodných veľtrhov v oblasti módy. Dominantou krajského mesta je Trenčiansky hrad. Turistov priťahujú mnohé kultúrno - historické lokality, akými sú Beckov, Čachtice, Tematín a zámok Bojnice. Obľúbenými cieľmi návštevníkov sú i kúpele v Trenčianskych Tepliciach, Nimnici a Bojniciach, rodný dom Ľudovíta Štúra v Uhrovci, mohyla M. R. Štefánika na vrchu Bradlo a zoologická zahrada v Bojniciach. Z prírodných krás lákajú najmä Súľovské skaly a Manínska tiesňava.

Dopravná poloha kraja je veľmi výhodná. Považím vedú hlavné cestné i železničné ťahy medzinárodného významu Viedeň - Bratislava - Trenčín - Žilina - Katovice

a západovýchodný ťah Brno - Drietoma - Prievidza - Zvolen. Najvýznamnejší je diaľničný ťah D1, vybudovaný takmer po Považskú Bystricu. Krajom prechádza viac ako pätina všetkých diaľničných ťahov. Najväčšími uzlami sú Trenčín, Prievidza a Nové Mesto nad Váhom. Cestné a železničné ťahy vedúce Ponitrím majú hlavne vnútroštátny význam.

5. Záver

Príspevok ponúka všeobecný pohľad na ekonomický a sociálny vývoj Trenčianskeho kraja a jeho postavenie v rámci SR. Vybrané demografické procesy poskytujú prehľad o vývoji v kraji za obdobie rokov 1999 - 2008. Veríme, že publikované ukazovatele budú pre tých, ktorí tento región poznajú, prípadne sa oň zaujímajú, obohatením a zdrojom nových poznatkov a inšpirácií.

---

pozn: Údaje v eurách sú informatívnymi prepočtami, prepočítané konverzným kurzom 1 EURO = 30,1260 Sk.

6. Literatúra

[1]BULLETIN 4/200/8 , Pracovisko ŠÚ SR Trenčín
[2]Stav a pohyb obyvateľstva v Trenčianskom kraji k 31. 12. 2008 - Pracovisko ŠÚ SR Trenčín
[3]Štatistická ročenka regiónov Slovenska 2008 - ŠÚ SR Bratislava
[4] Vývoj obyvateľstva v Slovenskej republike 2008 - ŠÚ SR Bratislava
[5] Výsledky výberového zisťovania pracovných síl za 4. štvrťrok 2008 - ŠÚ SR Bratislava
[6] www.statistics.sk
[7]www.upsvar.sk

Adresa autora:

Pavol Arpáš, Ing.
Štatistický úrad SR - pracovisko ŠÚ SR v Trenčíne
Kniežaťa Pribinu č. 28
911 54 Trenčín
pavol.arpas@statistics.sk

Struktura rodin a domácností ve světle změn úrovně plodnosti a sňatečnosti v České a Slovenské republice koncem 20. a počátkem 21. století
The family and household structure in the context of changes in fertility and nuptiality level in the Czech and Slovak Republic in the 1990s and the first years of the 21st century

Dagmar Bartoňová, Ondřej Nývlt

Abstract:
The analysis is based on data from population censuses 1991 and 2001 and from Labour Force Sample Surveys 2002-2008. The demographic and social changes are shown in the structure of households of mainly young persons. The leaving home of independent children with the aim of starting a new household has been postponed to a higher age since the 90th. It changed concurrently the structure of households of individuals (mainly households of young men has grown) and the structure of family households (more childless two parent families). Consequently the average size of households between years 2002 and 2008 declined from 2,52 to 2,38 persons. The differences in timing of formation of specific types of households are in connection with gender differences and with the attained education. The education is an important differential factor, which determines the number of children in families.

Key words: Census household, Two parents – One parent family Household, Labour force Sample survey, Fertility, Nuptiality, Education level.

Klíčová slova: cenzová domácnost, úplná - neúplná rodinná domácnost, plodnost, výběrové šetření pracovních sil, sňatečnost, vzdělání.

1. Úvod: Přístupy, použité metody rozboru dat VŠPS a SLDB

V příspěvku jsou použita data o domácnostech ze dvou zdrojů. Prvním je sčítání lidu (SLDB), z jehož zpracování byly použity údaje za cenzové domácnosti, převážně z roku 2001. Příspěvek se však soustřeďuje především na změny struktury rodin a domácností dle počtu závislých dětí po roce 2001, pro něž je zdrojem dalších dat výběrové šetření pracovních sil (VŠPS), které umožňuje získávat základní výstupy za rodinné i nerodinné domácnosti každoročně od roku 2002.
Obecně lze analyzovat vnitřní strukturu domácností ze dvou základních pohledů. První, častější přístup vychází z konceptu - tzv. rodinných jader (nukleární rodina), která vymezují jednotlivé typy rodinných domácností - úplné (ÚRD) nebo neúplné (NRD) se závislými dětmi či bez závislých dětí, nerodinných domácností s více členy (VND) a domácností jednotlivců (CDJ).

Dále lze nahlížet na problematiku domácností z pohledu postavení jedince v samotné domácnosti. Tento přístup vymezuje postavení osoby v domácnosti podle vztahu k osobě v čele domácnosti a typu cenzové domácnosti. Obecně lze rozlišovat tyto základní kategorie:

- žijící sám
- žijící v partnerské dvojici s alespoň jedním závislým dítětem (manžel, manželka, druh, družka)
- žijící v partnerské dvojici bez závislého dítěte (manžel, manželka, druh, družka)
- žijící sám se závislým dítětem (matka, otec v neúplné rodině)
- žijící sám s dítětem, ne však závislým (matka, otec v neúplné rodině)
- žijící s jedním nebo dvěma rodiči (vztah k osobě v čele domácnosti – syn, dcera)
- žijící v nerodinné domácnosti (osoby v jiném postavení než v předešlých kategoriích)

2. Cenzové domácnosti v Česku a na Slovensku v období 1991 až 2001

V posledním desetiletí 20. století se ve vývoji počtu a složení domácností začaly uplatňovat důsledky nového režimu demografického chování, který zasáhl zejména generace mladých lidí přicházejících do reprodukčního věku. Ačkoliv trend postupující atomizace soužití lidí v domácnostech je zřejmý od 70. let, výraznější změny nastaly v důsledku poklesu úrovně sňatečnosti a plodnosti a posunu nejvyšší intenzity těchto procesů do vyššího věku teprve v 90. letech. V datech o domácnostech ze sčítání 2001 to znamenalo razantní snížení podílu úplných rodinných domácností s dětmi mladších osob, zvýšení podílu mladších bezdětných párů. Důsledky změn sociálního chování mladých lidí (pozdější odchod z rodiny rodičů, častější preference života jako jednotlivec a odkládání narození dětí) se odrazily ve vyšším zastoupení domácností jednotlivců, neúplných rodinných domácností a úplných rodinných domácností bez závislých dětí mladých osob. Ačkoliv cenzových domácností v 90. letech přibylo, domácností v čele s osobou do 35 let bylo o 5 bodů méně než v roce 1991.

Tabulka 1: Cenzové domácnosti v Česku a na Slovensku v letech 1991 a 2001

Typ cenzové domácnosti	Počet domácností (tis.)				Složení v %				Index	
	Česko		Slovensko		Česko		Slovensko		2001/1991 (%)	
	1991	2001	1991	2001	1991	2001	1991	2001	ČR	SR
Rodinné domácnosti	2 947	2 910	1 425	1 414	72,7	68,1	77,8	68,3	98,7	99,2
- úplné rodiny	2 512	2 333	1 234	1 168	62,0	54,6	67,4	56,4	92,9	94,6
- se závislými dětmi	1 395	1 090	762	644	34,4	25,5	41,6	31,1	78,1	84,5
- bez závislých dětí	1 117	1 243	472	524	27,6	29,1	25,8	25,3	111,3	111,0
- neúplné rodiny	434	576	190	246	10,7	13,5	10,4	11,9	132,7	129,0
Domácnosti jednotlivců	1 089	1 276	399	622	26,9	29,9	21,8	30,0	117,1	155,8
Vícečlenné nerodinné [1)]	14	84	7	35	0,4	2,0	0,4	1,7	×	×
Celkem	4 051	4 270	1 832	2 071	100,0	100,0	100,0	100,0	105,4	113,1

[1)] v důsledku metodické změny ve vyznačování mezi sčítáními 1991 a 2001 nesrovnatelné počty domácností

Zdroj: SLDB 1991, 2001 , SODB 2001**.**

Vývoj struktury domácností byl v ČR i SR sice obecně obdobný, ale odlišnosti lze nalézt již ve výchozí struktuře domácností v roce 1991 (vyšší podíl ÚRD s dětmi a nižší podíl NRD a CDJ v SR než v ČR), rozdíly vznikaly odlišným časováním i rozdílnou intenzitou snižování úrovně plodnosti a sňatečnosti. Ve změně struktury domácností se promítají i odlišnosti ve změnách sociálního chování hlavně mladé generace – častější zakládání domácností jednotlivců v SR než v ČR, ale zároveň vyšší podíl ÚRD s dětmi – na Slovensku vstupoval i na přelomu tisíciletí do manželství vyšší podíl svobodných žen než v ČR, uzavírají sňatek v nižším věku a také mají první děti v průměru v nižším věku než ženy v ČR. Trvale vyšší úroveň plodnosti na Slovensku se promítala i do průměrných počtů dětí v rodinách. Průměrný počet dětí sice klesl v obou zemích, ale v ČR v ÚRD s dětmi z 1,73 na 1,68 dítěte, zatímco v SR z 1,91 na 1,8 dítěte. Domácnosti s 3 a více dětmi tvořily v roce 2001 na Slovensku ještě 16 % ÚRD s dětmi, zatímco v ČR jen 9 %. V NRD se závislými dětmi, jejichž počet vzrostl v ČR téměř o 90 tis., bylo již od roku 1980 v průměru 1,42 dítěte, na Slovensku v NRD se závislými dětmi bylo v roce 2001 v průměru 1,44 dítěte.

V ČR vlivem snížení intenzity sňatečnosti žen ve věku do 30 let v 90. letech klesla intenzita vytváření úplných rodinných domácností ve věku 15-19 let na pětinu, ve věku 20-24 let na 40 % a ve věku 25-29 let na 70 % intenzity z roku 1991. V důsledku toho se snížil počet ÚRD v čele se ženami ve věku do 30 let o 110 tis. Počátek rodinného cyklu se posunul do vyššího věku, ale ani zde nevznikaly úplné rodiny v takové míře jako v předchozích letech. Navíc déle než dříve ženy zůstávaly ve věku 25-34 let důsledku odkládání narození dětí po sňatku bezdětné. V domácnostech s ženou ve věku 20-24 let v čele se snížil podíl ÚRD se

závislými dětmi z více než poloviny na čtvrtinu, ve věku 25-29 let ze 70 % na necelou polovinu a klesl i v domácnostech s ženou ve věku žen 30-39 let. Přesto ÚRD s dětmi tvořily více než polovinu domácnostmi osob do 40 let věku. V 90. letech pokračoval růst podílu neúplných rodinných domácností, jejich počet vzrostl dokonce o třetinu, což ale nezabránilo poklesu podílu rodinných domácností jako celku. NRD tvořily v roce 2001 jen pětinu rodinných domácností.

Tabulka 2: Vybrané ukazatele plodnosti a sňatečnosti v ČR a v SR v letech 1990-2008

Ukazatel	**1990**	**1992**	**1995**	**1999**	**2001**	**2005**	**2007**	**2008**
Úhrnná plodnost – ČR	1,89	1,72	1,28	1,13	1,15	1,28	1,44	1,50
Úhrnná plodnost – SR	2,09	1,99	1,52	1,33	1,20	1,25	1,25	1,32
Průměrný věk při narození 1. dítěte - ČR	22,5	22,5	23,3	24,6	25,3	26,6	27,1	27,3
Průměrný věk při narození 1. dítěte - SR	22,7	22,5	23,0	23,8	24,3	25,7	26,2	26,4
Úhrn. reduk. prvosňatečnost žen - ČR	103,1	76,7	50,5	47,7	48,1	49,9	54,7	…
Úhrn. reduk. prvosňatečnost žen - SR	94,2	80,2	59,0	55,5	48,0	52,5	54,4	56,4
Průměrný věk při 1. sňatku - muži: ČR	24,0	24,8	26,7	28,5	29,2	30,7	31,1	31,4
Průměrný věk při 1. sňatku - muži: SR	...	24,2	24,7	25,9	26,6	28,6	29,0	29,2
Průměrný věk při 1. sňatku - ženy: ČR	21,4	22,5	24,6	26,2	26,9	28,1	28,5	28,7
Průměrný věk při 1. sňatku - ženy: SR	...	21,8	22,3	23,4	24,1	25,9	26,5	26,5

Zdroje: Populační vývoj ČR 1990-2002, 201-2006, 2007. PřF UK, KDGD.Praha.
ČSÚ. Obyvatelstvo: časové řady - http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu
Infostat. Slovak POPIN http://www.infostat.sk/slovakpopin/

V důsledku tohoto vývoje se změnilo i postavení mladých lidí v domácnostech. Podíl žen – manželek nebo partnerek v úplných rodinných domácnostech klesl ve věku 20-24 let z poloviny na pětinu, a podíl těch, které zůstaly v rodině rodičů, se zvýšil na dvě třetiny. Nízký podíl žen v čele neúplných rodinných domácností se dále snížil, vzrostl však podíl žen tvořících domácnost jednotlivce. Podobný vývoj zaznamenalo i složení 20-24letých mužů, s tím, že propad mužů v pozici manžela či partnera byl ještě vyšší (pokles z 26 % na 8 %), podíl mužů žijících v domácnosti rodičů vzrostl z 60 % na 80 % a na rozdíl od žen se mírně snížil podíl mužů tvořících domácnosti jednotlivců. S rostoucím věkem se sice zvyšoval u obou pohlaví podíl osob v úplných rodinných domácnostech v pozici manžela nebo druha (resp. manželky či družky) a klesal podíl osob v pozici dětí, ale odkládání vstupu do manželství se v roce 2001 odrazilo v nižších podílech mužů i žen až do 45 let v tomto postavení než v roce 1991 a ve zvýšení podílu žen v čele neúplných rodinných domácností. U obou pohlaví vzrostlo zastoupení osob tvořících domácnosti jednotlivců.

Strukturální změny ve složení úplných rodinných domácností v důsledku odkládání narození dětí a poklesu plodnosti vedly k dalšímu snižování podílu vícedětných rodin v nejmladších věkových skupinách. Ještě ve věku 25-29 let žen v čele ÚRD vzrostl podíl bezdětných domácností během 90. let více než dvojnásobně. Rodiny s jedním závislým dítětem měly vyšší zastoupení než v roce 1991 teprve ve věku 25-34 let. Zastoupení rodin s dvěma dětmi bylo v roce 2001 ve věku žen 20-24 let poloviční, ve věku 30-39 let tvořily 60 % domácností (malý přírůstek, jednalo se o ÚRD, které vznikly již před rokem 1990). Přes pokles celkového podílu představovaly ÚRD se dvěma dětmi stále nejvíce zastoupenou skupinu ÚRD se závislými dětmi. Výrazně se snížil podíl rodin se třemi závislými dětmi, Pokles podílu ÚRD s více dětmi prakticky ve všech věkových skupinách žen v čele ÚRD až do věku 35 let znamenal snížení průměrného počtu dětí v úplných rodinných domácnostech. Přiblížení podílů jedno- a dvoudětných rodin a vzrůst podílu ÚRD s jedním dítětem v roce 2001 naznačily přechod k jednodětnému modelu rodiny, zatím pozvolný.

3. Struktura domácností mladých osob podle počtu dětí v ČR v letech 2002-2008

Vývoj mezi roky 2002 až 2008 byl charakteristický snižováním absolutního i relativního počtu nerodinných domácností právě ve srovnání s rodinnými domácnostmi. Nejvýrazněji se zvýšil podíl domácností jednotlivců. Přispěl k tomu nejenom růst počtu domácností jednotlivců osob ve starším věku, ale i odkládání založení rodiny mladých lidí a volba života v samostatné domácnosti po odchodu z rodičovské domácnosti. V roce 2002 činil podíl domácností jednotlivců 23 % všech domácností, v roce 2008 již 26,8 %. V rámci poklesu podílu rodinných domácností se nejvíce snižovalo zastoupení úplných rodinných domácností s dětmi. V období 2002 až 2008 klesl jejich podíl o 3 procentní body. Relativní zastoupení neúplných rodinných domácností zůstalo na začátku tohoto století víceméně neměnné.

Tabulka 3: Složení cenzových domácností v ČR v letech 2002-2008

Typ cenzové domácnosti	2002	2004	2006	2007	2008
tis.					
Celkem	4052,6	4150,5	4217,3	4275,9	4370,7
Úplná rodina	2620,0	2605,7	2646,2	2645,2	2653,6
V tom: bez závislých dětí	1391,0	1406,1	1463,4	1464,2	1466,2
s alespoň 1 závislým dítětem	1228,9	1199,5	1182,8	1181,0	1187,5
Neúplná rodina	447,5	471,7	476,4	485,6	499,8
V tom: bez závislých dětí	195,9	203,2	204,5	206,3	214,4
s alespoň 1 závislým dítětem	251,6	268,6	271,8	279,3	285,4
Domácnost jednotlivce	927,8	1018,0	1054,4	1105,8	1172,9
Vícečlenná nerodinná domácnost	57,4	55,1	40,3	39,3	44,3
v %					
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Úplná rodina	64,6	62,8	62,7	61,9	60,7
V tom: bez závislých dětí	34,3	33,9	34,7	34,2	33,5
s alespoň 1 závislým dítětem	30,3	28,9	28,0	27,6	27,2
Neúplná rodina	11,0	11,4	11,3	11,4	11,4
V tom: bez závislých dětí	4,8	4,9	4,9	4,8	4,9
s alespoň 1 závislým dítětem	6,2	6,5	6,4	6,5	6,5
Domácnost jednotlivce	22,9	24,5	25,0	25,9	26,8
Vícečlenná nerodinná domácnost	1,4	1,3	1,0	0,9	1,0

Zdroj: VŠPS

Bez věkového vymezení se však jedná pouze o hrubé nastínění změn. Věkové vymezení umožňuje podrobněji popsat základní změny na začátku tohoto milénia. Obecně v mladém věku převažuje motivace setrvávat v rodičovské domácnosti, to je patrné z dat VŠPS i SLDB. K nejvýznamnějším změnám dochází v posledních letech až ve věkových skupinách 25-29 let a 30-34 let. Zatímco 90. léta minulého století se vyznačovala relativně brzkým odchodem z rodičovské domácnosti a nižší preferencí založení domácnosti jednotlivce, v posledních letech se tento model začal významně měnit. V roce 2008 ve věku 25-29 let méně než polovina žen žila v rodinné domácnosti společně s alespoň jedním závislým dítětem, v roce 2002 tento podíl činil však 58,5 %.

Zvlášť markantní byl tento pokles u žen v pozici manželky nebo družky. V roce 2008 činilo zastoupení těchto žen ve věkové skupině 25-29 let 31,7 %, v roce 2002 49,5 %. Podobné trendy lze nalézt i u mužů, a to i ve věku 30-34 let. V roce 2008, podobně jako u žen ve věku 25-29 let, nežila ani polovina v rodinné domácnosti s dětmi. V kontrastu k poklesu rodinných domácností s dětmi se zvyšovalo zastoupení rodinných domácností bez závislých dětí zvláště u žen ve věku 25-29 let a mužů ve věku 30-34 let. V roce 2008 činilo zastoupení mužů v tomto postavení ve věku 30-34 let 13,0 %, v roce 2002 to bylo pouze 7,8 %.

Tabulka 4: Postavení žen a mužů v domácnosti podle vybraných věkových skupin v ČR v letech 2002-2008 (v %)

Postavení v domácnosti	2002	2004	2006	2007	2008
Ženy, 25-29 let					
Manželka, družka s alespoň jedním závislým dítětem	49,5	43,9	37,8	34,6	31,7
Matka v neúplné rodině	9,0	8,9	8,2	7,5	7,7
Manželka, družka bez závislého dítěte v domácnosti	12,2	15,2	18,1	18,8	20,4
Dítě	19,3	21,6	24,8	25,9	26,4
Jednotlivec	4,1	4,8	5,8	7,8	8,0
Žena v jiném postavení	5,9	5,5	5,4	5,5	5,8
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Muži, 30-34 let					
Manžel, druh s alespoň jedním závislým dítětem	60,2	58,0	51,0	48,7	46,2
Otec v neúplné rodině	3,0	2,8	3,0	3,0	2,9
Manžel, druh bez závislého dítěte v domácnosti	7,8	9,7	10,6	12,1	13,0
Dítě	15,1	16,6	18,3	18,9	18,9
Jednotlivec	6,8	7,5	9,0	8,7	9,9
Muž v jiném postavení	7,1	5,4	8,1	8,6	9,1
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: VŠPS

Základním ukazatelem charakterizující úroveň plodnosti z pohledu domácností je průměrný počet závislých dětí připadající na jednu rodinu. Zmíněný ukazatel dokresluje pokles počtu závislých dětí v rodině, který již probíhá od devadesátých let minulého století. Ačkoliv dle transverzálních ukazatelů hodnotících úroveň plodnosti docházelo v posledních letech k vzestupu úrovně plodnosti, hodnoty průměrného počtu závislých dětí na jednu rodinu tomu nenasvědčují, spíše naopak. V současné době nadále dochází k odkládání narození prvního dítěte, ale i dětí vyššího pořadí, dle závěrů již zmíněných. Z pohledu domácnostních struktur to dokládá především rozhodnutí mladých lidí setrvávat i ve věku 20-29 let v rodičovské domácnosti. Dále se projevuje i fakt preference odcházet do samostatné domácnosti po odchodu z rodičovské domácnosti.

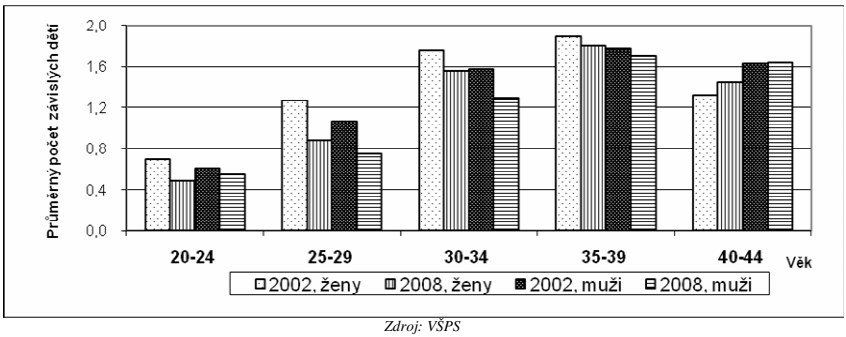

Zdroj: VŠPS

Obrázek 1: Průměrný počet závislých dětí v domácnostech podle věku partnerů v ČR (2002,2008)

Tyto jevy však nemají přímý vliv na ukazatel průměrného počtu závislých dětí žijících v úplných rodinných domácnostech. Nejvýznamněji se tak na snížení počtu závislých dětí v úplných rodinných domácnostech projevuje především preference společného soužití, avšak bez narození dítěte v krátkém časovém období po vstupu do partnerství či odkládání dětí

vyššího pořadí na pozdější dobu. Mezi lety 2002 až 2008 klesl průměrný počet závislých dětí v rodině s manželkou (družkou) ve věku 25 let 29 let o 0,38 bodu, s manželem (druhem) ve věku 25-29 let o 0,31 bodu. O významný pokles se jednalo i ve věkové skupině 30-34 let, neboť v roce 2002 činila hodnota průměrného počtu závislých dětí v rodině s manželkou (družkou) 1,76 oproti 1,56 v roce 2008. Z pohledu manžela (druha) byl tento rozdíl ještě významnější (1,58 v roce 2002 oproti 1,29 v roce 2008). Lze se tedy domnívat, že zlomovými kohortami, jejichž reprodukční chování se odkloní od modelu časné a vysoké plodností budou ženy narozené v sedmdesátých letech.

5. Závěr

Během let 2002 až 2008 se v České republice významně oslabovala pozice rodinných domácností. Celkové snížení zastoupení rodinných domácností především plyne jednak z rozhodnutí mladých lidí setrvávat v rodičovské domácnosti, jednak z rozhodnutí žít v mladém věku již v samostatné domácnosti. Z důvodu odkládání narození dětí i po vstupu do partnerství či manželství se především snížil absolutní i relativní podíl úplných rodinných domácností se závislými dětmi, hlavně do 35 let věku partnerů. Odkládání narození dětí do pozdějšího věku se projevilo i ve snížení průměrného počtu závislých dětí v úplných rodinných domácnostech. Trendy vývoje struktury rodinných domácností, patrné v posledním intercenzálním období, se tedy ani v prvnim desetiletí 21. století významně nemění.

6. Literatura

[1] BARTOŇOVÁ, D. 2005: Vývoj cenzových domácnosti v České republice v poslední třetině 20. století. In: Demografie, 47, č. 1, 2005, s. 1-12.
[2] BARTOŇOVÁ, D. 2007. Rodiny a domácnosti. In: Populační vývoj České republiky 2001-2006. Praha: Demoart, 2007, s. 63-76.
[3] FIALOVÁ, L. Sňatečnost. In:Populační vývoj České republiky 2007, Praha: PřFUK, 2008, s.25-31.
[4] KUČERA, M. 2005. Rodinné domácnosti ve výsledcích sčítání 2001. In: Demografie, 47, s. 13-20.
[5] PIKÁLKOVÁ, S. 2003. Reprodukční chování a postojové orientace žen v závislosti na vzdělání. In: Demografie 45, 2003, č.1, s. 11-21.
[6] RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2004. Změny generační plodnosti v České republice se zaměřením na vzdělání žen. In: Demografie 45, č. 2, 2004, s. 77-90.
[7] RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2007. Porodnost. In: Populační vývoj České republiky 2007, Praha: PřF UK, 2008, s. 41-49.
[8] SOBOTKA, T. 2003. Změny v časování mateřství a pokles plodnosti v České republice v 90. letech. In: Demografie 45, č. 2, 2003, s 77-87.
[9] ŠALAMOUNOVÁ, P. - NÝVLT, O. 2004. Podíly bezdětných žen podle dosaženého vzdělání. Gender, rovné příležitosti, výzkum 2-3: Praha, 2004, s. 16-18.
“

Adresa autorů:

Dagmar Bartoňová, RNDr., Ph.D.
PřF UK, Katedra demografie a geodemografie
Albertov 6
128 43 Praha 2, ČR
bard@natur.cuni.cz

Ondřej Nývlt, RNDr., Ph.D.
Český statistický úřad
Na padesátém 81
100 82 Praha 10, ČR
ondrej.nyvlt@czso.cz

Zpracováno s podporou Výzkumného záměru MSM 0021620831 „Geografické systémy a rizikové procesy v kontextu globálních změn a evropské integrace a GAČR v rámci řešení projektu č. 403/07/0711 „Demografická situace České republiky v rámci EU(25): Podobnosti, odlišnosti a perspektivy

Regionálne populačné prognózy na Slovensku – aktuálne výsledky a výskumné výzvy
Regional Population Forecasting in Slovakia – Current Results and Scientific Prospects

Branislav Bleha

Abstract: There are big differences among regions with respect to population changes. The paper brings basic results of the current subnational population forecast issued in 2008 and discussion about either spatial convergence could become actual within Slovakia. Besides, the current prospects for demographers at subnational and local level are introduced. Among others, the multi-ethnic forecasts seem to be relevant for several regions with a variety of ethnic groups, the Gypsies especially. The second challenge represents projecting about how the significant age structure differences influence the future population change. Finally, some retrodiction could be done in order to model how the after 1989 transition affect the change compared to no-transition modelling scenario.

Key words: Population Forecast, Assumptions, Results, Convergence, Scale

Kľúčové slová: populačná prognóza, predpoklady, výsledky, konvergencia, mierka

1. Úvod

Výsledkom populačných prognóz sa približne od prelomu tisícročí začala venovať väčšia pozornosť odborníkov i politikov, hoci nepriaznivý demografický vývoj trvá v podstate už od začiatku 80. rokov s jeho zrýchlením po roku 1989. Nepriaznivé trendy vnímajú i bežní občania, na čo poukazujú štúdie autorov Bleha (2008) pre prípad Slovenska a Vidovicej (2006) pre prípad Českej republiky. Trend starnutia a depopulácie je s vysokou pravdepodobnosťou nezvratný, a rozhodovacia sféra sa s tým skôr či neskôr bude musieť definitívne zmieriť a aplikovať ďalšie opatrenia.

Mohlo by sa zdať, že podstatné pre celkový vývoj sú výsledky iba národnej prognózy, to znamená prognózy pre štát ako celok. Ako poukazuje tento príspevok, výrazné konzekvencie bude mať aj regionálny demografický vývoj. Pritom regionálne rozdiely v populačnom vývoji možno chápať ako regionálnu disparitu, generujúcu regionálne rozdiely. O regionálnych rozdieloch v demografickom vývoji, ktoré sú značné a bola im venovaná pomerne veľká pozornosť geografov a demografov slovenskej proveniencie, sa však vie vo verejnosti omnoho menej, ako je to v prípade celoslovenského populačného vývoja. Mnohé štúdie venujúce sa regionálnym rozdielom úplne abstrahujú alebo podceňujú význam priestorových demografických rozdielov, prípadne s nimi narábajú príliš zjednodušene. Demografická analýza je často iba akousi „povinnou jazdou“ v kvázi komplexných regionálnych prácach, bez užšieho prepojenia a uvedomenia si väzieb demografického a ostatných subsystémov humánnogeografickej sféry.

Ako observačné jednotky pre analýzu sa v prípade Slovenska najčastejšie využívajú bývalé okresy (platné po roku 1996). Hoci viacerí autori poukazujú na nevhodnosť ich použitia pre seriózne regionálne a geografické analýzy (Korec 2005, Bleha 2007), praktické prekážky často bránia využitiu iných ako týchto oficiálnych jednotiek pre geografické výskumy vrátane regionálnych populačných prognóz. Je však nevyhnutné poznamenať, že aj okresy môžu celkom dostatočne poukázať na priestorovú diferencovanosť a diferenciáciu populačného vývoja na území Slovenska. Ba dokonca v niektorých prípadoch je ich využitie

vhodné, pretože denné urbánne systémy (napríklad rôzne varianty funkčných regiónov) sú často zložené z viacerých demograficky autonómnych populácií[1].
Okrem diskusie ohľadom vstupných hypotéz v kontexte demografických a regionálnych teórií, predstavenia základných výsledkov aktuálnej prognózy (Bleha a Vaňo 2008) naznačujeme v druhej časti aj aktuálne výzvy výskumu v oblasti regionálnych populačných prognóz v špecifických podmienkach Slovenska, ktoré sa týkajú nových prístupov, metód, a špecifických populácií ako objektu prognóz.

2. Vstupné hypotézy prognóz – existuje šanca na ich spresnenie?

Viacero štúdií (napr. Stoto 1982, Bleha 2005, Keilman - Kučera 1992) poukazuje na fakt, že dominantným zdrojom generujúcim nepresnosť prognóz, sú nepresné vstupné hypotézy. Medzi najnepresnejšie patrili vždy prognózy publikované v čase pred väčším zlomom vo vývoji niektorého z demografických procesov, na úrovni národnej to bola zväčša plodnosť, na úrovni regionálnej sa k nej pridáva migrácia. Napríklad otočenie migračných smerov a vplyv suburbanizácie vôbec nepredpokladala okresná prognóza z roku 1994 (ŠÚ SR 1994), čo viedlo k nadhodnoteniu počtu obyvateľov mestských okresov Bratislavy a Košíc, a naopak k podhodnoteniu populácií okolitých vidieckych okresov. Samozrejme, čo sa týka prognóz spred roka 1989, tie sa hneď po zmene pomerov stali úplne neaktuálne. Kľúčová otázka znie, do akej miery je za zmienenú nízku presnosť „zodpovedný" prognostik, a do akej miery „okolnosti". Populačný prognostik samozrejme nemôže predpovedať zmenu politického režimu, či ekologickú katastrofu generujúcu utečeneckú vlnu. Avšak v prípade niektorých zmien trajektórie procesu (pokles vystrieda nárast a pod.) ktorá je generovaná vnútornými faktormi, určitú zodpovednosť má. Takýto *turning point* sa demografom darí vystihnúť iba zriedkavo, resp. nepodarí sa im odhadnúť aspoň približný čas, kedy nastane. Dobrým príkladom je odhad odrazenia sa od dna, čo sa týka fertility v transformujúcich sa krajinách Strednej a Východnej Európy. Hoci demografi správne predpokladali, že by nastať mal, bod zlomu museli neustále odkladať na neskoršiu dobu, a prvotné odhady obratu z polovice 90. rokov, sa posunuli až o približne 8-10 rokov, kedy obrat reálne nastal. Na obhajobu týchto prognostikov treba poznamenať, že išlo o bezprecedentnú situáciu. Autori, aj keď sa chceli vyhnúť principiálne najhoršiemu prístupu (mechanickej, kauzálne nepodloženej extrapolácii), si nemohli vypomôcť ani komparatívnym prístupom, a využitie teórií (napríklad II. demografického prechodu) bolo zneistené tým, že transformácia socialistických krajín s úplne odlišným demografickým prechodom jednoducho nikdy predtým nikde na svete nenastala. Ak by sme aj využili analógiu vývoja plodnosti, aká nastala v 60. až 80. rokoch minulého storočia v Západnej Európe, nebolo by to celkom korektné vzhľadom na špecifiká našich transformačných zmien a ich veľkú razantnosť – rýchlosť zmien v čase. Keby však v súčasnosti existovala niekde v Európe socialistická krajina podobná niektorej z tých bývalých, po páde socializmu by sa demografi mohli s relatívnou istotou oprieť o analógie z krajín transformujúcich sa už od roku 1990.

Hoci by sa mohlo zdať, že by bol vhodný fatalistický prístup (deklarovanie nemožnosti prognózovať budúcnosť), nie je tomu tak. Ak by neexistovali prognózy, ktoré predpokladajú starnutie väčšiny populácií v Európe, zrejme by dnes v európskych krajinách bolo uvedených do praxe omnoho menej opatrení zmierňujúcich dôsledky starnutia. Demografi by sa však mali pokúšať hľadať ďalšie cesty, ako zvýšiť hodnovernosť prognóz. Nemyslíme tým ani tak zlepšovanie metód, ako skôr silnejšiu interdisciplinárnu orientáciu prognóz a určité „vizionárstvo". Demograf nemôže pokryť všetky oblasti, ktoré determinujú demografické

[1] Napríklad okres Kežmarok v rámci FMR Poprad vykazuje etnické špecifiká vyúsťujúce do odlišného charakteru reprodukcie, v takýchto prípadoch je vhodnejšie zložky prirodzeného pohybu prognózovať samostatne pre jednotlivé okresy tvoriace funkčný mestský región.

procesy. Občas sa zdá, že si demografi „uzurpujú“ aj predikciu procesov, ktorým rovnako dobre rozumejú napríklad lekári. Lekári možno nevedia vypočítať úmrtnostné tabuľky, avšak pri predikovaní zníženia úmrtnosti napríklad na ischemické choroby, sú určite kompetentnejší ako demografi, ktorí ich expertné odhady môžu následne zakomponovať do vstupných parametrov pri kalibrácii modelu. Analogicky, „zrastanie“ sociológie, psychológie, ale aj ekonómie s demografiou v analýzach plodnosti je celkom očividné, a taktiež potrebné (viď.aj Pavlík 2000). V prípade regionálnych prognóz do toho vstupuje potreba geografických (dielčích i celostných) prístupov, a teda skĺbenie populačnej geografie a demografie. Iba takto môžeme eliminovať chyby, ktoré vyplývajú z nepoznania kauzálnych súvislostí demografických a iných procesov, a štrukturálnych špecifík, ktoré nám pomôžu odhaliť príbuzné disciplíny (napríklad sociologické štúdie pre plodnosť, polarizačné teórie pre migrácie a pod.)

3. Predpokladaný vývoj základných demografických procesov na sub-národnej úrovni

Aktuálna prognóza je spracovaná za súbor 79 slovenských okresov. Pri koncipovaní predpokladov bolo nevyhnutné odraziť sa od určitých fundamentálnych otázok. Zrejme najdôležitejšou bola otázka približovania alebo vzďaľovania sa úrovne a charakteru procesov v súbore okresov, to znamená určitej konvergencie alebo naopak divergencie týchto procesov. Jednotlivé procesy sú do značnej miery autonómne (i keď čiastočne sa ovplyvňujú), preto sme riešili túto otázku pre každý proces samostatne. Určitým vodidlom bola aktuálna oficiálna národná prognóza, pričom však pri nezávislej kalibrácii spôsobom bottom – up sme zistili koherentnosť vstupných predpokladov, čo zvyšuje výpovednú schopnosť prognózy a jej hodnovernosť.

Najvýraznejšie sa na črtách budúceho demografického vývoja bude podieľať plodnosť. Postulovali sme predpoklad budúceho približovania sa charakteru plodnosti v jednotlivých okresoch. Rýchle zmeny, ktorými prešli niektoré populácie okresov na západe Slovenska, ktoré boli akýmisi pioniermi zmien, sa postupne transponujú aj do ďalších viac tradičných regiónov. Pre zjednodušenie boli populácie okresov na základe doterajšieho vývoja ale aj určitej empirickej znalosti a intuitívnych predpokladov zhlukované do siedmych zhlukov na báze Wardovej metódy. Potvrdilo sa, že v analyzovanom období 1996-2007 dochádza k určitej nivelizácii, znižovaniu rozdielov medzi okresmi. Variačné rozpätie v súbore siedmich zhlukov pre ukazovateľ úhrnnej plodnosti pokleslo z hodnoty 1,01 na 0,72. Aj keď je táto hodnota stále vysoká, pokles možno klasifikovať ako signifikantný. Podobný pokles vykazujú aj ďalšie vypočítané miery variability, napríklad smerodajná odchýlka klesla o približne 45%. Variačné rozpätie hodnôt úhrnnej plodnosti sa podľa predpokladov zníži na hodnotu 0,4. Zásluhu bude na tom mať z väčšej miery (ale nie dominantne) nárast plodnosti v zhlukoch s nižšou úhrnnou plodnosťou. K predpokladu nivelizácie hladiny plodnosti nás vedie vyššie spomenutý vývoj. Okrem toho predpokladáme, že táto nivelizácia bude súvisieť s nivelizáciou kultúrnou, ale aj ekonomickou. Regionálne vedy nepredpokladajú, že by došlo v krátkodobom horizonte k zániku regionálnych disparít. Avšak nárast životnej úrovne obyvateľstva bude pôsobiť ako potenciálny faktor zvyšovania plodnosti len do určitej miery. Podstatné je predpokladané absolútne zlepšenie príjmovej situácie v chudobnejších regiónoch, ktoré môže mať určitý dosah na realizovanú plodnosť. Hoci váha ekonomických a ostatných faktorov je demografmi odhadovaná rôzne, určitý aj keď ťažko kvantifikovateľný vplyv je nevyhnutné brať do úvahy. Ešte vo väčšej miere sa v predpokladoch plodnosti brali do úvahy kultúrne faktory v širšom slova zmysle (tradície, národnosť resp. etnická príslušnosť, stupeň religiozity). Domnievame sa, že bude dochádzať k postupnému znižovaniu váhy týchto faktorov súvisiace s určitou priestorovou difúziou vzorcov (demografického) správania, ktorá

je v čase oneskorená. Takéto šírenie, difúziu zmien (developmental idealism) pre príklad postsocialistických krajín predpokladajú vo svojej teórii autori Thornton – Philipov (2007).

Na obrázku 1 sú zobrazené krivky plodnosti pre jednotlivé zhluky. Možno napríklad porovnať veľké rozdiely medzi zhlukom 3 (Bratislava) a progresívnymi zhlukmi 6 (okolie Košíc, časť Šariša, Spiš, Orava), aj keď sa postupne budú zmenšovať. Úhrnná plodnosť by nemala presiahnuť 1,80 v zhluku 7, a v zhluku 3 by nemala klesnúť pod 1,4.

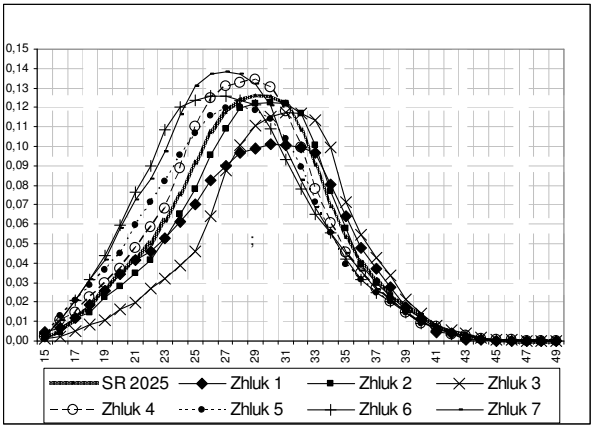

Obrázok 1: Špecifická plodnosť v roku 2025

Základom pre spracovanie prognózy úmrtnosti bolo vytvorenie skupín okresov s podobným vývojom úmrtnosti. Pri zhlukovaní okresov sa brala do úvahy intenzita úmrtnosti a veková štruktúra zomrelých. Zhluky sa vytvárali oddelene pre mužov a ženy, nakoľko prognózy úmrtnosti si vyžaduje oddelené prognózovanie podľa pohlavia. Žiaden zo zhlukov nemožno vymedziť jednoznačne regionálne. Zaostávanie v spojitosti so zlepšovaním úmrtnostných pomerov za posledných 15 rokov vytvára potenciál na ďalšie zlepšovanie úmrtnosti na Slovensku a postupné dobiehanie najvyspelejších krajín. Tento trend je aj základným trendom aktualizovanej prognózy na úrovni SR. Úmrtnostné pomery by sa teda mali zlepšovať vo všetkých okresoch Slovenska.

Tabuľka 1: Stredná dĺžka života pri narodení v zhlukoch okresov

Zhluk	*Muži*		*Ženy*	
	2007	**2025**	**2007**	**2025**
1	69,03	72,47	78,49	80,76
2	71,13	74,80	79,15	81,60
3	72,00	75,90	77,32	79,57
4	68,73	72,98	76,40	79,46
5	67,60	71,56	77,16	80,37
6	69,39	73,76	78,01	80,37
7	70,65	75,48	76,71	80,07

Zdroj: prevzaté z Bleha - Vaňo 2008

Migrácia je výrazne neurčitým prvkom v každej regionálnej prognóze. Pri predikcii migračných tokov treba zohľadniť mnohé iné okrem demografických aspektov, predovšetkým výsledky geografických a regionálnych analýz. Okresy boli zhlukované v tomto prípade do 10 zhlukov, odlíšených budúcou úrovňou a štruktúrou migračného salda. V zásade sa vychádzalo z predpokladu, že sa extrémne hodnoty migračného salda (napríklad v zázemí Bratislavy) už

nebudú vyskytovať, a teda aj u migrácie dôjde k určitej nivelizácii. Pritom pre migráciu za najdôležitejšie považujeme dve dichotomické polarizácie: a) Západ - Východ (Severozápad–Juhovýchod) b) periférne mezo-regióny – jadrá týchto regiónov (krajské mestá a niektoré mestá prevažne nad 50 tisíc obyvateľov a ich široké zázemie). Najväčšie mestá (v podmienkach Slovenska hlavne krajské mestá a mestá nad 50 tisíc obyvateľov) by mali získavať obyvateľstvo zo svojich širších spádových území - susedných okresov s menšími okresnými mestami. Aj keď to zrejme nebudú výrazne vysoké čisté migračné toky, čistú migráciu krajských miest (resp. okresov ktorých sú sídlami) signifikantne ovplyvnia. Najziskovejšie zostanú niektoré okresy Západného Slovenska, pritom aj samotná Bratislava bude dosahovať čistý zisk z migrácie.

Pre každú prognózu je vhodné stanoviť a vyjadriť základné riziká, ktoré zvyšujú mieru neurčitosti. Tieto riziká v konečnom dôsledku potenciálne vplývajú na presnosť vstupných hypotéz. Za hlavné riziko považujeme imanentne obsiahnutú volatilitu migrácie na úrovni priestorových jednotiek, aké predstavujú okresy SR. Ďalšie riziko spočíva v tom, že migrácia reaguje na širšie ponímaný spoločenský (socio-ekonomický) vývoj, ktorého predikcia pre konkrétne okresy SR je ovplyvnená veľkým množstvom faktorov a činiteľov. Ide predovšetkým o vývoj regionálnej diferenciácie resp. nivelizácie spojenej so situáciou na regionálnych trhoch práce. Migráciu považujeme za proces, ktorý má z trojice prognózovaných procesov jednoznačne najvyššiu mieru neurčitosti, ktorá vyplýva z jeho komplexnosti. V prípade migrácie ide z multiregionálneho aspektu aj o určenie smerov (je oveľa náročnejšie určenie trendu), intenzity, vekového rozloženia, a to všetko pri oveľa vyššej temporálnej nestabilite reziduálneho charakteru (Bleha – Vaňo 2008)

4. Výsledky

Tak ako na národnej, aj do regionálnej úrovni bude pokračovať prirodzený i celkový úbytok v časti okresov, a demografické starnutie v celom súbore okresov vrátane tých, ktoré sú etnicky pestrejšie. Do skupiny okresov s najvyšším relatívnym nárastom počtu obyvateľov budú patriť jednak okresy ťažiace so suburbanizácie, jednak okresy ťažiace s vyššej plodnosti a mladšej východiskovej vekovej štruktúry. Naopak, úbytok v demograficky depresných regiónoch a niektorých častiach Bratislavy a Košíc zostane najvýraznejší.

Tabuľka 2: Okresy s najväčšou zmenou počtu obyvateľov za obdobie 2007-2025

Okres	Prírastok (%)	Okres	Úbytok (%)
Senec	35,1	Hlohovec	-5,3
Košice okolie	13,6	Banská Štiavnica	-5,5
Kežmarok	11,9	Nové Zámky	-5,9
Námestovo	11,7	Žarnovica	-6,3
Levoča	9,7	Detva	-6,5
Sabinov	9,6	Myjava	-6,6
Malacky	8,3	Brezno	-7,5
Pezinok	8,2	Košice III	-8,7
Stará Ľubovňa	7,8	Košice IV	-10,6
Dunajská Streda	7,8	Bratislava I	-16,5

Zdroj: prevzaté z Bleha - Vaňo 2008

Do roku 2025 sa priemerný vek obyvateľstva zvýši vo všetkých okresoch a rozpätie bude siahať od 36,1 roka (okres Námestovo) do 47,8 rokov (okres Bratislava I). Priemerná hodnota za Slovensko bude 42,7 roka (zvýšenie o 12,5% oproti súčasnosti). Už len 9 okresov bude mať priemerný vek nižší ako 40 rokov (v roku 2007 bolo takých okresov 70). Pôjde o severoslovenské a východoslovenské okresy Levoča, Košice okolie, Spišská Nová Ves, Gelnica, Vranov nad Topľou, Stará Ľubovňa, Sabinov, Kežmarok, Námestovo. Vysoký relatívny nárast priemerného veku (tabuľka 3) dosiahnu aj niektoré progresívnejšie okresy, kde sa väčšmi prejaví vplyv starnutia zdola. Celkovo však zostane zachovaný signifikantný

rozdiel medzi západnou a východnou častou Slovenska, hoci sa čiastočne zmenší variabilita súboru, aspoň čo sa týka priemerného veku.

Tabuľka 3: Okresy s najvyšším a najnižším prírastkom priemerného veku v %

Okres	Prírastok priemerného veku (%)	Okres	Prírastok priemerného veku (%)
Košice III	21,39	Zlaté Moravce	10,01
Bratislava V	18,69	Snina	9,54
Košice II	16,77	Bratislava III	9,48
Tvrdošín	16,29	Krupina	9,47
Bratislava IV	14,90	Žarnovica	9,40
Dunajská Streda	14,87	Myjava	9,17
Poprad	14,74	Gelnica	8,73
Martin	14,21	Bratislava I	8,19
Senec	14,13	Medzilaborce	7,33
Dolný Kubín	14,11	Sobrance	6,77

Zdroj: prevzaté z Bleha - Vaňo 2008

5. Nové výskumné výzvy regionálneho prognózovania na Slovensku

Regionálne populačné prognózovanie má v rámci Slovenska pred sebou niekoľko aktuálnych odborných výziev. Za asi najdôležitejšiu považujeme spracovanie (popri aktualizácii národnej) prognóz rómskeho obyvateľstva na úrovni okresov. Je to nesmierne náročná úloha jednak na vstupné dáta, jednak na predikciu trendov rómskej reprodukcie. Paradoxne, migrácia nehrá pri prognóze rómskej populácie v okresoch až takú vážnu rolu, keďže mobilita Rómov je nižšia. V niektorých regiónoch dochádza v poslednej dobe k zvyšovaniu sociálneho napätia. Aj preto sú prognózy početnosti a štruktúry rómskeho obyvateľstva veľmi opodstatnené. Je predpoklad, že budú pribúdať oblasti (na úrovni NUTS V, neskôr možno i NUTS IV), kde sa obyvatelia tohto etnika stanú majoritou. Z hľadiska demografického predstavuje Rómska populácia výrazný potenciál, ten však nie je zatiaľ pretavovaný do dostatočného ľudského a spoločenského kapitálu. Prognózy by mohli predstavovať aj určitú smerodajnú informáciu pre rozhodovaciu sféru, pretože nezlepšenie (zhoršenie) kvality ich života, sociálnej situácie, nezamestnanosti, kriminality povedie pri ich vyššom počte k ďalšej eskalácii problémov. Je potrebné previesť modelové projekcie, za akých vstupných predpokladov dôjde k stabilizácii počtu Rómskej populácie, s cieľom poukázať na jej značné vekovo-populačné momentum, čo znamená že aj pri klesajúcej plodnosti je natalita stále extrémne vysoká, predovšetkým v segregovaných osadách. Užitočná z výskumného hľadiska by bola aj národná viacstavová prognóza podľa národnosti, príp. podľa vierovyznania.

Za ďalšiu výzvu považujeme projekciu počtu obyvateľov podľa okresov s využitím rôznych modelových predpokladov dynamiky s cieľom testovať možné scenáre vývoja vekovej štruktúry v regiónoch (do akej miery je budúca rozdielnosť dôsledkom súčasnej navzájom značne diferencovanej vekovej štruktúry regionálnych populácií?[2]). Využiť by sa mohol aj pravdepodobnostný prístup, a to aj pre úroveň národnú. Táto posledných približne 15 rokov v Západoeurópskej proveniencii značne využívaná metóda zatiaľ na Slovensku nebola nikdy použitá.

Napokon, špecifickú pozornosť si zasluhujú niektoré priestorovo i demograficky homogénne špecifické priestory, napríklad oblasti s rozptýleným osídlením, ktoré priestorovo predstavujú značnú časť územia viacerých regiónov. Ich obyvateľstvo sa podieľalo a podieľa na formovaní krajinného rázu týchto území. Vyvstáva otázka, ako bude pokračovať trvalo

[2] Bližšiu pozornosť treba venovať aj analýze vzťahu populácia – obyvateľstvo v regiónoch. Vyčlenenie čo možno najkompaktnejších populácií s úzkymi reprodukčnými väzbami by mohlo viesť k spresneniu predpokladov prognóz.

udržateľný rozvoj týchto regiónov bez trvalo udržateľného demografického rastu, resp. aspoň stagnácie. Je marginalita niektorých regiónov neprekonateľným determinantom ich postupnej depopulácie? Tieto komplexné otázky si okrem iných vyžadujú i demografické opatrenia a prognózy z ktorých tieto opatrenia môžu vychádzať.

6. Záver

V rámci Slovenskej republiky si okrem národnej populačnej prognózy zasluhujú pozornosť aj prognózy regionálne a lokálne, čo vyplýva z priestorovej diferencovanosti. Pre rozhodovaciu sféru na najvyššej ale aj lokálnej úrovni sú údaje o počte obyvateľov, jeho vekovej štruktúre a celkovom demografickom potenciáli viac menej kľúčové. Možno skonštatovať, že slovenské regióny NUTS IV smerujú cestou demografického starnutia a z väčšej časti aj populačného úbytku. Podľa predpokladov bude dochádzať k určitému vyrovnávaniu rozdielov medzi regiónmi z hľadiska charakteru reprodukcie, stále však budú pomerne značné. Navyše, pestrosť vekovej štruktúry bude spôsobovať zachovávanie rozdielov i v budúcnosti. V rámci okresov sa rozširia depopulačné skupiny obcí (najmä okrajové, koncové marginálne časti), naopak v niektorých častiach Slovenska najmä zásluhou rómskej reprodukcie bude dochádzať k značnému zvyšovaniu počtu obyvateľov. To je aj dôvod, prečo sú veľkou výzvou viacstavové prognózy v tejto priestorovej mierke.

7. Literatúra

[1]BLEHA, B. (2007). Conception of Spatial Units Approriate for Regional Population Forecasts.
Joint EUROSTAT/UNECE Work Session, in Bucharest, pozvaný príspevok
http://www.unece.org/stats/documents/ece/ces/ge.11/2007/wp.3.e.pdf

[2] BLEHA, B. (2008). Prieskum percepcie demografickej problematiky na Slovensku. IN: SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA A DEMOGRAFIA, roč.18, č. 4, s. 70-81.ISSN: 1210-1095

[3] BLEHA, B.- VAŇO, B.(2008). Demografická budúcnosť okresov Slovenska: Približovanie či divergencia?, Infostat, Bratislava. s. 82, ISBN: 978-80-89398-00-3

[4] KEILMAN, N.- KUČERA, T.(1992). The impact of methodology on accuracy of population forecasts. Evidence from the Netherlands and Czechoslovakia. IN: Journal of Forecasting, Roč. 10, s. 371-398.

[5] KOREC, P.(2005). Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004. Geografika, Bratislava, s. 228.

[6] PAVLÍK, Z.(2000). Position of Demography among Other Disciplines.UK, Praha, s. 116, ISBN:80-902686-3-3

[7] STOTO.M.A.(1982). The Accuracy of Population Projections. IN: JOURNAL OF AMERICAN STATISTICAL ASSOCIATION. Roč.78, s. 13-20.

[8] THORTNON, A. – PHILIPOV, D. (2007). Developmental Idealism and Family and Demographic Change in Central and Eastern Europe. IN: EUROPEAN DEMOGRAPHIC RESEARCH PAPERS, č. 3., s.85

[9] VIDOVIĆOVÁ, L. (2006). Podléha česká veřejnost panice z demografie?, s. 82-94, In: Sňatek a rodina: zájem soukromný nebo veřejný?, Praha, s. 158

Adresa autora:

Bleha Branislav, Mgr., PhD.
Prírodovedecká fakulta UK, Mlynská dolina
842 15 Bratislava
bleha@fns.uniba.sk

Distribúcia vrodených vývojových chýb na Slovensku v rokoch 1997 - 2005
Congenital anomalies distribution in Slovakia in 1997 - 2005

Daniel Böhmer, Ján Luha, Jana Martináková

Abstract: Incidence of congenital anomalies (CA) is recorded as one of the population health status indicators. We analysed distribution of congenital anomalies of the live-born neonates (and particular groups of congenital anomalies) in Slovakia, in 1997 - 2005. The frequency of registered CA had stabile tendency in these period. The average incidence of CA in live-born newborns in Slovakia was 2.54 %. This value is in accordance with European registry EUROCAT.

Key words: congenital anomalies, frequency, incidence.

Kľúčové slová: vrodené vývojové chyby, frekvencia, incidencia.

1. Úvod

Ústav lekárskej biológie, genetiky a klinickej genetiky LF UK a FNsP Bratislava sa dlhodobo zaoberá problematikou vrodených vývojových chýb (VVCh), ktoré sú jedným z významných indikátorov vývoja zdravotného stavu populácie. V príspevku analyzujeme aspekty časového vývoja vybraných skupín registrovaných VVCh u živonarodených novorodencov v rokoch (1997- 2005) a ich distribúcie podľa trvalého bydliska matky na území SR. V tomto období bol priemerný výskyt hlásených VVCh 2,54 % u živonarodených novorodencov. (Martináková J., 2009). Uvedená hodnota je v zhode s európskym registračným systémom EUROCAT (Report 8).

Vrodená vývojová chyba je postnatálne zistená odchýlka vnútromaternicového vývoja, ktorá presahuje rozmedzie normálnej fenotypovej variability danej štruktúry alebo jej funkcie. Variabilita je určovaná epigenetickými faktormi, ktoré pôsobia na genetický základ v náhodne kolísajúcom množstve a intenzite. V klinickej praxi sa stretávame s veľmi rôznorodým pomenovaním VVCh: malformácie, anomálie, atypický rast, vady (správne - chyby), znetvorenia, odchýlky vývoja atď. U VVCh rozoznávame tzv. mínus formy (chýbanie časti alebo celej štruktúry) a plus formy (napr. nadpočetnosť prstov). Faktor vyvolávajúci znetvorenie plodu počas vývoja sa nazýva teratogén. (Böhmer, 2004).

V príspevku sú využité údaje zozbierané v práci [9] Martináková J. (2009): Časová a priestorová diferenciácia vrodených vývojových chýb na Slovensku. Diplomová práca. Prírodovedecká fakulta UK Bratislava 2009.

Jednotlivé VVCh sú označované podľa medzinárodnej klasifikácie chorôb – každá kapitola „Q“ v zozname má číslo určujúce konkrétnu VVCh alebo jej typ.

Analyzovali sme údaje o vybraných skupinách VVCh (sk), ktoré boli zostavené na základe zákonitostí vývoja a orgánových sústav, ktorých sa týkajú. Poskytujú komplexnejší pohľad na dôsledky reprodukčnej záťaže populácie.

sk1- VVCh centrálneho nervového systému a rázštepy nervovej rúry (Q00 - Q07);

sk2 - VVCh srdca a ciev (Q20 - Q28);

sk3 - Rázštep pery a rázštep podnebia (Q35 - Q37);

sk4 - VVCh kostí, kĺbov a svalov (Q65 - Q79) a K44 (bránicová prietrž - hernia diaphragmatica);

sk5 - Syndrómy podmienené chromozómovou aberáciou (Q90 - Q99).

Tieto skupiny VVCh sú zdravotnícky veľmi významné a sú dôležité pre budúci vývoj dieťaťa. Predstavujú približne 50% zo všetkých registrovaných VVCh u živonarodených novorodencov. Zároveň však je potrebné zdôrazniť, že uvedené hodnoty sú zaťažené nepresnosťami, ktoré sú dôsledkom potenciálneho úniku informácií, ktorý sa skrýva v samotnom systéme reistrácie VVCh a publikovania výsledkov z Národného registra pacientou s vrodenou vývojovou chybou.

2. Základné charakteristiky VVCh

Výskyt VVCh je evidovaný v Národnom registri pacientov s vrodenou vývojovou chybou v Národnom centre zdravotníckych informácií Bratislava. Bližšie informácie sú na webovej stránke http://www.nczisk.sk/buxus/generate_page.php?page_id=492.

Podrobný opis údajov o VVCh za obdobie rokov 1997 až 2005 je v už citovanej práci [9]. Na tomto mieste uvedieme základné charakteristiky vybraných premenných. Na charakterizáciu VVCh sú k dispozícii údaje o počtoch VVCh a živonarodených detí podľa okresov a za roky sledovaného obdobia 1997 až 2005, za vybrané skupiny VVCh. Na ilustráciu sme, kvôli úspore miesta, vybrali údaje za kraje:

rok	kraj	q00_q07	q20_q28	q35_q37	q65_q79_k44	q90_q99	vvch_sum	zivnar
1 997	**Bratislavský**	4	27	8	15	2	56	5 036
1 998	**Bratislavský**	5	24	7	19	3	58	4 904
1 999	**Bratislavský**	1	21	1	13	4	40	4 724
2 000	**Bratislavský**	4	22	10	20	0	56	4 895
2 001	**Bratislavský**	4	8	5	11	1	29	4 614
2 002	**Bratislavský**	2	15	5	24	4	50	4 559
2 003	**Bratislavský**	2	25	4	15	6	52	5 101
2 004	**Bratislavský**	2	15	5	17	2	41	5 436
2 005	**Bratislavský**	4	34	9	17	10	74	5 872
spolu	**Bratislavský**	**28**	**191**	**54**	**151**	**32**	**456**	**45 141**
1 997	**Trnavský**	5	20	5	37	5	72	5 358
1 998	**Trnavský**	7	17	8	34	3	69	5 248
1 999	**Trnavský**	1	15	6	28	7	57	5 152
2 000	**Trnavský**	3	18	4	48	1	74	4 986
2 001	**Trnavský**	0	14	4	31	5	54	4 578
2 002	**Trnavský**	4	22	3	40	4	73	4 521
2 003	**Trnavský**	3	25	6	24	4	62	4 659
2 004	**Trnavský**	2	10	2	17	2	33	4 951
2 005	**Trnavský**	7	23	6	25	1	62	4 954
spolu	**Trnavský**	**32**	**164**	**44**	**284**	**32**	**556**	**44 407**
1 997	**Trenčiansky**	5	32	6	22	8	73	5 900
1 998	**Trenčiansky**	7	29	8	23	6	73	5 633
1 999	**Trenčiansky**	1	29	10	27	8	75	5 579
2 000	**Trenčiansky**	6	29	11	17	6	69	5 466
2 001	**Trenčiansky**	3	30	8	19	4	64	4 911
2 002	**Trenčiansky**	3	36	7	24	5	75	4 792
2 003	**Trenčiansky**	2	34	6	24	3	69	4 746
2 004	**Trenčiansky**	6	47	6	21	3	83	5 053
2 005	**Trenčiansky**	3	20	5	16	5	49	5 093
spolu	**Trenčiansky**	**36**	**286**	**67**	**193**	**48**	**630**	**47 173**
1 997	**Nitriansky**	10	22	4	34	3	73	6 940

1 998	**Nitriansky**	5	23	6	32	6	72	6 685
1 999	**Nitriansky**	7	21	14	32	5	79	6 603
2 000	**Nitriansky**	7	25	3	28	6	69	6 306
2 001	**Nitriansky**	4	20	5	23	5	57	5 780
2 002	**Nitriansky**	5	21	7	31	11	75	5 793
2 003	**Nitriansky**	3	18	9	23	2	55	5 856
2 004	**Nitriansky**	8	28	8	34	2	80	5 906
2 005	**Nitriansky**	5	33	10	30	4	82	6 110
spolu	**Nitriansky**	**54**	**211**	**66**	**267**	**44**	**642**	**55 979**
1 997	**Žilinský**	4	45	15	31	8	103	8 176
1 998	**Žilinský**	14	33	15	41	7	110	8 137
1 999	**Žilinský**	15	28	15	38	9	105	7 787
2 000	**Žilinský**	13	34	13	33	13	106	7 781
2 001	**Žilinský**	13	30	9	22	9	83	7 072
2 002	**Žilinský**	7	22	12	37	12	90	7 062
2 003	**Žilinský**	11	20	13	37	16	97	7 014
2 004	**Žilinský**	14	13	6	31	16	80	7 197
2 005	**Žilinský**	10	41	8	37	8	104	7 118
spolu	**Žilinský**	**101**	**266**	**106**	**307**	**98**	**878**	**67 344**
1 997	**Banskobystrický**	9	28	13	23	7	80	6 966
1 998	**Banskobystrický**	5	24	6	34	6	75	6 763
1 999	**Banskobystrický**	10	25	12	21	7	75	6 673
2 000	**Banskobystrický**	5	24	8	26	2	65	6 347
2 001	**Banskobystrický**	3	16	3	31	4	57	5 986
2 002	**Banskobystrický**	7	23	10	29	3	72	5 982
2 003	**Banskobystrický**	6	14	10	18	11	59	6 065
2 004	**Banskobystrický**	4	19	9	19	4	55	6 399
2 005	**Banskobystrický**	11	16	6	23	1	57	6 418
spolu	**Banskobystrický**	**60**	**189**	**77**	**224**	**45**	**595**	**57 599**
1 997	**Prešovský**	20	61	12	50	7	150	10 938
1 998	**Prešovský**	26	50	19	58	9	162	10 626
1 999	**Prešovský**	21	60	12	57	16	166	10 407
2 000	**Prešovský**	19	48	11	65	7	150	10 245
2 001	**Prešovský**	16	54	25	50	14	159	9 693
2 002	**Prešovský**	13	72	21	64	5	175	9 479
2 003	**Prešovský**	18	62	13	60	8	161	9 421
2 004	**Prešovský**	19	50	13	52	4	138	9 704
2 005	**Prešovský**	12	49	16	77	10	164	9 770
spolu	**Prešovský**	**164**	**506**	**142**	**533**	**80**	**1 425**	**90 283**
1 997	**Košický**	14	48	18	58	9	147	9 797
1 998	**Košický**	19	54	10	44	3	130	9 586
1 999	**Košický**	14	54	10	32	4	114	9 298
2 000	**Košický**	14	44	15	36	9	118	9 125
2 001	**Košický**	20	37	12	46	6	121	8 502
2 002	**Košický**	19	50	13	34	5	121	8 653
2 003	**Košický**	15	49	15	41	8	128	8 851
2 004	**Košický**	12	64	8	40	8	132	9 101
2 005	**Košický**	8	69	8	42	6	133	9 095
spolu	**Košický**	**135**	**469**	**109**	**373**	**58**	**1 144**	**82 008**
spolu	**SR**	**610**	**2 282**	**665**	**2 332**	**437**	**6 326**	**489 934**

VVCh_sum je súčet piatich skúmaných skupín VVCh. Mapové prezentácie za jednotlivé okresy neuvádzame kvôli úspore miesta.

3. Vybrané výsledky štatistickej analýzy

Z údajov o počtoch VVCh za uvedených 5 skupín a počtoch živonarodených detí podľa okresov SR za roky 1997 až 2005, sme analyzovali percentuálne podiely počtu VVCh na počte živonarodených.

I keď sú údaje podľa rokov rozdielne, nedostali sme signifikantný výsledok pre žiadnu sledovanú skupinu VVCh a ani ich súčet (označený ako per_vvch), ako ukazuje tabuľka analýzy rozptylu za 9 sledovaných rokov.

Výsledky analýzy rozptylu podľa krajov dávajú signifikantne odlišné výsledky pre všetky sledované skupiny VVCh, okrem skupiny Q35-q37, kde „faktor“ kraje nemá signifikantný vplyv (P=0,359). Výsledky analýzy rozptylu sú v tabuľke. Počítali sme z dát za okresy.

ANOVA – komparácia rokov

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
per_q00_07	Between Groups	,120	8	,015	,619	,762
	Within Groups	17,051	702	,024		
	Total	17,171	710			
per_q20_28	Between Groups	1,394	8	,174	1,106	,357
	Within Groups	110,601	702	,158		
	Total	111,995	710			
per_q35_37	Between Groups	,135	8	,017	,669	,719
	Within Groups	17,665	702	,025		
	Total	17,799	710			
per_q65_79_k44	Between Groups	1,123	8	,140	,901	,515
	Within Groups	109,281	702	,156		
	Total	110,404	710			
per_q90_93_95_99	Between Groups	,248	8	,031	1,475	,163
	Within Groups	14,771	702	,021		
	Total	15,019	710			
per_vvch	Between Groups	4,158	8	,520	1,259	,262
	Within Groups	289,794	702	,413		
	Total	293,952	710			

ANOVA – komparácia krajov

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
per_q00_07	Between Groups	1,328	7	,190	8,416	,000
	Within Groups	15,844	703	,023		
	Total	17,171	710			
per_q20_28	Between Groups	10,444	7	1,492	10,328	,000
	Within Groups	101,551	703	,144		
	Total	111,995	710			
per_q35_37	Between Groups	,193	7	,028	1,103	,359
	Within Groups	17,606	703	,025		
	Total	17,799	710			
per_q65_79_k44	Between Groups	8,456	7	1,208	8,330	,000
	Within Groups	101,948	703	,145		
	Total	110,404	710			
per_q90_93_95_99	Between Groups	,314	7	,045	2,148	,037
	Within Groups	14,704	703	,021		
	Total	15,019	710			
per_vvch	Between Groups	35,047	7	5,007	13,595	,000
	Within Groups	258,905	703	,368		
	Total	293,952	710			

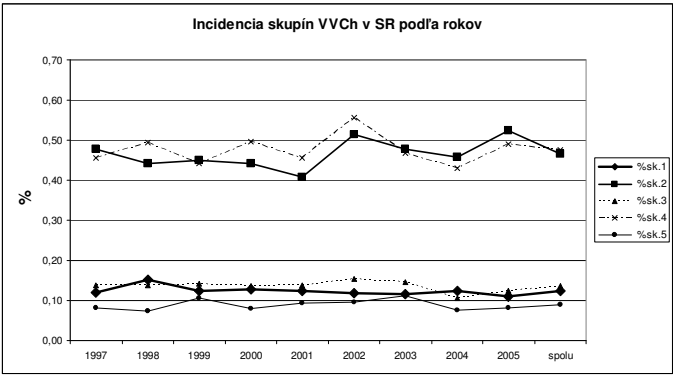

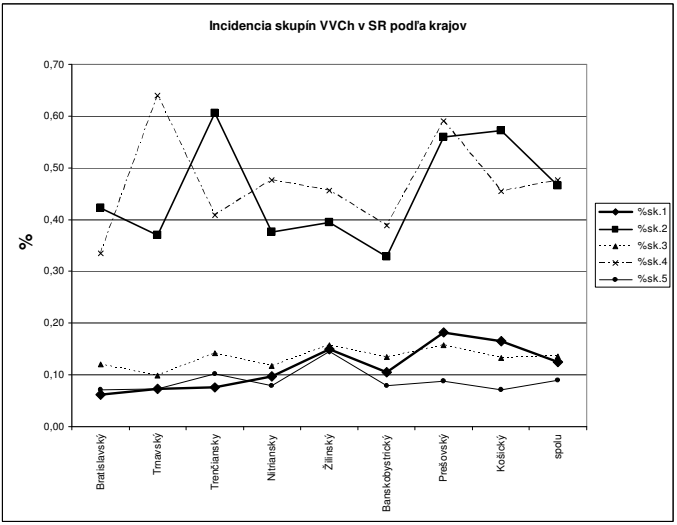

Vzhľadom na uvedené výsledky budeme na ďalšiu analýzu využívať zlúčené údaje za všetky sledované roky spolu. V legende tabuľky uvádzame pre percentuálne údaje skratku skupiny a celkové percento (%vvch)za súčet piatich skúmaných skupín.

kraj	q00_07	q20_28	q35_37	q65_79,k44	q90_99	vvch	zivnar	%sk.1	%sk.2	%sk.3	%sk.4	%sk.5	%vvch
Bratislavský	28	191	54	151	32	456	45 141	0,06	0,42	0,12	0,33	0,07	1,01
Trnavský	32	164	44	284	32	556	44 407	0,07	0,37	0,10	0,64	0,07	1,25
Trenčiansky	36	286	67	193	48	630	47 173	0,08	0,61	0,14	0,41	0,10	1,34
Nitriansky	54	211	66	267	44	642	55 979	0,10	0,38	0,12	0,48	0,08	1,15
Žilinský	101	266	106	307	98	878	67 344	0,15	0,39	0,16	0,46	0,15	1,30
Banskobystrický	60	189	77	224	45	595	57 599	0,10	0,33	0,13	0,39	0,08	1,03
Prešovský	164	506	142	533	80	1 425	90 283	0,18	0,56	0,16	0,59	0,09	1,58
Košický	135	469	109	373	58	1 144	82 008	0,16	0,57	0,13	0,45	0,07	1,39
spolu	**610**	**2 282**	**665**	**2 332**	**437**	**6 326**	**489 934**	**0,12**	**0,47**	**0,14**	**0,48**	**0,09**	**1,29**

Nasledujúca grafická prezentácia korešponduje s uvedenou tabuľkou:

Priestorové rozmiestnenie jednotlivých skupín VVCh u živonarodených detí na Slovensku v rokoch 1997 - 2005

Autor: Jana Martináková

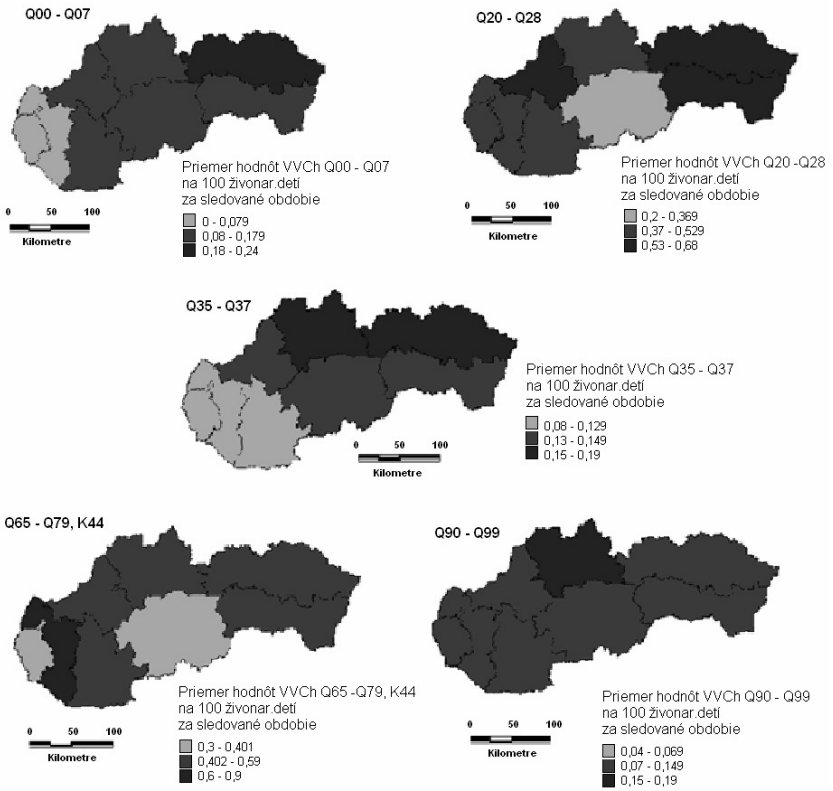

Zdroj: Národné centrum zdravotníckych informácií

Na prehĺbenie analýzy sme vypočítali intervaly spoľahlivosti pre podiely jednotlivých skupín VVCh za sledované roky a kraje. Získané výsledky potvrdzujú výsledky analýzy rozptylu. Na ilustráciu uvedieme súhrnné výsledky podľa rokov a krajov. V tabuľke sú hranice 95% intervalov spoľahlivosti pre podiely (intervaly spoľahlivosti sme počítali pomocou exaktných hraníc s využitím Fisherovho rozdelenia – pozri napr. [7] Luha (2003)) jednotlivých skupín VVCh. V prípade, keď podiel za celok je mimo interval spoľahlivosti je daný podiel signifikantne odlišný. V tabuľke sme označili hrubo príslušné políčka so signifikantne odlišnými podielmi.

kraj	IS_d	%sk.1	IS_h	IS_d	%sk.2	IS_h	IS_d	%sk.3	IS_h	IS_d	%sk.4	IS_h	IS_d	%sk.5	IS_h
Bratislavský	0,04	**0,06**	0,09	0,37	0,42	0,49	0,09	0,12	0,16	0,28	**0,33**	0,39	0,05	0,07	0,10
Trnavský	0,05	**0,07**	0,10	0,32	**0,37**	0,43	0,07	**0,10**	0,13	0,57	**0,64**	0,72	0,05	0,07	0,10
Trenčiansky	0,05	**0,08**	0,11	0,54	**0,61**	0,68	0,11	0,14	0,18	0,35	**0,41**	0,47	0,08	0,10	0,13
Nitriansky	0,07	0,10	0,13	0,33	**0,38**	0,43	0,09	0,12	0,15	0,42	0,48	0,54	0,06	0,08	0,11
Žilinský	0,12	0,15	0,18	0,35	**0,39**	0,45	0,13	0,16	0,19	0,41	0,46	0,51	0,12	**0,15**	0,18
Banskobystrický	0,08	0,10	0,13	0,28	**0,33**	0,38	0,11	0,13	0,17	0,34	**0,39**	0,44	0,06	0,08	0,10
Prešovský	0,15	**0,18**	0,21	0,51	**0,56**	0,61	0,13	0,16	0,19	0,54	**0,59**	0,64	0,07	0,09	0,11
Košický	0,14	**0,16**	0,19	0,52	**0,57**	0,63	0,11	0,13	0,16	0,41	0,45	0,50	0,05	0,07	0,09
rok	**IS_d**	**%sk.1**	**IS_h**	**IS_d**	**%sk.2**	**IS_h**	**IS_d**	**%sk.3**	**IS_h**	**IS_d**	**%sk.4**	**IS_h**	**IS_d**	**%sk.5**	**IS_h**
1997	0,09	0,12	0,15	0,42	0,48	0,54	0,11	0,14	0,17	0,40	0,46	0,51	0,06	0,08	0,11
1998	0,12	0,15	0,19	0,39	0,44	0,50	0,11	0,14	0,17	0,44	0,49	0,56	0,05	0,07	0,10
1999	0,10	0,12	0,16	0,40	0,45	0,51	0,11	0,14	0,18	0,39	0,44	0,50	0,08	0,11	0,14
2000	0,10	0,13	0,16	0,39	0,44	0,50	0,11	0,14	0,17	0,44	0,50	0,56	0,06	0,08	0,11
2001	0,09	0,12	0,16	0,36	0,41	0,47	0,11	0,14	0,18	0,40	0,46	0,52	0,07	0,09	0,12
2002	0,09	0,12	0,15	0,45	0,51	0,58	0,12	0,15	0,19	0,49	0,56	0,63	0,07	0,10	0,13
2003	0,09	0,12	0,15	0,42	0,48	0,54	0,12	0,15	0,18	0,41	0,47	0,53	0,09	0,11	0,14
2004	0,10	0,12	0,16	0,40	0,46	0,52	0,08	0,11	0,14	0,38	0,43	0,49	0,05	0,08	0,10
2005	0,08	0,11	0,14	0,46	0,52	0,59	0,10	0,12	0,16	0,43	0,49	0,55	0,06	0,08	0,11
spolu		**0,12**			**0,47**			**0,14**			**0,48**			**0,09**	

4. Záver

Vrodené vývojové chyby predstavujú závažný zdravotný a tiež spoločenský problém. Ich registrovanie je dôležitý nástroj na poznanie skutočného stavu v populácii, čím prispieva ku riešeniu tejto problematiky. Výskum VVCh s využitím údajov evidovaných v Národnom registri pacientov s vrodenou vývojovou chybou umožňuje identifikovať rizikové oblasti z hľadiska výskytu jednotlivých VVCh a ich skupín.

Na Slovensku sa údaje o počte vyskytujúcich sa vrodených vývojových chýb zaznamenávali až od roku 1967. S počtom 60 typov VVCh bol systém zberu zavedený v roku 1975 tzv „Kučerovým systémom hlásenia vrodených chýb“. (Böhmer, Šticová, 1997). V roku 1994 bol systém hlásenia adaptovaný na podmienky podobné EUROCAT-u a kategorizovaný podľa Medzinárodnej klasifikácie chorôb (Böhmer, 2002).

Zo štatistických prehľadov vyplýva, že vývojové anomálie sú v posledných rokoch jednou z najčastejších príčin novorodeneckej úmrtnosti. Tvoria 30% príčin samovoľných potratov embryí a je nimi postihnutých až 75% mŕtvo narodených plodov. Mnohé z nich nie sú riešiteľné chirurgicky a ich následky nie je možné odstrániť. Prežívajúce deti sú ťažko postihnuté a odkázané na pomoc iných osôb. To má výrazný negatívny vplyv na rodinu postihnutého dieťaťa a tým tieto ochorenia nadobúdajú charakter celospoločenského problému. (www.pulib.sk, 2007)

Sledovanie dlhodobého vývoja výskytu VVCh prispieva k lepšiemu pochopeniu tohto závažného problému.

Bola by žiadúca aj lepšia a dostupnosť dát z Národného registra pacientov s vrodenou vývojovou chybou a aby bola bezplatná pre účely výskumu.

5. Literatúra

[1] Böhmer, D., Šticová, A. (1997): Priestorová diferencovanosť územia Východného Slovenska z hľadiska výskytu vrodených vývojových chýb, 6. Demografická konferencia Slovenskej štatistickej a demografickej spoločnosti: Pôrodnosť a vybrané aspekty reprodukcie obyvateľstva, Domaša, 1997, Zborník prednášok in extenso, str. 118-123.

[2] Böhmer, D. (2002): Autoreferát dizertačnej práce, Ústav lekárskej biológie a genetiky, Lekárska fakulta UK v Bratislave, Bratislava, 2002.

[3] Böhmer, D. (2003): Samovoľné reprodukčné straty a vrodené vývojové chyby ako súčasť reprodukčnej biológie človeka, habilitačné práca, Bratislava, 2003, s. 177.

[4] Böhmer, D. (2004): Analýza výskytu vrodených vývojových chýb u živonarodených novorodencov v Slovenskej republike, Gynekológia pre prax, roč. 2, č. 1, 2004, s. 34-36.

[5] Luha J. (2002): Matematickoštatistické aspekty spracovania dotazníkových výskumov. Forum metricum Slovacum, Tom VI. SŠDS Bratislava 2002.

[6] Luha J.(2003): Matematickoštatistické aspekty spracovania dotazníkových výskumov.
Štatistické metódy vo vedecko-výskumnej práci 2003, SŠDS, Bratislava 2003, ISBN 80-88946-32-8.

[7] Luha J. (2008): Prvotná štatistická analýza kvalitatívnych dát. FORUM STATISTICUM **SLOVACUM 2/2008. SŠDS Bratislava 2008. ISSN 1336-7420.**

[8] Luha J. (2009): Korelácia javov. FORUM STATISTICUM SLOVACUM 2/2009. SŠDS Bratislava 2009. ISSN 1336-7420.

[9] Martináková J. (2009): Časová a priestorová diferenciácia vrodených vývojových chýb na Slovensku. Diplomová práca. Prírodovedecká fakulta UK Bratislava 2009.

[10] Zdravotníctvo v štatistických údajoch, vrodené chyby na Slovensku s roku: 1997, 1998,
1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005. Ústav zdravotníckych informácií a štatistiky v Bratislave.

[11] www.pulib.sk.

Adresa autora (-ov):

Daniel Böhmer, Doc., MUDr., PhD.
Ústav lekárskej biológie, genetiky a klinickej genetiky LF UK a FNsP Bratislava
daniel.bohmer@fmed.uniba.sk

Ján Luha, RNDr., CSc.
Ústav lekárskej biológie, genetiky a klinickej genetiky LF UK a FNsP Bratislava
jan.luha@fmed.uniba.sk

Jana Martináková, Mgr.
Ministerstvo financií SR Bratislava
m.janka.11@gmail.com

Některé aspekty budoucího demografického vývoje České republiky
Some aspects of the Future Demographic Development in the Czech Republic

Tomáš Fiala, Jitka Langhamrová

Abstract: The paper is a simple analysis of selected consequences of the supposed demographic development in the Czech Republic. It concentrates on the number of children beginning their school attendance, number of people in productive age, number of people in retirement age (both under the assumption of increasing retirement age) and number of the oldest-old people (aged 85 and more). The number of school-children is going to decrease after several years. The number of people in productive age will be relatively stable in the next 30 years, later a drop is expected. The number of seniors is expected to be continually increasing, especially in the oldest-old age groups.

Key words: Population projection, Sex-and-age structure, Productive age, Retirement age.

Klíčová slova: demografická projekce, demografická struktura, produktivní věk, důchodový věk.

1. Úvod

Demografická struktura obyvatelstva a její změny ovlivňují řadu oblastí života společnosti. Závisí na nich například počty žáků zahajujících školní docházku, počty osob v produktivním věku i počty seniorů.

Článek přináší jednoduchou analýzu vývoje počtu žáků nastupujících do 1. třídy základní školy, počtu osob v produktivním věku, počtu osob v poproduktivním věku a počtu osob 85letých a starších v České republice od roku 2000 a předpokládaného vývoje do konce roku 2060 na základě nejnovější demografické projekce obyvatelstva ČR.

2.Předpoklady projekce

Projekce obyvatelstva ČR byla vypočtena na katedře demografie fakulty informatiky a statistiky VŠE v Praze. Jako prahová věková struktura byla použita demografická struktura obyvatelstva ČR k 1. lednu 2009. Předpokládaný vývoj plodnosti, úmrtnosti a migrace zohlednil též poslední dostupná data – údaje o demografickém vývoji v ČR v 1. čtvrtletí 2009. Tato data naznačují, že růst plodnosti pozorovaný v předchozích letech se v roce 2009 zpomalí či dokonce (dočasně či trvale) zastaví. Dále je vysoce pravděpodobné, že migrační přírůstek v roce 2009 bude výrazně nižší než v předchozích dvou letech. Střední délka života dále poroste.

Byly uvažovány tři varianty vývoje plodnosti, úmrtnosti i migrace. Jejich přehled zachycuje Tabulka 1. Uvedené varianty jsou podobné variantám vývoje demografické prognózy ČR publikované ČSÚ v roce 2009.

Tabulka 1: Scénáře projekce

Rok	Úhrnná plodnost			Střední délka života						Migrační přírůstek		
	nízká	střední	vysoká	nízká		střední		vysoká		nízký	střední	vysoký
				muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy			
2008	1,50	1,50	1,50	73,96	80,13	73,96	80,13	73,96	80,13	71 790	71 790	71 790
2009	1,49	1,49	1,49	74,20	80,35	74,20	80,35	74,20	80,35	25 000	25 000	25 000
2010	1,49	1,50	1,51	74,50	80,60	74,50	80,60	74,50	80,60	10 000	25 000	40 000
2020	1,50	1,60	1,70	76,50	82,05	77,01	82,56	77,51	83,06	10 000	25 000	40 000
2030	1,50	1,63	1,75	78,50	83,50	79,50	84,50	80,50	85,50	10 000	25 000	40 000
2040	1,50	1,65	1,80	80,00	84,67	81,50	86,16	83,01	87,65	10 000	25 000	40 000
2050	1,50	1,68	1,85	81,50	85,83	83,50	87,82	85,51	89,82	10 000	25 000	40 000
2060	1,50	1,70	1,90	83,00	87,00	85,50	89,50	88,00	92,00	10 000	25 000	40 000

Zdroj: Vlastní demografická projekce

3. Žáci zahajující školní docházku

Podle příslušného zákona zahajují školní docházku děti, které do 1. září příslušného roku již dosáhly 6 let věku. Praxe však ukazuje, že zhruba 20 % dětí zahajuje školní docházku až o rok později. Pro jednoduchost jsme proto předpokládali, že školní docházku v daném roce zahajují pouze děti, které dosáhly věku 6 let do 30. června.

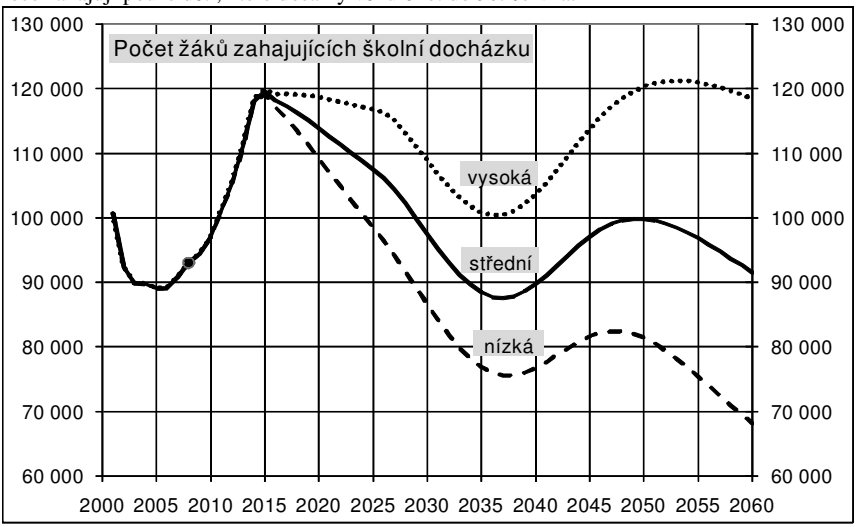

Zdroj: vlastní demografická projekce

Graf 2: Žáci zahajující školní docházku

Graf 1 zachycuje vývoj počtu žáků zahajujících školní docházku ve sledovaném období. Tento vývoj pochopitelně kopíruje zhruba s šestiletým zpožděním vývoj počtu narozených, neboť v předškolním věku je úmrtnost i migrace poměrně malá.

Vidíme, že na počátku tohoto století počet žáků prvních ročníků poměrně prudce klesal, v roce 2006 dosáhl historického minima. V současné době jsme svědky jeho růstu, který by měl vrcholit v roce 2015, kdy lze očekávat zhruba 120 tisíc nových žáků, tedy téměř o 30 % více než ve školním roce 2008/09. Během dalších dvaceti let však dojde u všech variant projekce k poklesu, teprve konce 30. let lze očekávat opětovný nárůst počtu žáků. Minimální varianta projekce však předpokládá pouze nepatrný nárůst vystřídaný dalším poklesem a ani ve střední variantě nedojde k nárůstu k hodnotám z roku 2015. Pouze vysoká varianta předpokládá opětovné postupné zvyšování počtu nových žáků na 120 tisíc ročně.

Vývoj počtu žáků zahajujících školní docházku pochopitelně s patřičným časovým předstihem výrazně předurčuje počet potenciálních zájemců o další stupně vzdělávání (víceletá gymnázia, střední školy, vysoké školy).

4. Osoby v produktivním věku

Hranicemi produktivního věku se zpravidla rozumí obvyklý věk zahájení ekonomické aktivity a obvyklý věk odchodu do důchodu. Protože v současné době velmi málo mladých lidí zahajuje ekonomickou aktivitu ihned po ukončení základní školy, ale většinou pokračují ve studiu na některém typu střední školy, považujeme za dolní hranici ekonomické aktivity až věk 20 let. Důchodový věk v ČR se od roku 1996 postupně zvyšuje, podle současné právní úpravy se předpokládá, že v roce 2030 bude důchodový věk pro muže 65 let, pro ženy se 2 dětmi 64 let. Horní hranici produktivního věku proto neuvažujeme konstantní, ale

proměnnou – rovnou aktuálnímu důchodovému věku v příslušném roce. Pro jednoduchost předpokládáme, že každá žena má dvě děti.

Vývoj počtu osob v produktivním věku zachycuje Graf 2

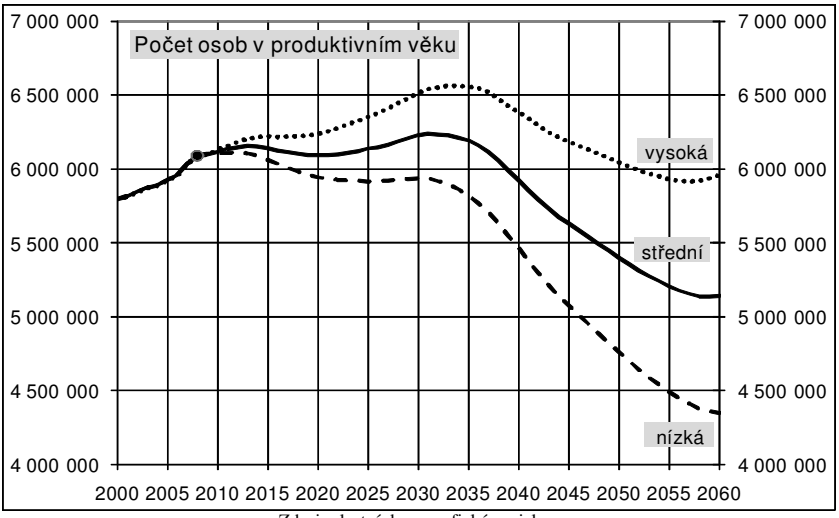

Zdroj: vlastní demografická projekce

Graf 2: Osoby v produktivním věku

Počet osob v produktivním věku v posledních letech překročil hranici 6 milionů. Jeho další vývoj výrazně závisí na variantě projekce. (Je totiž výrazně ovlivněn velikostí předpokládaného migračního přírůstku, neboť imigranty do ČR jsou zpravidla osoby v produktivním věku.) Při nízké variantě se očekává brzký pokles pod 6 milionů a od roku 2035 výrazný pokles až pod 4,5 milionu osob. Za 50 let by tedy byl (navzdory zvýšení důchodového věku) počet osob v produktivním věku zhruba o 30 % nižší než v současné době. Ve střední variantě projekce se předpokládá zachování počtu osob v produktivním věku na současné úrovni zhruba do roku 2035 (tedy přibližně po dobu, kdy se bude zvyšovat důchodový věk), poté by následoval pokles na hodnotu jen o málo vyšší než 5 milionů. Podle vysoké varianty počet osob v produktivním věku ještě zhruba 30 let poroste a následný pokles nebude tak velký, takže za 50 let bude počet osob v produktivním věku jen o málo nižší než v současné době.

5. Osoby v poproduktivním věku

Vývoj počtu osob v poproduktivním věku je znázorněn na Grafu 3. Ve všech třech variantách projekce tento počet poroste, pouze v období 2020–2030 bude růst minimální vzhledem k pokračujícímu zvyšování důchodového věku a skutečnosti, že do důchodu budou odcházet slabší ročníky narozené v 60. letech a současně začnou stále více vymírat silné poválečné ročníky. Naopak kolem roku 2040 budou do důchodu odcházet silné ročníky narozené v 70. letech, což bude mít za následek nárůst počtu osob v poproduktivním věku. Za 50 let bude počet osob v poproduktivním věku zhruba o 30–70 % vyšší než nyní, záleží to na variantě demografického vývoje.

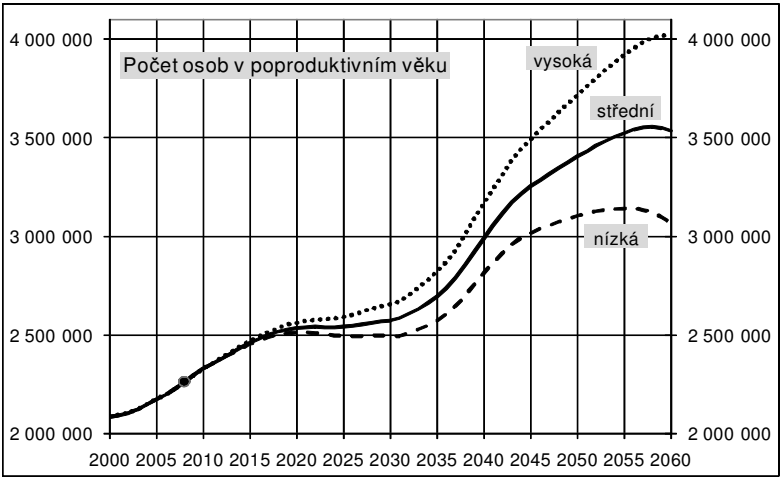

Zdroj: vlastní demografická projekce

Graf 3: Osoby v poproduktivním věku

6. Osoby 85leté a starší

Délka života se stále prodlužuje, lidé se dožívají stále vyššího věku. Proto je v rámci věkové kategorie osob důchodového věku často ještě zvlášť vyčleňována skupina nejstarších osob (oldiest-old). Do této skupiny zařadíme všechny osoby 85leté a starší.

Předpokládaný vývoj počtu těchto osob je zobrazen na Grafu 4. Vidíme, že při všech variantách demografického vývoje jejich počet poměrně výrazně poroste. V současné době je počet těchto osob o něco vyšší než 100 tisíc, za 50 let jich bude 5–8krát více. Je velkou výzvou pro společnost, zda se dokáže o tyto osoby postarat nejen po stránce materiálního zabezpečení a sociální péče, ale zda vytvoří takové podmínky, aby se i tito lidé na sklonku života cítili respektovaní a přijatí a neměli pocit, že jsou pouze „trpěnou zátěží".

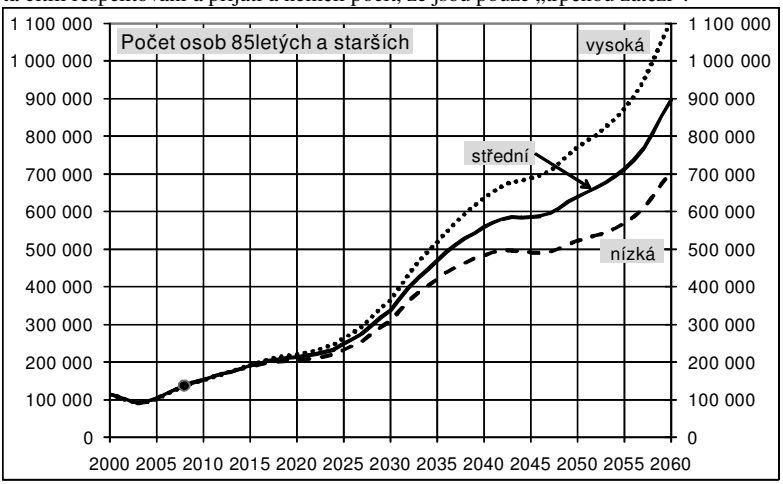

Zdroj: vlastní demografická projekce

Graf 4: Osoby 85leté a starší

7. Závěr

Poslední demografická data naznačují, že růst plodnosti v České republice se zpomaluje a výrazně klesá i migrační přírůstek.

Počet žáků zahajujících školní docházku ještě zhruba pět let poroste, v dalších dvaceti letech však bude následovat pokles vystřídaný později růstem a dalším poklesem. Vývoj počtu osob v produktivním věku bude v nejbližších 30 letech poměrně příznivý (mírná růst, stagnace či mírný pokles). V dalších desetiletích lze však očekávat poměrně značný pokles pod současnou úroveň. Počet osob v poproduktivním věku poroste, tempo růstu se zvýší koncem třicátých let. Výrazně poroste rovněž počet osob 85letých a starších, který bude za 50 let několikanásobně vyšší než v současné době.

6. Literatura

[1]FIALA, T. 2006. Dva přístupy modelování vývoje úmrtnosti v populační projekci a jejich aplikace na populaci ČR. Bratislava 05.10.2006 – 06.10.2006. In: Forum Statisticum Slovacum 4/2006. Bratislava : Slovenská štatistická a demografická spoločnosť, 2006, s. 44–55. ISSN 1336-7420.

[2]FIALA, T. – LANGHAMROVÁ, J. 2008. Vývoj a perspektivy lidských zdrojů v České republice. Praha 18.09.2008 – 19.09.2008. In: Mezinárodní statisticko-ekonomické dny na VŠE v Praze [CD-ROM]. Praha : VŠE KSTP; VŠE KMIE, 2008, s. 1–6. ISBN 978-80-86175-62-1. Abstrakt ISBN 978-80-86175-61-4.

[3]KOSCHIN, F. 2007. Prognóza lidského kapitálu obyvatelstva České republiky do roku 2050. Praha : Oeconomica. 105 s. (Další autoři: FIALA, T. – FISCHER, J. – HLAVÍNOVÁ, H. – HULÍK, V. – KAČEROVÁ, E. – LANGHAMROVÁ, J. – MAZOUCH, P. – PIKÁLKOVÁ, S. – ŠŤASTNOVÁ, P. – FOŘTLOVÁ, S.).

[4]LANGHARMOVÁ, J: 2008. Změny ve věkové struktuře obyvatelstva a jejich možné důsledky, habilitační práce, VŠE Praha

[5]LANGHAMROVÁ, JITKA. – ARLTOVÁ, M. LANGHAMROVÁ, JANA. 2009. Změny ve věkové struktuře obyvatelstva a jejich možné důsledky. Šlapanice 22.01.2009 – 23.01.2009. In: Bíla místa teorie a černé díry reforem ve veřejném sektoru. Brno : Tribun EU, s. 26–32. ISBN 978-80-7399-700-7.

[6]LANGHAMROVÁ, J. – FIALA, T. 2008. Použití metod demografické projekce pro odhad budoucího vývoje lidských zdrojů. Nitra 28.05.2008 – 30.05.2008. In: MVD 2008 – Konkurienceschopnosť a ekonomický rast: Európské a národné perspektívy [CD-ROM]. Nitra : SPU FEM, s. 1108–1113. ISBN 978-80-552-0061-3.

[7]Readings in Population Research Methodology. 1993. Vol. 5. Population Models, Projections and Estimates. BOGUE, D. J. – ARRIAGA, E. E. – ANDERTON, D., L. (eds.). United Nations Population Fund, Social Development Center, Chicago, Illinois.

Adresa autorů:

Tomáš Fiala, RNDr., CSc.
katedra demografie
Fakluta informatiky a statistiky
Vysoká škola ekonomická v Praze
Nám. W. Churchilla 4
130 67 Praha 3
Česká republika
fiala@vse.cz

Jitka Langhamrová, doc. Ing., CSc.
katedra demografie
Fakluta informatiky a statistiky
Vysoká škola ekonomická v Praze
Nám. W. Churchilla 4
130 67 Praha 3
Česká republika
langhamj@vse.cz

Článek vznikl v rámci dlouhodobého výzkumného projektu 2D06026 „Reprodukce lidského kapitálu“ financovaného MŠMT v rámci Národního programu výzkumu II.

Postoje slovenských vysokoškoláčok k antikoncepcii Výsledky výskumu

Attitudes of Slovak women university students towards contraception use Results of a survey

Zuzana Fraštacká, Karol Pastor

Abstract: The great impact of the hormonal contraception on the demographic development is generally well known. The mass spread of highly effective hormonal contraception in the second half of the XX-th century has led to the radical fall in fertility under the sustainable level, changes in family behaviour and ideational sphere. Thus, to improve the predictions, it is important to know factors and motives of contemporary women for contraceptive use.
The paper describes results of such a survey among women university students in Slovakia. Besides the living circumstances, their opinions were questioned. They were asked whether they consider as normal that an adult woman, which is just not willing to have a baby, uses the contraception. The positive answers were correlated with a less religiosity, a less respect to the marriage and a greater tolerance towards abortion.

Key words: Hormonal contraception, Second demographic transition, Woman university students, Study of attitudes, Religiosity, Family values, Contingency.

Kľúčové slová: hormonálna antikoncepcia, druhá demografická revolúcia, vysokoškolské študentky, výskum postojov, religiozita, rodinné hodnoty, závislosť.

1. Antikoncepcia ako demografický faktor

Demografická budúcnosť Slovenska závisí najmä od vývoja pôrodnosti a migrácie. Úroveň pôrodnosti závisí od mnohých faktorov, v neposlednom rade od verejnej mienky, od subjektívnych postojov jedincov k rodičovstvu, rodine, sexualite, antikoncepcii. V našom príspevok skúmame, ako tieto postoje súvisia.

Ako je všeobecne známe, masové rozšírenie hormonálnej antikoncepcie v druhej polovici XX. storočia vyvolalo druhú demografickú revolúciu, ktorá viedla k poklesu pôrodnosti hlboko pod záchovnú úroveň, ku kríze rodiny, sexuálnej revolúcii a nástupu individualizmu ako svetového názoru (pozri napr. [9], [7], [3]). Van de Kaa [10] považuje objavenie účinnej antikoncepcie tiež za začiatok postmodernej éry. Vďaka antikoncepcii sa ľudstvo už nemusí obávať preľudnenia, no vďaka antikoncepcii - ako sa zdá - mnohým národom hrozí pomalé vymieranie.

Antikoncepcia je dodnes kontroverznou témou, a to nielen kvôli jej demografickým dôsledkom, ale aj dôsledkom v čisto individuálnej rovine. Niektorí zdôrazňujú, že antikoncepcia oslobodila ženu, iní, že učí ľudí nezodpovednosti. Podľa niektorých antikoncepcia umožňuje „čistý vzťah“ medzi mužom a ženou, podľa iných vďaka antikoncepcii vzťahy medzi mužom a ženou degenerovali na púhy sex. Jedni vyzdvihujú pozitívne vedľajšie účinky na zdravie ženy, iní zasa práve tie negatívne. K najprincipiálnejším odporcom antikoncepcie v našej kultúrnej oblasti patrí Katolícka cirkev, ktorá pripája aj morálno-teologické dôvody. Encyklika Humanae vitae z roku 1968 pripomína, že ľudská sexualita zasahuje celého človeka, je Bohom chcená a má svoj dvojitý účel, a to plodivý a spojivý ([8], čl. 12). Nie je prípustné rozdeľovať tento účel, bol by to zásah do podstaty ľudskej osoby. Preto nie je správne navzájom oddeľovať sexualitu, rodičovstvo, manželstvo a

lásku medzi partnermi (čo práve antikoncepčné prostriedky umožňujú). Postoj Cirkvi k antikoncepcii treba odlíšiť od postoja k potratu, kde dôvodom zásadného odmietnutia je usmrtenie ľudského života. Na druhej strane netreba zabúdať, že v súčasnosti ponúkané antikoncepčné prostriedky („kvôli posilneniu účinnosti“) majú aj abortívny efekt.

Podľa údajov NCZI, v súčasnosti na Slovensku užíva hormonálnu antikoncepciu 23 % žien v reprodukčnom veku [11]. Aký bude tento podiel v budúcnosti? Ak chceme odhadnúť demografickú budúcnosť Slovenska, je dôležité poznať postoj mladých žien k antikoncepcii a hlavne jeho súvislosti. Nie je veľa výskumov na túto tému a zameraných na mladých ľudí. Na Slovensku treba spomenúť najmä výskumy organizované Trnavskou univerzitou či Univerzitou Komenského [4], [5], [6]. Publikácia [1] zhŕňa niektoré poznatky z Českej republiky. Vo viacerých krajinách boli vykonané „prieskumy reprodukčného zdravia“ (Reproductive health survey) pod patronátom USAID a UNFPA, nám však ide nielen o sexuálny život a jeho podmienky, ale aj o postoje a hodnotovú orientáciu mladých žien.

2. Výskum faktorov a motívov

Tento príspevok sa opiera o výsledky výskumu urobeného v rámci diplomovej práce Zuzany Fraštackej [2], študentky sociológie TU. Jeho cieľom bolo zistiť motívy a vonkajšie faktory užívania antikoncepcie u študentiek vysokých škôl na Slovensku. Je normálne užívať, alebo neužívať antikoncepciu? Prečo sa niektoré mladé ženy rozhodnú užívať antikoncepciu a iné neužívať? Je to dané životnými okolnosťami, názormi okolia, výchovou, spôsobom života, partnerskými vzťahmi?

Vzhľadom na komplikovanosť témy, mnohofaktorovosť a technické problémy sa výskum obmedzil len na študentky VŠ a pomerne malú vzorku. Hlavná hypotéza znela, že „konzervatívne“ („tradičné“) študentky menej často považujú antikoncepciu za normálnu ako „liberálne“ („moderné“). Výskum túto hypotézu potvrdil. Výskum sa zaoberal aj inými otázkami, ktoré nie sú zahrnuté do tohto článku, ako je napr. ovplyvňovanie, vzťahy v rodine, informovanosť.

Dotazník (pozri [2]) obsahoval 63 otázok rôzneho typu. Časť dotazníkov vypĺňali respondentky priamo do predtlačeného formulára. Dotazník v elektronickej podobe bol rozoslaný na spoločné adresy niektorých vybraných odborov rôznych vysokých škôl. Pre nízky počet navrátených dotazníkov boli ďalšie respondentky oslovované na základe kritérií výskumu prostredníctvom internetovej stránky www.unister.sk pre vysokoškolských študentov. Na základe tejto informácie sa mohli študentky prihlásiť a mailom dostali text dotazníka. Odpovedať mohli zo svojej alebo inej mailovej adresy (ktorá spravidla neobsahovala meno).

Odpovede boli spracovávané v softvéri SPSS. Na hodnotenie asociácie resp. závislosti boli použité bežné štatistické postupy v SPSS, hlavne však korelačné koeficienty (Pearsonov, Spearmanov), chí kvadrát test dobrej zhody a štatistiky na nich založené (Kramerovo V, koeficient Eta - hodnoty blízke nule signalizujú nezávislosť). Za štatisticky významné boli považované tie, kde príslušná p-hodnota bola menšia ako 0,05.

3. Charakteristika výskumnej vzorky

Odpovedalo 126 slobodných a jedna vydatá vysokoškoláčka zo 16 vysokých škôl zo všetkých krajov v SR. Zvolený spôsob zberu dát neumožňuje zistiť podiel odmietnutých odpovedí. Keďže otázky majú veľmi dôverný ráz, je možné, že odpovedali len študentky s vyhraneným názorom. Výskumnú vzorku preto nemožno považovať za reprezentatívny výber. Vzhľadom na to a na pomerne nízky počet odpovedí, výsledky prvostupňového triedenia majú len nízku výpovednú hodnotu. Na druhej strane, výsledky získané z druhostupňového triedenia za výpovedné už pokladať môžeme.

Vo výskume bol priemerný vek respondentiek 21,7 roka, pričom najväčšiu skupinu tvorili respondentky vo veku 20 a 22 rokov, málo zastúpené sú študentky nižších ročníkov. Podľa miesta trvalého bydliska boli všetky kraje zastúpené pomerne rovnomerne. Tretina respondentiek býva na vidieku (veľkosť obce do 4999 obyvateľov). Viac ako tri štvrtiny respondentiek vychovávali v čase dospievania obaja vlastní rodičia.

Spôsob života a hodnoty. „Konzervatívnosť“ a „modernosť“ študentiek sme (okrem sexuálneho správania a názorov na rodinu) posudzovali podľa ich religiozity a navštevovania diskoték. Rozloženie odpovedí o vzťahu k viere zhruba zodpovedá údajom zo sčítania. Podľa očakávania, zistili sme silnú závislosť medzi vzťahom k viere a zúčastňovaním sa na bohoslužbách, avšak menšiu, než by sa dalo čakať (Eta=0,59, p<0,001). Respondentky z menších miest sa častejšie zúčastňujú na bohoslužbách ako respondentky z väčších miest. Na diskotéky rado chodí 44,3 % respondentiek, nerado 56,7 %. Ako sa ukázalo, obľúbenosť diskoték v našej téme nehrá veľkú rolu.

4. Antikoncepčné správanie respondentiek

Partnerské vzťahy. Viac ako polovica (61%) respondentiek uviedlo, že má partnera, a dve tretiny z nich uvádza, že vedie s partnerom pravidelný sexuálny život. Jedna je vydatá a 10 ich žije v kohabitácii. Pritom 62% z tých, ktoré majú partnera, užíva antikoncepciu. Celkove antikoncepciu užíva 49% zo 127 respondentiek, vrátane 14 (29%) takých, ktoré partnera nemajú. Priemerný vek ani rozptyl veku tých, ktoré užívajú a ktoré neužívajú antikoncepciu, sa významne nelíši (p=0,26).

V otázke o užívaní (resp. neužívaní) antikoncepcie mohli respondentky vyznačiť viac z predznačených dôvodov či motívov (spolu ich bolo vyše 50). Ako najčastejší motív, prečo respondentky užívajú antikoncepciu je, že „chcú mať deti, ale nie hneď“ (uviedlo 20,6% respondentiek). Ako druhá najčastejšia (17,1%) bola odpoveď „nevedela by som naplno prežívať lásku, keby som sa stále musela báť, že otehotniem“. Tretia najčastejšie sa vyskytujúca odpoveď (11,8%) znie „pomáha to vyrovnávať hormonálnu rovnováhu“. Medzi ďalšie často sa opakujúce odpovede patrili odpovede „mám rada sex a nechcem riskovať potrat“, „neviem si predstaviť vzťah s partnerom bez sexu“, „lebo je normálne, keď žena užíva antikoncepciu“, „zo zdravotných dôvodov“.

Pre respondentky, ktoré neužívajú antikoncepciu bolo najčastejším motívom že „je to nezdravé, má to nežiadúce vedľajšie účinky“ (15,4%). Druhou najčastejšou (12,4%) bola odpoveď „lebo to nepotrebujem – „nemám sex““. Treťou najčastejšie sa vyskytujúcou odpoveďou u 10,9% respondentiek bola odpoveď „je normálne neužívať antikoncepciu, je neprirodzená“. Medzi ďalšie často sa opakujúce patrili odpovede „dá sa zaobísť aj bez antikoncepcie“, „so sexom sa neponáhľam“, „neužívam ju lebo cirkev je proti“ (vždy v kombinácii aj s iným dôvodom), „dávame si s partnerom pozor“.

Z obavy pred možným skreslením sme nezisťovali, aký druh antikoncepcie respondentky užívajú, miesto toho vyjadriť, sa mohli aký druh antikoncepcie (prevencie nežiadúceho tehotenstva) by odporučili svojím rovesníčkam, pričom mohli vyznačiť viacero odpovedí. Najčastejšie (aj v kombináciách) sa vyskytovali „hormonálna antikoncepcia“ (74) a „zdržanlivosť“ (24). Z viacerých ďalších možností odporúčali napr. prezervatív (11), prirodzené metódy (12), „neviem“ (16).

5. Názory na antikoncepciu

Rozhodnutie ženy o užívaní či neužívaní antikoncepcie je podmienené jednak subjektívnym postojom k antikoncepcii, jednak konkrétnymi životnými podmienkami ženy. Vo výskume sme sledovali oboje, užívanie i postoj. Predpokladali sme pritom, že výpovede o postojoch bude úprimnejšie a v čase stabilnejšie než veľmi intímne a možno kompromitujúce

deklarácie o osobnom skutkovom stave. Sledovali sme tiež, kto alebo čo by mohlo ovplyvniť rozhodovanie študentiek v tejto veci.

Chceli sme vedieť, či študentky považujú antikoncepciu za bežnú súčasť života mladej ženy, alebo za čosi výnimočné. Čo považujú za normálny stav, t.j. či sa treba rozhodovať pre neužívanie, alebo pre užívanie antikoncepcie. Názor študentky na užívanie antikoncepcie sme posudzovali podľa odpovedí na viaceré otázky. Základom bola otázka č.15, „Súhlasíte s tvrdením, že je normálne a samozrejmé, že dospelá žena, ktorá práve neplánuje otehotnieť, užíva hormonálnu antikoncepciu?“ (ďalej len skrátene, či užívanie antikoncepcie považujú za normálne). Nesúhlas s touto odpoveďou potom môže znamenať akceptáciu antikoncepcie len za určitých podmienok alebo aj jej úplné odmietanie.

Zistili sme, že nadpolovičná väčšina (56,7%) zo 127 respondentiek s týmto tvrdením súhlasí (35,4% úplne a 21,3% čiastočne). Nesúhlasí s týmto tvrdením 18,9% respondentiek a čiastočne súhlasí, čiastočne nesúhlasí s tvrdením 24,4% respondentiek.

Predpokladali, sme že kľúčové názory na sexuálny život si človek utvára počas puberty alebo krátko po nej. Náš výskum túto hypotézu potvrdil – zistili sme, že medzi vekom a súhlasom s uvedenou základnou otázkou nie je štatisticky významná závislosť. Nepotvrdila sa ani závislosť medzi krajom bydliska a súhlasom so základnou otázkou. Nezistili sme žiadnu závislosť medzi tým, kto vychovával respondentky v čase ich dospievania (jeden rodič, dvaja – vlastní alebo nevlastní). Nepotvrdilo sa, že študentky, ktoré až do dospelosti bývali s oboma rodičmi, majú tento názor menej často ako ostatné. Ukázalo sa však, že študentky bývajúce na dedine menej často považujú užívanie antikoncepcie za normálne ako študentky z mesta.

Súhlas so základnou otázkou o antikoncepcii vyslovilo 79% opýtaných, ktoré sa označili za neveriace, a 43% opýtaných, ktoré sa označili za veriace. Zistili sme strednú závislosť medzi vzťahom k viere a postojom k antikoncepcii (Eta=0,33, p=0,23). Z výskumu vyplynulo, že veriace študentky menej často považujú užívanie antikoncepcie za normálnu ako neveriace.

Naproti tomu sme nezistili žiadnu závislosť medzi postojom k antikoncepcii a obľúbenosťou diskoték. Nepotvrdilo sa, že študentky, ktoré rady navštevujú diskotéky, majú názor, že je užívanie antikoncepcie je normálne, častejšie ako ostatné. Namiesto toho sa potvrdila (mierna) závislosť medzi tým, ako často chodievajú na diskotéky a súhlasom so základnou otázkou. Študentky, ktoré často chodia na diskotéky, častejšie považujú antikoncepciu za normálnu a samozrejmú (Spearmanovo rho=0,24, p=0,007).

Zisťovali sme aj to, kto môže ovplyvniť názory respondentiek v otázke užívania antikoncepcie. Čím sú respondentky staršie, tým menej sa pripodobňujú názorom kamarátov a známych v otázke užívania alebo neužívania antikoncepcie. Takisto, tým menej pripodobňujú svoje názory názorom ľudí v ich okolí. Respondentky z väčšieho mesta menej pripodobňujú svoj názor názorom ľudí v ich okolí ako respondentky z menších miest a obcí. Závislosť je významná. Respondentky, ktoré majú vzťahy v rodine lepšie, sa nechajú viac ovplyvniť postojmi rodiny k antikoncepcii ako respondentky so zlými vzťahmi v rodine.

6. Postoj k antikoncepcii a rodinným hodnotám

Podľa očakávania sme zistili závislosť medzi sexuálnym životom vedeným s partnerom a názorom, že je užívanie antikoncepcie je normálne. Študentky, ktoré majú intímneho partnera, majú tento názor častejšie ako ostatné (Cramerovo V=0,30, p=0,009).

Vzhľadom na malý rozsah súboru sa nám nepotvrdila žiadna závislosť medzi názorom na užívanie antikoncepcie a názorom na mimomanželské sexuálne vzťahy, striedanie partnerov alebo neveru. Proti mimomanželskému pohlavnému styku u zosobášených boli totiž až na necelé dve percentá všetky respondentky a viac ako tri štvrtiny respondentiek je proti častému striedaniu partnerov a nevere.

Porovnávali sme tiež postoje k antikoncepcii s názormi na manželstvo. Podobne ako v [4] sme potom kombináciou viacerých odpovedí vytvorili syntetický index hodnoty manželstva. Viac ako polovica respondentiek (59%) vôbec nesúhlasí s tvrdením, že manželstvo je dnes už zastarané, ďalších 35% skôr nesúhlasí ako súhlasí. Potvrdilo sa, že študentky, ktoré považujú manželstvo za zastarané, majú názor, že užívanie antikoncepcie je normálne, častejšie ako ostatné (Spearmanovo rho =0,26, p=0,003). Ešte významnejšiu koreláciu sme zistili medzi indexom hodnoty manželstva a názorom, že užívanie antikoncepcie je normálne. Čím viac si respondentky cenia manželstvo, tým menej súhlasia so skúmaným základným tvrdením (Spearmanovo rho =-0,51, p<0,001). Postoj ku kohabitáciam sme zisťovali pomocou projektívnej otázky „predstavte si, že by raz Váš dospelý syn (dcéra) chcel žiť spolu so svojou priateľkou (priateľom) bez toho, aby sa zosobášili – vadilo by Vám to?“ Respondentkám, ktoré považujú užívanie antikoncepcie za normálne, by kohabitácia syna (dcéry) vadila menej ako ostatným (Spearmanovo rho = 0,62, p<0,001).

Zisťovali sme aj reprodukčné zámery respondentiek. Ich priemerný zamýšľaný počet detí bol 2,06, rovnako pre „konzervatívne“ aj „moderné“ študentky (rozdiely neboli štatisticky významné) a prekvapujúco zhodný so zisteniami iných výskumov (napr. [4]). Napokon sme názor na antikoncepciu porovnávali aj s názormi na umelý potrat. Zistili sme, že študentky, ktoré si myslia, že žena má právo na umelý potrat, považujú užívanie antikoncepcie za normálne častejšie ako ostatné. (Eta=0,59, p<0,001.)

7. Záver

Cieľom výskumu bolo zistiť, do akej miery považujú študentky slovenských vysokých škôl antikoncepciu za bežnú súčasť života mladej ženy, od čoho závisia ich postoje a s akými postojmi v oblasti rodinného života súvisia. Vzhľadom na pomerne malý rozsah súboru a spôsob zberu údajov, ktorý nezaručuje reprezentatívnosť vzorky, výstupy z prvostupňového triedenia možno považovať iba za orientačné. Druhostupňové triedenie však potvrdilo, že postoj študentiek k antikoncepcii len málo závisí od bydliska a prostredia. Omnoho silnejšie súvisí s ich „konzervatívnosťou“ a „modernosťou“, meranou kultúrnymi indikátormi (religiozita, návštevnosť diskoték) a postojom k rodinným hodnotám. Študentky, ktoré považujú užívanie antikoncepcie za normálne, prikladajú manželstvu menší význam a sú benevolentnejšie voči kohabitáciám a umelým potratom ako ostatné. Nezávisle od názoru na antikoncepciu, dnešné študentky by chceli mať počet detí, ktorý zodpovedá jednoduchej reprodukcii. Z nášho výskumu sa však nedá predpovedať, do akej miery sa zámery študentiek naplnia. Celoeurópske skúsenosti (pozri [4]) nasvedčujú, že veľkej časti dnešných študentiek sa zrealizovať svoje zámery asi nepodarí. Ktoré to budú? Bude aj budúci skutočný počet ich detí nezávislý od dnešného postoja k antikoncepcii? Porovnanie by bolo zaujímavé.

Dosiahnuté výsledky naznačujú, že je hodno sa touto témou ďalej zaoberať a to pri väčšej vzorke a bez obmedzenia sa na študentky.

8. Literatúra

[1] FIALOVÁ, L., HAMPLOVÁ, D., KUČERA, M., VYMĚTALOVÁ, S. 2000. Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. Praha: Sociologické nakladatelství 2000.

[2] FRAŠTACKÁ, Z. 2009. Faktory a motívy užívania antikoncepcie u študentiek vysokých škôl na Slovensku. Diplomová práca. Trnava: FF TU 2009.

[3] MATULNÍK, J. 1998. Pokles pôrodnosti na Slovensku. Sociologická perspektíva. Trnava: FH TU 1998.

[4] MATULNÍK, J., RITOMSKÝ, A., PASTOR, K. 2003. Analýza makrospoločenských faktorov súčasného vývoja pôrodnosti na Slovensku. Trnava: FH TU 2003.

[5] MISTRÍKOVÁ, Ľ., HEŘMANOVÁ, D., VOLNÁ, A. 1998. Populačné zámery vysokoškolských študentov v kontexte druhej demografickej revolúcie. In: Sociológia 30, 1998, č.5, s.499-520.

[6] MLÁDEK, J., MARENČÁKOVÁ, J., ŠIROČKOVÁ, J. 2006. Demografické správanie vysokoškolákov Slovenska. 1. časť – reprodukčné správanie. In: Slovenská štatistika a demografia 16, 2006, č. 1, s. 22-48.

[7] PASTOR, K. 1998. Druhá demografická revolúcia. Slávnostná konferencia 30 rokov Slovenskej štatistickej a demografickej spoločnosti, Bratislava 26.3.1998. Zborník. Bratislava: SŠDS 1998, s. 34 - 36.

[8] PAVOL VI. 2001. Humanae vitae. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2001.

[9] VAN DE KAA, D. 1987. Europe's Second Demographic Transition. In: Population Bulletin. Vol.42, 1987, No.1.

[10] VAN DE KAA, D. 1998. Postmodern Fertility Preferences: from Changing Value Orientation to new Behaviour. Working Papers in Demography. No. 74. Canberra: The Australian National University 1998.

[11] Zdravotnícka ročenka za rok 2007. Bratislava: NCZI 2008.

Adresy autorov:

Fraštacká Zuzana, Mgr.
Ševčenkova 7
851 01 Bratislava 5
frastacka.zuzana@gmail.com

Pastor Karol, Doc., RNDr., CSc.
FMFI UK Bratislava, Mlynská dolina
842 48 Bratislava
pastor@fmph.uniba.sk

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov v roku 2011
Population, Housing and Dwelling Census 2011

Marián Horecký

Abstract: The population, housing and dwelling census ranks among the most extensive statistical surveys with a long-term tradition in Europe and also in other countries of the world. It is a unique source of statistical data essential for making political, social and economic decisions both on the national and international level. The importance of the census increases at the present time when comparable statistical data of good quality are used for the coordination of activities of EU Member States, the formulation of social and economic policies and the adoption of the necessary measures to solve the common questions and problems.

Key words: Population, Housing and Dwelling Census

Kľúčové slová: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov

1. Úvod

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov (ďalej len „sčítanie“) patrí medzi najrozsiahlejšie štatistické zisťovania s dlhodobou tradíciou nielen v krajinách Európy, ale na celom svete. Je jedinečným zdrojom štatistických údajov nevyhnutných pre politické, sociálne a ekonomické rozhodovanie štátu, a to aj v medzinárodnom meradle.

Prvé sčítanie sa na území bývalej československej republiky uskutočnilo v roku 1921 a jeho právnym základom bol zákon č. 256/1920 Zb.. Pre sčítanie v rokoch 1930 a 1950 bol základom zákon č. 47/1927 Zb. . Termín i obsah týchto sčítaní konkretizovala vždy vláda svojimi uzneseniami. Nasledujúce sčítania vychádzali zo zákonov o organizácii národohospodárskej evidencie. Ďalšie dve sčítania vychádzali zo zákona č. 21/1971 Zb. o jednotnej sústave sociálno-ekonomických informácií a jeho vykonávacích predpisov. V roku 2001 sa sčítanie uskutočnilo na základe zákona č. 165/1998 Z. z. o sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2001. Nariadením vlády Slovenskej republiky č. 2/2001 Z. z. o dobe sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2001 sa ustanovila doba vykonania sčítania v roku 2001. Opatrením Štatistického úradu Slovenskej republiky č. 4/2000 Z. z. sa vyhlásili charakteristiky, základné znaky a štruktúra údajov zisťovaných pri sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2001.

Sčítanie poskytuje údaje a informácie o obyvateľoch (o ich demografickej, kultúrnej, vzdelanostnej, sociálnej a ekonomickej situácii), o domácnostiach a rodinách (o počte členov domácností, štruktúre rodín, počte detí v rodinách, počte ekonomicky aktívnych členov, ekonomickej úrovni rodín a domácností), o životných podmienkach obyvateľstva (o úrovni bývania, technickom vybavení bytového fondu) a o rozdelení obyvateľstva a bytového fondu na území štátu.

Získané údaje zvýšia kvalitu informácií o migrácii obyvateľstva a príčinách tohto demografického procesu. Takéto informácie sú nevyhnutné pre vyhodnocovanie vývoja spoločnosti v predchádzajúcom období, využívajú sa priamo v rozhodovacích procesoch pri riadení štátu a pri prognózovaní vývoja spoločnosti v ďalšom období. Údaje získané zo sčítania majú využitie aj pri zefektívnení a realizácii štatistických výberových zisťovaní u obyvateľstva a v domácnostiach a pri spracovaní regionálnych analýz.

Sčítanie sa uskutočňuje spravidla v desaťročných intervaloch.

Význam sčítania sa zvyšuje v dnešných podmienkach, kedy sa využívajú kvalitné a porovnateľné štatistické informácie pri koordinácii činností členských štátov Európskej únie tak pri tvorbe sociálnych a ekonomických politík, ako aj pri prijímaní nevyhnutných opatrení na riešenie spoločných otázok a problémov.

2. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov v roku 2011

Požiadavka na realizáciu takéhoto rozsiahleho štatistického zisťovania je daná aj Nariadením Európskeho parlamentu a Rady o sčítaní obyvateľov, domov a bytov, ktoré bolo prijaté Európskym parlamentom 9. júla 2008.

Vypracovanie Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady bolo zdôvodnené tým, že medzinárodné, európske a vnútroštátne inštitúcie potrebujú mať dostatočne spoľahlivé informácie o obyvateľoch, domoch a bytoch v Európskej únii.

Takmer v každej oblasti, v ktorej pôsobí Európska únia, či už ide o hospodársku, sociálnu alebo environmentálnu oblasť, sú potrebné kvalitné údaje o obyvateľstve, ktoré pomáhajú formulovať operačné ciele a hodnotiť dosiahnutý pokrok. Údaje získané zo sčítania umožňujú vykonať reálne presvedčivé porovnania medzi členskými štátmi Európskej únie.

Sčítanie v štátoch Európskej únie pred vstupom Slovenskej republiky bolo vykonané okolo roku 2001. Nebolo založené na žiadnych európskych právnych predpisoch, ale na „džentlmenskej dohode“. Toto riešenie však ukázalo, že takáto forma nezabezpečila kvalitu údajov, ktorá je potrebná na účely, na ktoré majú v budúcnosti slúžiť. Značné odchýlky v referenčných obdobiach obmedzili porovnateľnosť údajov. Nebola zabezpečená včasnosť poskytnutia spracovaných údajov a taktiež neboli v plnom rozsahu metodicky medzinárodne porovnateľné.

Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady objasňuje povinnosti a úlohy týkajúce sa poskytovania komplexných údajov o obyvateľoch, domoch a bytoch v desaťročných intervaloch, ako aj spoločné požiadavky týkajúce sa kvality a transparentnosti výsledkov a metód ich získavania.

Ponecháva členským štátom voľnosť vybrať si taký spôsob tvorby potrebných údajov, ktorý považujú za najvhodnejší vo svojej krajine. Je ponechané na rozhodnutí každej krajiny, aby si vybrala zdroj údajov, z ktorého chcú údaje získať.

Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady súčasne zaručuje kvalitu údajov, najmä porovnateľnosť v celom Európskom hospodárskom priestore a zaväzuje všetky členské štáty uskutočniť sčítanie v referenčnom roku 2011. Zaväzuje zabezpečiť kvalitu poskytnutých údajov a metaúdajov tak, aby v plnej miere spĺňali základné charakteristiky sčítania. Je to predovšetkým simultánnosť, univerzálnosť v rámci vymedzeného územia, dostupnosť údajov v podrobnej územnej štruktúre a zabezpečiť zber údajov v dohodnutom referenčnom roku. Požadované údaje je potrebné poskytnúť Eurostatu, štatistickému orgánu Európskej únie, do 27 mesiacov od skončenia referenčného obdobia.

Odporúčania Konferencie európskych štatistikov pre sčítanie obyvateľov, domov a bytov vypracoval Eurostat s EHK OSN. Účelom týchto odporúčaní je poskytnúť poradenstvo a pomoc krajinám, ktoré sú členmi Konferencie európskych štatistikov pri plánovaní a vykonaní sčítania; umožniť a zlepšiť porovnateľnosť údajov na regionálnej úrovni pomocou výberu základných ukazovateľov a harmonizovať použité definície a klasifikácie. Tieto odporúčania budú rovnako využité ako základná koncepcia pre program sčítania v roku 2011 vo všetkých štátoch Európskej únie.

Nakoľko nariadenie Európskeho parlamentu a Rady je priamo vykonateľné na území Slovenskej republiky, osobitným zákonom je už teraz potrebné upraviť tie otázky, ktoré toto nariadenie nerieši a na ktorých úpravu priamo splnomocňuje.

V Slovenskej republike zabezpečuje prípravu, priebeh a vykonanie sčítania v úzkej súčinnosti s príslušnými ústrednými orgánmi štátnej správy, obvodnými úradmi, obcami a vyššími územnými celkami Štatistický úrad SR. Základným predpokladom realizácie štatistického zisťovania takéhoto obsahu (množstvo zisťovaných údajov) a rozsahu (dotýka sa všetkých obyvateľov) je vytvorenie právneho rámca prijatím nového zákona o sčítaní, ako aj ďalších právnych predpisov, ktoré bližšie upravia podrobnosti pri samotnej realizácii tohto štatistického zisťovania. Nevyhnutnosť prijatia nového zákona je založená na skutočnosti, že štatistické zisťovanie, v rámci ktorého sa vyžadujú od obyvateľstva špecifické štatistické údaje, sa môže realizovať iba na základe osobitného zákona.

Národná rada Slovenskej republiky prijala 18. júla 2008 zákon č. 263 o sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2011 a ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Zákon ustanovuje, že sčítanie je osobitný druh štatistického zisťovania, jeho prípravu, priebeh a vykonanie, súčinnosť príslušných ústredných orgánov štátnej správy, obvodných úradov, obcí a vyšších územných celkov a spôsob úhrady nákladov súvisiacich so sčítaním. Jasne a zrozumiteľne upravuje spôsob zabezpečenia prípravy, priebehu a využitia údajov získaných zo sčítania v roku 2011.

Čas vlastného sčítania je v rozsahu troch týždňov a ustanoví ho vláda svojim nariadením, tak aby bol známy najneskôr 120 dní pred jeho vykonaním.

Na základe tohto zákona Štatistický úrad SR uzatvorí osobitné medzirezortné dohody na zabezpečenie úloh súvisiacich s prípravou a realizáciou sčítania s Ministerstvom vnútra SR, Ministerstvom obrany SR, Ministerstvom spravodlivosti SR, Ministerstvom zahraničných vecí SR, Ministerstvom životného prostredia SR a Úradom geodézie, kartografie a katastra SR.

Realizácia vnútroštátneho štatistického zisťovania bude zároveň zohľadňovať všetky požiadavky kladené na členské štáty Európskej únie v nariadení Európskeho parlamentu a Rady o sčítaní obyvateľov, domov a bytov.

Obsah zisťovaných údajov uvedených v zozname, ktorý tvorí prílohu zákona, je porovnateľný s odporúčaným obsahom sčítania Konferenciou európskych štatistikov, orgánmi Európskej únie a OSN. Je doplnený o ďalšie údaje, ktoré sú potrebné a budú využiteľné používateľmi v SR, ktorých zisťovanie nie je možné alebo efektívne zabezpečiť iným spôsobom. Zohľadňuje aj zásadu porovnateľnosti s údajmi z minulých sčítaní.

Sčítanie sa vykoná na celom území Slovenskej republiky k 21. máju 2011.

Rozhodujúcim okamihom sčítania je polnoc z piatku 20. mája 2011 na sobotu Rozhodujúci okamih je v súlade s návrhom nariadenia Európskeho parlamentu a Rady o sčítaní obyvateľov, domov a bytov, podľa ktorého rozhodujúci okamih (referenčný dátum) musí spadať do referenčného roku 2011.

Samotné sčítanie sa uskutoční osvedčenou **metódu sebasčítania**, kedy obyvatelia sami vypĺňajú sčítacie tlačivá. Takýto spôsob sčítania zabezpečí objektivitu zistených údajov, urýchli činnosti spojené so zisťovaním údajov a uľahčí prácu sčítacích komisárov. **Po prvýkrát sa uvažuje aj s využitím rovnocennej elektronickej formy vyplňovania a podávania sčítacieho tlačiva.** Použitie elektronickej formy sčítacieho tlačiva sa bude

realizovať podľa technických možností a podmienok na jej uplatnenie v období pred samotnou prípravou na sčítanie.

Štatistický úrad SR bude koordinovať všetky hlavné činnosti pri príprave, priebehu a vykonaní sčítania. K tomu vydá osobitné metodické pokyny, ktorými sa ustanoví forma a spôsob zberu údajov, odborné školenie sčítacích komisárov, tlač a distribúcia sčítacích tlačív. Zabezpečí spracovanie, publikovanie a poskytovanie údajov používateľom tak na národnej, ako aj na medzinárodnej úrovni. V spolupráci s Ministerstvom financií SR vydá Štatistický úrad SR metodické pokyny na financovanie prípravy, odmeňovanie sčítacích komisárov a na vykonanie sčítania. Zabezpečí informovanie verejnosti o príprave a vykonaní sčítania, čo je predpokladom na jeho úspešný priebeh a uskutočnenie. Do informačnej kampane k sčítaniu zapojí i obvodné úrady, obce a vyššie územné celky. Územnú prípravu sčítania, t. j. tvorbu mapových podkladov potrebných pre sčítanie budú v súčinnosti realizovať Ministerstvo životného prostredia SR a Úrad geodézie, kartografie a katastra SR. Ministerstvo vnútra SR zabezpečí spracovanie číselných identifikátorov obyvateľov potrebných na umožnenie použitia elektronickej formy sčítacieho tlačiva a ich doručenie na obec podľa miesta trvalého bydliska občana.

V pôsobnosti obce bude najmä zabezpečiť prípravu sčítania na svojom území, jeho propagáciu, nábor sčítacích komisárov a spolupracovať pri školení sčítacích komisárov, uskutočniť sčítanie na svojom území, technicky zabezpečiť zber a ochranu zistených údajov pred ich zneužitím a v spolupráci s úradom zabezpečiť preberanie vyplnených sčítacích tlačív od sčítacích komisárov. Osobitnou úlohou obce bude overenie počtu obyvateľov obce, čím sa vytvoria podmienky na odstránenie nezrovnalostí pri porovnaní počtu obyvateľov zistených pri sčítaní s evidenciou obce.

Ústredná komisia pre sčítanie, zriadená pri Štatistickom úrade SR, bude koordinovať činnosti obecných komisií. Predsedom ústrednej komisie pre sčítanie bude predsedníčka Štatistického úradu SR, ktorá vymenuje jej ďalších členov zo zástupcov príslušných ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy, obvodných úradov, obcí, vyšších územných celkov a ich združení.

Podrobnosti o charakteristikách, základných znakoch a štruktúre zisťovaných údajov uvedených v zozname (príloha zákona o sčítaní) budú uvedené v opatrení, ktoré vydá Štatistický úrad Slovenskej republiky a ktoré sa vyhlasuje v Zbierke zákonov Slovenskej republiky.

Zámerom šírenia údajov zo sčítania bude poskytnúť širokému okruhu používateľov rôzne formy prezentácie a súčasne zabezpečiť vysokú flexibilitu pri vyhľadávaní, sprístupňovaní a publikovaní informácií pre interných a externých používateľov. Prezentácia bude orientovaná predovšetkým na elektronickú formu. Nosnou časťou **prezentácie sčítania** budú **Web stránky**, ktoré poskytnú používateľom nástroje, ktoré umožnia interaktívny prístup používateľa k tvorbe obsahu výstupnej formy zobrazenia údajov. Získané údaje budú zobrazované vo forme tabuľky, stĺpcového grafu, kartogramu alebo sa budú môcť exportovať do textového tvaru a preniesť do výpočtového prostredia používateľa. **GIS technológie** umožnia prezentáciu údajov zo sčítania na územie SR až do najnižších územných celkov, zobrazované mapy budú vytvárané dynamicky. Pre sčítanie 2011 bude spracovaný projekt prezentácie, v ktorom bude definovaný obsah a formy prezentácie s určením územnej úrovne, za ktorú budú spracované a publikované. Obsah prezentácie výsledkov bude čo do obsahu porovnateľný s výstupmi a výsledkami sčítania v roku 2001 a doplnený o požiadavky Eurostatu a ostatných externým používateľov.

3. Sčítanie ako zdroj informácií o obyvateľstve

Zisťované údaje pri sčítania obyvateľov, domov a bytov sú jedinečným podrobným a komplexným zdrojom údajov a informácií o obyvateľstve – jeho demografických, sociálnych a kultúrnych charakteristikách, ktoré sú spojené s informáciami o podmienkach bývania a o jeho územnom rozložení. Dajú sa použiť pri analýzach súčasného stavu a slúžia aj ako podklad pre predikciu jeho ďalšieho vývoja. V neposlednom rade slúžia aj pre medzinárodné porovnávanie.

Údaje budú porovnateľné aj s údajmi zisťovanými pri sčítaní v roku 2001, čo zvýši ich použiteľnosť pri určovaní predpokladaného vývoja obyvateľstva a rodín, pri tvorbe rodinných a sociálnych politík štátu

Zisťované demografické údaje obyvateľstva (vek a pohlavie) budú použité, okrem iného, na revíziu bilancií obyvateľstva za obce a za vyššie územné celky.

Údaje o počtoch narodených detí ženám sú jedným zo zdrojov informácií o plodnosti žien

Údaje o ekonomických charakteristikách obyvateľstva (ekonomická aktivita, zamestnanie) budú využité pri návrhoch na riešenie ekonomických a sociálnych politík štátu.

Informácie o kultúrnych charakteristikách (dosiahnuté vzdelanie. náboženské vyznanie) majú nepochybne viaceré možnosti využitie.

Zisťované údaje o mieste bydliska a mieste pracoviska sú jediným kompletným zdrojom informácií o dochádzke za prácou a do škôl.

Zisťovanie vzťahov medzi obyvateľmi v bytoch je jediným zdrojom informácií o štruktúre a charakteristikách rodín (úplné/neúplné rodiny, počet detí/závislých detí) a štruktúre a charakteristikách domácností (bytových a hospodáriacich).

Charakteristiky o bývaní (veľkosť bytov, obývanosť bytov) a o technickom vybavení bytov (napojenie na vodovod a na kanalizačnú sieť) možno použiť pri analýzach podmienok bývania obyvateľstva podľa sociálnych skupín a veľkosti rodín a domácností.
Načrtnuté okruhy zisťovaných štatistických údajov a spracovaných a poskytovaných štatistických informácií, v spojení s ich územnými charakteristikami, naznačujú mnohé možnosti použitia.

4. Záver

Načrtnuté okruhy zisťovaných štatistických údajov a spracovaných a poskytovaných štatistických informácií pri sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2011, v spojení s ich územnými charakteristikami, vytvárajú predpoklady na ich viacúčelové použitie pri analýzach súčasného demografického stavu obyvateľstva, rodín a ich sociálneho postavenia. Môžu sa použiť ako jeden z podstatných zdrojov informácií pre riešenie otázok súvisiacich s riešením prognóz a predpokladaného vývoja reprodukčného správania obyvateľstva a vývoja rodín a domácností spolu s predikciou spoločenských dopadov tohto vývoja.

Sú jedinečným zdrojom informácií pri definovaní cieľov populačnej, rodinnej, migračnej a sociálnej politiky štátu.

5. Literatúra

[1] Zákon č. 263 z 18. júna 2008 o sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2011 a ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 5/ 2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, Zbierka zákonov č. 263/2008, čiastka 106

[2] Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 763/2008 z 9.júla 2008 o sčítaní *obyvateľov, domov a bytov (Ú. v. ES L 218, 13.8.2008, s.14)*

Adresa autora:
Marián Horecký, Ing
Štatistický úrad SR
Miletičova 3
824 67 Bratislava 26
marian.horecky@statistics.sk

Odhad vývoja počtu a podielu poproduktívneho obyvateľstva SR do roku 2040
Estimation development counts and quota postproductive population SR till year 2040

Jozef Chajdiak

Abstract: Allowance includes estimation counts and quota postproductive population (versions 60+, 62+, 65+, 67+, 70+) in SR till year 2040 on basis forecast development counts and age structure population SR till year 2040.

Key words: Population, Specific fertility, Maskulinita, Post-productive age, Probability of survive, Forecast

.

Kľúčové slová: stav obyvateľov, špecifická fertilita, pravdepodobnosť prežitia, maskulinita, poproduktívny vek, prognózy vývoja.

1. Úvod

Jedným z významných národohospodárskych problémov je stav a vývoj peňažných prostriedkov v Sociálnej poisťovni. Na jednej strane obyvateľstvo žije dlhšie, na druhej strane je snaha zvyšovať starobné dôchodky pri čo najnižšom veku odchodu do dôchodku. Vek odchodu do dôchodku sa posunul na 62 rokov. Je to veľa alebo bude to stačiť? Jedným z podkladov pre diskusie ohľadne riešenia problémov zabezpečenia dôstojnej staroby našich obyvateľov v budúcnosti je prognóza vývoja počtu obyvateľov a ich vekovej štruktúry.

2. Prognóza vývoja počtu obyvateľov - predpoklady

Výsledky prakticky hociktorej prognózy predurčujú predpoklady, ktoré na začiatku práce zvolíme.

Stav obyvateľov

Východiskovým stavom bol počet obyvateľov SR podľa pohlavia a veku k 1.1.2009. Ide o posledný známy stav, zisťovaný podľa trvalého bydliska. Od skresľujúceho šumu vyplývajúceho z dlhodobého pobytu asi mladých ľudí v zahraničí pri ich trvalom pobyte v SR budeme abstrahovať.

Špecifická fertilita

Z hľadiska prognózy sú zaujímavé špecifické fertility pre ženy vo veku od 15 do 44 rokov. Pre ženy mladšie ako 15 rokov a staršie ako 44 rokov plus nezistený vek matky budeme predpokladať, že sa im narodí v prognózovanom období po 60 detí ročne.

Modálnu (maximálnu) špecifickú fertilitu na prognózované obdobie budeme pre celé obdobie predpokladať vo výške 93 detí na tisíc dvadsaťdeväťročných žien. Vývoj modálnej špecifickej fertility od roku 1950 s odhadov do roku 2040 je na obr.1. Zdá sa, že po období hodnôt vyše 200 detí na tisíc žien sme sa preladili na hodnoty pod 100 detí na tisíc žien. A tak autor po pokusoch prognosticky modelovať vývoj špecifických fertilít došiel k záveru použiť jednotný model špecifických fertilít na celé prognózované obdobie, ktorého hodnoty sú v tab.1.

Úmrtnosť

Stredná (očakávaná) dĺžka života sa mierne predlžuje a asi sa aj bude naďalej predlžovať. Napriek tomuto faktu sa autor rozhodol abstrahovať od dôsledkov tohto predpokladu a pre celé prognózované obdobie použil pravdepodobnosti prežitia z úmrtnostných tabuliek za rok 2008 (www.infostat.sk/slovakpopin).

Maskulinita

Podiel chlapčekov v tisícke narodených detí dlhodobo mierne kolíše. Pre prognózované obdobie sa použila jednotná hodnota 0,514.

Migrácia

Zdá sa, že reálne hodnoty a vykazované hodnoty o medzištátnom sťahovaní sa mierne rozchádzajú. Vychádzajúc z oficiálnych hodnôt o migrácii však predpoklad o zanedbateľnom vplyve migrácie môžeme vysloviť, použiť a je otázkou do akej miery aj akceptovať.

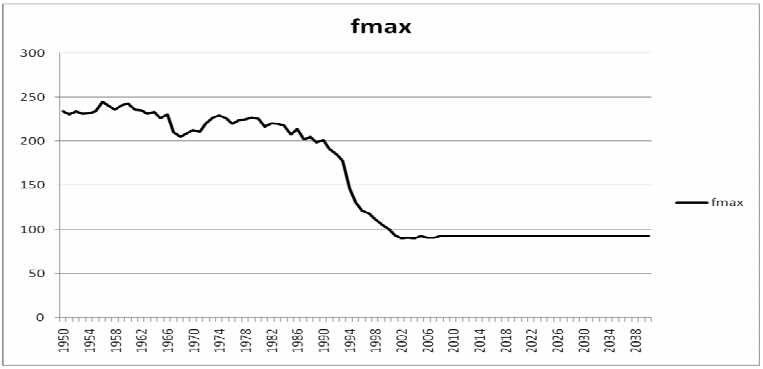

Obrázok 3: Vývoj maximálnych hodnôt špecifických fertilít

Tabuľka 1: Model špecifických fertilít pre prognózované obdobie

Vek	fx	Vek	fx	Vek	fx	Vek	fx	Vek	fx	Vek	fx
15	0,0040	20	0,0410	25	0,0734	30	0,0900	35	0,0401	40	0,0091
16	0,0120	21	0,0480	26	0,0810	31	0,0830	36	0,0331	41	0,0060
17	0,0212	22	0,0531	27	0,0875	32	0,0730	37	0,0247	42	0,0036
18	0,0290	23	0,0585	28	0,0908	33	0,0609	38	0,0194	43	0,0024
19	0,0360	24	0,0653	29	0,0930	34	0,0513	39	0,0147	44	0,0014

3. Prognóza vývoja počtu obyvateľov - výsledky

K výpočtom sa použila kohortne-komponentná metóda. Výsledky naznačujú (obr.2, tab.3), že počet obyvateľov, ktorý a už niekoľko rokov pohybuje okolo úrovne 5,4 milióna osôb sa od roku 2013 začne znižovať. Znižovanie počtu obyvateľov naznačujú aj iné prognózy (obr.3). V počte narodených sa súčasný počet narodených 57 tisíc pohybuje okolo lokálneho maxima a postupne by sa mal znižovať do úrovne 34 tisíc detí (obr.4). Prognóza vývoja počtu poprodukčného obyvateľstva je v tab.3 a na obr.4 a 5 – vidíme nárast počtu aj podielu poproduktívneho obyvateľstva.

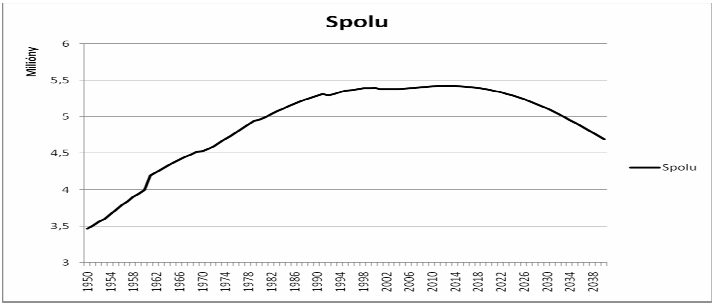

Obrázok 2: Vývoj počtu obyvateľov spolu (v milión osôb)

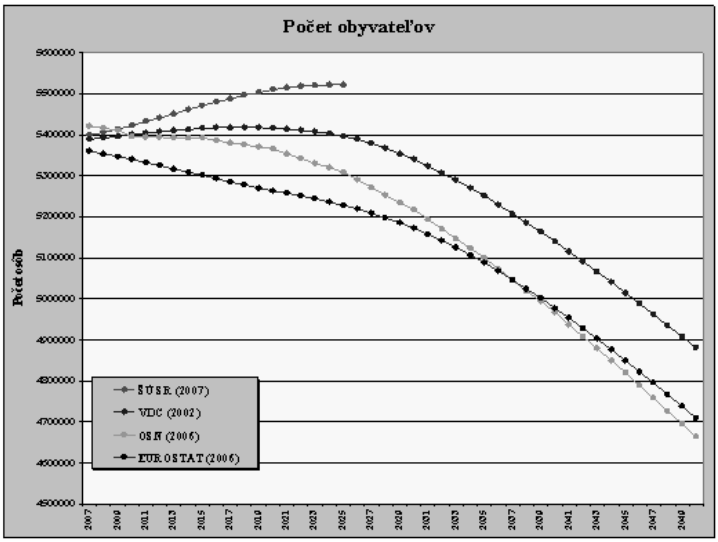

Obrázok 3: Vývoj počtu obyvateľov (zdroj: Vaňo [3])

4. Poproduktívne obyvateľstvo

Počet a aj veková štruktúra obyvateľstva sa menia. Rastie stredná dĺžka života. V súlade s rozprávkou „O troch grošoch“ sa menia aj presné špecifikácie poproduktívneho veku. Pôvodná verzia 55+ pre ženy a 60+ pre mužov, v súlade s vekom odchodu do dôchodku, zvykmi, ale aj teoretickými, či praktickými prístupmi autorov, sa môže zmeniť na verzie 60+, 62+, 65+, 67+, 70+. Z nich pre pomery SR verziu 65+ považuje autor za najlepšiu. V tab. 2 a 3. resp. na obr.4 a 5 je znázornený vývoj všetkých uvedených verzií. Vidíme postupný nárast počtu aj podielu poproduktívneho obyvateľstva. Ak zoberieme 14 % podiel poproduktívneho obyvateľstva verzie 62+ pre určenie veku 62 rokov pre odchod do dôchodku, tak potom by sme mali zaviesť vek odchodu do dôchodku 65 rokov pri dosiahnutí podielu 65+ ročných vo výške 14 % v roku 2016, vek 67 rokov v roku 2021 a vek 70 rokov v roku 2030.

Tabuľka 2:Počet obyvateľov a jeho štruktúra

Rok	Spolu	60+	62+	65+	67+	70+	%60+	%62+	%65+	%67+	%70+
1980	4 963 301	659 962	598 200	523 883	441 481	329 458	13,30	12,05	10,56	8,89	6,64
1981	4 996 329	669 235	579 925	518 035	448 209	335 613	13,39	11,61	10,37	8,97	6,72
1982	5 035 881	687 197	588 949	506 205	457 263	342 475	13,65	11,70	10,05	9,08	6,80
1983	5 074 316	703 167	597 345	492 039	452 434	349 926	13,86	11,77	9,70	8,92	6,90
1984	5 109 626	718 609	612 394	476 720	439 055	355 494	14,06	11,99	9,33	8,59	6,96
1985	5 144 568	731 141	627 219	483 790	425 239	362 459	14,21	12,19	9,40	8,27	7,05
1986	5 178 967	741 442	642 318	490 750	411 029	357 051	14,32	12,40	9,48	7,94	6,89
1987	5 208 708	751 400	652 868	504 220	416 455	344 238	14,43	12,53	9,68	8,00	6,61
1988	5 236 972	761 516	663 297	518 358	423 844	332 169	14,54	12,67	9,90	8,09	6,34
1989	5 264 220	771 303	673 908	532 721	437 791	319 968	14,65	12,80	10,12	8,32	6,08
1990	5 287 663	780 053	682 387	542 915	450 387	325 602	14,75	12,91	10,27	8,52	6,16
1991	5 310 711	789 251	690 889	551 395	463 261	331 621	14,86	13,01	10,38	8,72	6,24
1992	5 295 877	788 711	690 185	551 477	464 077	335 408	14,89	13,03	10,41	8,76	6,33
1993	5 314 155	797 449	699 767	559 904	472 723	347 451	15,01	13,17	10,54	8,90	6,54
1994	5 336 455	803 137	708 800	568 781	481 861	359 528	15,05	13,28	10,66	9,03	6,74
1995	5 356 207	809 097	718 620	578 476	491 046	369 678	15,11	13,42	10,80	9,17	6,90
1996	5 367 790	813 735	723 934	587 445	499 265	377 527	15,16	13,49	10,94	9,30	7,03
1997	5 378 932	817 585	729 432	596 686	508 340	386 668	15,20	13,56	11,09	9,45	7,19
1998	5 387 650	821 362	734 643	605 344	517 457	394 520	15,25	13,64	11,24	9,60	7,32
1999	5 393 382	825 105	737 326	610 330	525 121	401 940	15,30	13,67	11,32	9,74	7,45
2000	5 398 657	830 885	740 876	615 175	533 429	409 875	15,39	13,72	11,39	9,88	7,59
2001	5 378 783	826 368	733 476	609 386	529 020	409 375	15,36	13,64	11,33	9,84	7,61
2002	5 378 951	834 423	738 993	612 685	533 563	416 914	15,51	13,74	11,39	9,92	7,75
2003	5 379 161	843 085	747 321	616 225	538 412	424 814	15,67	13,89	11,46	10,01	7,90
2004	5 380 053	850 980	755 372	620 311	541 553	429 665	15,82	14,04	11,53	10,07	7,99
2005	5 384 822	862 535	763 630	625 949	544 607	433 818	16,02	14,18	11,62	10,11	8,06
2006	5 389 180	870 435	770 638	632 638	547 704	436 851	16,15	14,30	11,74	10,16	8,11
2007	5 393 637	882 312	780 994	639 647	552 287	439 058	16,36	14,48	11,86	10,24	8,14
2008	5 400 998	901 940	788 873	646 782	558 845	441 144	16,70	14,61	11,98	10,35	8,17
2009	5 412 254	924 612	801 130	654 305	566 217	444 541	17,08	14,80	12,09	10,46	8,21

Tabuľka 3: Prognóza počtu obyvateľov a jeho štruktúry

Rok	Spolu	60+	62+	65+	67+	70+	%60+	%62+	%65+	%67+	%70+
2009	5 412 254	924612	801130	654305	566217	444541	17,08	14,80	12,09	10,46	8,21
2010	5 416 639	947959	821181	665089	574009	449540	17,50	15,16	12,28	10,60	8,30
2011	5 419 979	976179	843046	673221	581211	456162	18,01	15,55	12,42	10,72	8,42
2012	5 421 955	1006947	864838	684338	590858	462648	18,57	15,95	12,62	10,90	8,53
2013	5 422 342	1037902	891147	702084	597754	468805	19,14	16,43	12,95	11,02	8,65
2014	5 420 976	1066991	919830	721314	607442	474207	19,68	16,97	13,31	11,21	8,75
2015	5 417 743	1095886	948655	740389	623495	481841	20,23	17,51	13,67	11,51	8,89
2016	5 412 553	1125225	975660	763741	640987	486948	20,79	18,03	14,11	11,84	9,00
2017	5 405 343	1154022	1002491	789360	658354	494720	21,35	18,55	14,60	12,18	9,15
2018	5 396 039	1179530	1029763	815114	679841	508455	21,86	19,08	15,11	12,60	9,42
2019	5 384 580	1201640	1056499	839125	703497	523543	22,32	19,62	15,58	13,07	9,72
2020	5 370 909	1219536	1080005	862948	727256	538522	22,71	20,11	16,07	13,54	10,03
2021	5 354 989	1237192	1100180	887160	749297	557304	23,10	20,54	16,57	13,99	10,41
2022	5 336 799	1253577	1116220	910797	771111	578034	23,49	20,92	17,07	14,45	10,83
2023	5 316 333	1266762	1131990	931267	793242	598764	23,83	21,29	17,52	14,92	11,26
2024	5 293 598	1281195	1146486	948486	814751	617786	24,20	21,66	17,92	15,39	11,67
2025	5 268 616	1295332	1157811	961673	833120	636483	24,59	21,98	18,25	15,81	12,08
2026	5 241 434	1306233	1170283	974506	848271	655343	24,92	22,33	18,59	16,18	12,50
2027	5 212 126	1314207	1182402	986029	859461	673463	25,21	22,69	18,92	16,49	12,92
2028	5 180 787	1318123	1191324	994438	870251	688496	25,44	23,00	19,19	16,80	13,29
2029	5 147 523	1320475	1197355	1003860	879726	700410	25,65	23,26	19,50	17,09	13,61
2030	5 112 449	1324822	1199404	1012872	886156	708533	25,91	23,46	19,81	17,33	13,86
2031	5 075 697	1329321	1199927	1018797	893529	716211	26,19	23,64	20,07	17,60	14,11
2032	5 037 386	1334974	1202395	1021950	900488	722618	26,50	23,87	20,29	17,88	14,35
2033	4 997 643	1344034	1205024	1021312	904477	726169	26,89	24,11	20,44	18,10	14,53
2034	4 956 601	1356159	1208814	1019266	905831	730601	27,36	24,39	20,56	18,28	14,74
2035	4 914 394	1371434	1215984	1019152	903595	734679	27,91	24,74	20,74	18,39	14,95
2036	4 871 156	1386058	1226224	1019314	900106	736088	28,45	25,17	20,93	18,48	15,11
2037	4 827 002	1401825	1239631	1020749	898606	735189	29,04	25,68	21,15	18,62	15,23
2038	4 782 033	1416572	1252529	1025597	897514	731136	29,62	26,19	21,45	18,77	15,29
2039	4 736 327	1431053	1266658	1033571	897800	726150	30,21	26,74	21,82	18,96	15,33
2040	4 689 947	1445714	1279925	1044743	901522	723250	30,83	27,29	22,28	19,22	15,42

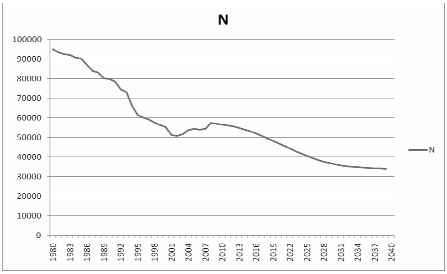

Obrázok 4: Vývoj počtu narodených detí

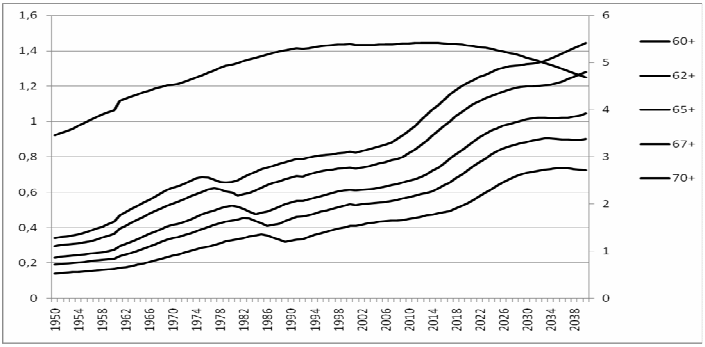

Obrázok 4: Vývoj počtu obyvateľov: spolu a verzie poproduktívneho (60+, 62+, 65+, 67+, 70+)

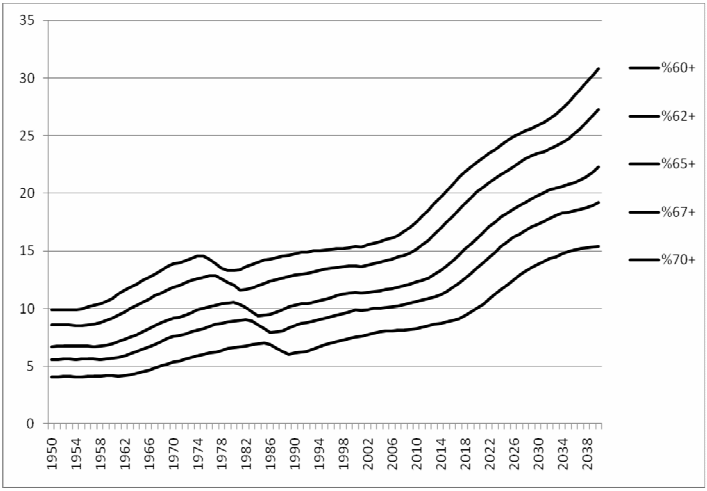

Obrázok 5: Vývoj podielu poproduktívneho počtu obyvateľstva (v %)

5. Záver

Ľudská populácia v SR prechádza z jednej orbity na druhú orbitu vývoja a správania sa. Pravdepodobnosť prežitia momentu svojho narodenia sa podstatne zvýšila. Dožiť sa veku dospelosti a aj veku dôchodku nie je pre väčšinu obyvateľov problém. Keďže prežívame s vyššou spoľahlivosťou a podstatne dlhšie, pre reprodukciu stačí menej narodených detí jednej matke a narodených v neskoršom veku matky. Tridsiatnici sa stávajú začínajúcimi rodičmi, a päťdesiatnici nie sú ešte starí rodičia. Reálne sa vyskytuje generácia prastarých rodičov.

Iným aspektom prechodu na novú orbitu je fakt, že keď dlhšie žijeme – viac zjeme, vypijeme, dlhšie bývame, obliekame sa, užívame zdravotnú starostlivosť a pod. a teda aj musíme dlhšie pracovať, t. j. aj ísť neskôr do dôchodku.

6. Literatúra

[1] Chajdiak, J.: Odhad počtu živonarodených v Slovenskej republike do roku 2020. Slovenská štatistika a demografia. 11. ročník 3/2001, str. 26-45

[2] Chajdiak, J. 2009. Štatistika v Exceli 2007. Bratislava, Statis, s. 151 – 156.

[3] Vaňo, B. 2008. DEMOGRAFICKÉ PROGNÓZY. EKOMSTAT, Trenčianske Teplice, 3.6.2008

[4] Bleha, B., Vaňo, B. 2007. Prognóza vývoja obyvateľstva SR do roku 2025 (aktualizácia). Bratislava, INFOSTAT

[5] *Vaňo, B., Bleha, B. 2008.* Prognóza vývoja obyvateľstva v okresoch SR do roku 2025. Bratislava, INFOSTAT

Adresa autora:
Jozef Chajdiak, Doc., Ing., CSc.
Ústav manažmentu STU
Bratislava
Jozef.Chajdiak@stuba.sk

Porovnanie prognóz starnutia – Európa verzus Slovensko
Comparasion of ageing process prognosis in Europe and Slovakia

Andrej Chromeček

Abstract: This article presents general comparasion of expected ageing (process) trends in Slovakia and European coutries in period from 2007 to 2030. Analyse is based on datas from European Demographic Data Sheet 2008, publicize by Viena Institute of Demography

Keywords:
Demography, Europe's demographic situation, Ageing, Old age dependency datio

Kľučové slová:
demografia, demografická situácia Európy, starnutie, index závislosti starého obyvateľstva

1. Úvod

Jednou zo všeobecných zákonitostí populačného vývoja vo väčšine štátov sveta sú zmeny vekovej štruktúry obyvateľstva, označované ako proces starnutia. Z demografického hľadiska ide o také zmeny, pri ktorých sa zvyšuje početnosť, resp. podiel vyšších vekových kategórií, a na druhej strane dochádza k znižovaniu početnosti, resp. podielu detskej zložky obyvateľstva. [2]

Aktuálna veková štruktúra každej populácie je výsledkom demografických procesov (najmä však pôrodnosti a úmrtnosti) za posledných približne 100 rokov. Preto aj predpokladaná veková štruktúra európskych krajín v krátko a strednodobom horizonte bude nutne vychádzať z ich súčasného stavu, ako aj z ich predošlého historického vývoja.

Za najvážnejší a zároveň najrizikovejší dôsledok súčasného populačného vývoja možno označiť zmeny vo vekovej štruktúre obyvateľstva, t. j. starnutie. Na Slovensku je starnutie obyvateľstva dôsledkom predovšetkým znižovania pôrodnosti, a až v druhom rade dôsledkom predlžovania ľudského života. Ide o proces, ktorý je v najbližších desaťročiach možné len zmierniť, nie zastaviť. Starnutie ovplyvňuje ekonomiku krajiny, vyžaduje zásadné zmeny v sociálnom, zdravotnom a dôchodkovom zabezpečení obyvateľstva. Závažným problémom sa stávajú tiež vzťahy medzi generáciami. [4]

Procesy starnutia, ktorých svedkami sme v SR v súčasnosti sú veľmi podobné tým, ktoré boli v mnohých iných európskych populáciách pozorované už o niekoľko desaťročí skôr. Zložitosť procesov starnutia sa odráža aj v širokej škále ukazovateľov pomocou ktorých sa vyhodnocuje. Pri medzinárodnom porovnávaní sa aj kvôli nedostatku spoľahlivých údajov používajú skôr jednoduchšie ukazovatele akými sú podiely jednotlivých vekových skupín.

2. Podiel obyvateľov vo veku 65+

Veľmi sledovanou kategóriou je veková skupina 65 a viac ročných. Napriek rozdielne nastavenej legislatíve v jednotlivých európskych štátoch môžeme zjednodušene nazvať tento vek ako hranicu dôchodkového veku.

V súčasnosti dosahuje podiel tejto vekovej zložky v Slovenskej republike približne 12%, čo je o 5 % menej ako je priemer európskej dvadsať sedmičky. V rámci celej Európy je tento podiel jeden z najnižších. Z spomedzi 38 sledovaných krajín zoradených zostupne sa Slovensko nachádza „na chvoste“ rebríčka na 33 mieste . Naopak najvyššie hodnoty tohto ukazovateľa v súčasnosti dosahujú Taliansko, Nemecko a Grécko, kde tvorí obyvateľstvo v dôchodkovom veku 65+ takmer 1/5 obyvateľstva. Do roku 2030 je možno predpokladať, že podiel vekovej kategórie 65+ sa v Slovenskej republike zvýši na 20,6 %, čo je vyšší podiel

ako dosahuje ktorákoľvek európska krajina v súčasnosti. Za dve desaťročia sa teda podiel vekovej kategórie 65+ zvýši na Slovensku o takmer 9%, čo bude 8. najvyšší nárast spomedzi všetkých 38 sledovaných populácií. To spôsobí síce posun v rebríčku o 6 miest vyššie na 27. priečku, ale vďaka terajšej „nízkej štartovacej pozícii“ sa stále budeme radiť medzi populácie s nižším podielom tejto vekovej zložky v európskom porovnaní.

Priemer súčasných dvadsiatich siedmych krajín Európskej únie stúpne o 7,6% na 24,6%. V krajinách s najvyšším podielom ako sú Nemecko alebo Taliansko bude presahovať vekovú kategóriu 65+ až 28% obyvateľstva. Krajiny s najnižšími podielmi ako Albánsko, Moldavsko a Írsko budú dosahovať približne o 10% nižšie hodnoty.

Tabuľka 2: Podiel vekovej kategórie 65+

rok 2007			**rok 2030**			**rozdiel 2030 - 2007**		
poradie	**krajina**	**hodnota (%)**	**poradie**	**krajina**	**hodnota (%)**	**poradie**	**krajina**	**hodnota (%)**
1.	Taliansko	19,9	1.	Nemecko	28,2	1.	Malta	10,9
2.	Nemecko	19,8	2.	Taliansko	27,9	2.	Slovinsko	10,0
3.	Grécko	18,6	3.	Fínsko	26,1	3.	Holandsko	9,8
4.	Švédsko	17.4	4.	Slovinsko	25,9	4.	Fínsko	9,6
5.	Bulharsko	17,3	5.	Grécko	25,8	5.	Poľsko	9,2
34.	Island	11,6	34.	Čierna Hora	18,8	34.	Rumunsko	4,9
35.	Macedónsko	11,2	35.	Macedónsko	18,1	35.	Srbsko	4,7
36.	Írsko	11,1	36. 37	Írsko	17,6	36.	Estónsko	4,2
37.	Moldavsko	10,3	37. 37	Moldavsko	17,6	37. 38	Lotyšsko	4,1
38.	Albánsko	8,8	38.	Albánsko	16,6	37. 38.	Ukrajina	4,1
33.	**SR**	11,9	27.	**SR**	20,6	8.	**SR**	8,7
	EU 27	17		**EU 27**	24,6		**EU 27**	7,6

zdroj: [5]

3. Podiel obyvateľov 80+

Tabuľka 2: Podiel vekovej kategórie 80+

rok 2007			**rok 2030**			**rozdiel 2030 - 2007**		
poradie	**krajina**	**hodnota (%)**	**poradie**	**krajina**	**hodnota (%)**	**poradie**	**krajina**	**hodnota (%)**
1.	Švédsko	5,4	1.	Taliansko	9,4	1.	Fínsko	4,3
2.	Taliansko	5,3	2.	Fínsko	8,5	2.	Taliansko	4,1
3.	Francúzsko	4,9	3.	Nemecko	8,3	3.	Malta	3,9
4.	Nórsko	4,7	4.	Švédsko	8,2	4. 5.	Nemecko	3,7
5.	Belgicko	4,6	5.	Švajčiarsko	7,9	4. 5.	Grécko	3,7
34.	Rusko	2,3	34.	Bielorusko	3,7	34.	Srbsko	
35.	Čierna Hora	1,9	35.	Albánsko	3,5	35.	Ukrajina	
36.	Moldavsko	1,8	36.	Macedónsko	3,3	36.	Bielorusko	
37.	Macedónsko	1,6	37.	Rusko	3,2	37.	Moldavsko	
38.	Albánsko	1,4	38.	Moldavsko	2,7	38.	Rusko	
33.	**SR**		31.	**SR**		30.	**SR**	
	EU 27			**EU 27**			**EU 27**	

zdroj: [5]

Táto veková kategória je ešte stále v mnohých európskych krajinách podielom pomerne marginálnou skupinou obyvateľstva. Podiel tejto vekovej kategórie je závislí najmä od priemernej strednej dĺžky života. Táto je ovplyvňovaná najmä kvalitou a dostupnosťou

zdravotnej starostlivosti, ale aj vhodnou životosprávou, kvalitnou výživou a životnými podmienkami všeobecne. Je špecifická aj tým, že v nej vďaka vyššej strednej dĺžke života dominuje ženské pohlavie. Vo vekových kategóriách od 80 rokov vyššie je vďaka opotrebovaniu organizmu vysoký výskyt zdravotných komplikácií vyžadujúcich si osobitne špeciálnu starostlivosť. Aj preto je požiadavkou plánovania a praxe poznať budúce počty a podiely týchto obyvateľov.

V súčasnosti dosahuje táto veková kategória na Slovensku 2,5 percenta, čo nás zaraďuje v celoeurópskej komparácii na 33. miesto z celkovo 38 porovnávaných krajín. Nižšie hodnoty dosahujú iba krajiny ako Albánsko, Moldavsko a Macedónsko. Naopak najvyššie podiely, v porovnaní so Slovenskom dvojnásobné, dosahujú Švédsko a Taliansko. Priemer súčasnej Európskej únie je 4,3 %, čo je takmer identická hodnota akú predpokladáme za dve desaťročia v Slovenskej republike. Podiel vekovej kategórie 80+ medzi rokmi 2007 a 2030 teda vzrastie takmer o 2%, čo však bude jeden z najnižších nárastov spomedzi európskych krajín. Nižšie hodnoty nárastu sa predpokladajú iba pre krajiny ako sú napríklad Moldavsko, Ukrajina či Macedónsko. Najvyšší podiel tejto vekovej zložky sa predpokladá v Taliansku, kde bude dosahovať takmer 1/10 populácie.

4. Index závislosti starého obyvateľstva

Tento index nám udáva, aký počet osôb v poproduktívnom veku (65+) pripadá na osoby v produktívnom veku (15 - 64). Výsledná hodnota je v %. Tento ukazovateľ je veľmi dôležitý pre nastavenie dôchodkového a sociálneho systému, pretože nám udáva koľko dôchodcov pripadá na 100 obyvateľov platiacich odvody. Samozrejme tento údaj je treba brať orientačne, pretože nie každá osoba vo veku 15 – 65 rokov je zamestnaná, keďže sem patria aj študenti stredných a vysokých škôl, ako aj nezamestnaní.

Tabuľka 3: Index závislosti starého obyvateľstva

rok 200			**rok 2030**			**rozdiel 2030 - 2007**		
poradie	**krajina**	**hodnota (%)**	**poradie**	**krajina**	**hodnota (%)**	**poradie**	**krajina**	**hodnota (%)**
1.	Taliansko	30,2	1.	Nemecko	47,8	1.	Fínsko	20,6
2.	Nemecko	29,9	2.	Taliansko	46,3	2.	Malta	20,5
3.	Grécko	27,6	3.	Fínsko	45,4	3. 4.	Holandsko	19,3
4.	Švédsko	26,4	4.	Švajčiarsko	42,7	3. 4.	Slovinsko	19,3
5.	Belgicko	25,9	5.	Slovinsko	42,0	5.	Švajčiarsko	18,9
34.	Slovensko	16,5	34.	Rusko	28,3	34.	Estónsko	
35.	Írsko	16,2	35.	Macedónsko	27,8	35.	Rusko	
36.	Macedónsko	16,0	36.	Írsko	27,6	36.	Rumunsko	
37.	Moldavsko	14,4	37. 38.	Albánsko	25,6	37.	Lotyšsko	
38.	Albánsko	13,3	37. 38.	Moldavsko	25,6	38.	Ukrajina	
34.	**SR**	16,5	27	**SR**	31,4	14	**SR**	14,9
	EU 27	25,2		**EU 27**	40,3		**EU 27**	15,1

zdroj: [5]

Na Slovensku je hodnota indexu v súčasnosti 16,5%, čo sa dá zjednodušene interpretovať tak, že na 100 obyvateľov produktívneho veku pripadá viac ako 16 dôchodcov. To je tiež jedna z najnižších hodnôt v rámci celej Európy, čo nás zaraďuje na 33. miesto spomedzi 38 krajín. Priemerná hodnota za Európsku úniu je viac ako 25%. Najväčšiu hodnotu tohto indexu v súčasnosti dosahuje Taliansko s viac ako 30%, a Nemecko ktoré dosahuje 29,9 %. Na opačnom konci „starnúceho pelotónu“ sú krajiny Moldavsko a Albánsko, ktoré nedosahujú hodnotu indexu ani 15%. Do roku 2030 sa index závislosti starého obyvateľstva na Slovensku takmer zdvojnásobí a dosiahne hodnotu viac ako 31%, čo je hodnota

presahujúca aj súčasné najvyššie hodnoty spomedzi európskych populácií. Priemer Európskej únie sa zvýši zo súčasných viac ako 25 na viac ako 40 %. Do roku 2030 sa index závislosti v Nemecku bude blížiť k 48% a v Taliansku presiahne 46%. Takéto vysoké hodnoty budú predstavovať enormnú záťaž pre štátne rozpočty týchto krajín. Starnutie je univerzálny proces, ktorý sa nevyhne ani ekonomicky menej vyspelým populáciám Európy, ako sú Albánsko, či Moldavsko, ktoré budú dosahovať hodnotu indexu závislosti starého obyvateľstva viac ako 25%, čo však sú pre porovnanie hodnoty asi o 10% vyššie ako na Slovensku v súčasnosti.

Vyhliadky do vzdialenejšej budúcnosti pre Slovenskú republiku však nie sú príliš optimistické. Pre rok 2060 je podľa Eurostatu prognózovaný priemerný index závislosti starého obyvateľstva pre Európsku úniu na úrovni viac ako 53%, pre Slovenská Republiku je očakávaná hodnota tohto indexu na úrovni 68,5%, čo je najviac spomedzi všetkých krajín EU. [1]

5.Záver

Zmeny vo vekovej štruktúre obyvateľstva, ktoré nazývame starnutie, sú prirodzeným odrazom tak minulých, ako aj súčasných procesov. Sú priamym dôsledkom revolučných zmien demografického správania, ktoré je vysvetliteľné v kontexte teórie demografického prechodu.

Je zrejmé, že úmrtnosť vo vyspelých populáciách Európy bude ovplyvňovať demografický vývoj stále menšou mierou , pretože kojenecká úmrtnosť na úrovni 4-5‰ je minimálna biologicky únosná hranica a stredná dĺžka života pri narodení s hodnotou okolo 80 rokov pre obe pohlavia sa stáva maximálnou biologicky možnou súčasnou úrovňou. Bude to teda plodnosť, ktorá bude významne ovplyvňovať populačný vývoj tam, kde nie je príliš významná migrácia. [3]

Procesy starnutia nie je možné zvrátiť, a ani v žiadnej z európskych populácií sa prirodzene nepredpokladá vývoj smerujúci k poklesu podielov vyšších vekových kategórií. Práve naopak, predpokladá sa v strednodobom horizonte nárast vo všetkých krajinách naprieč celým kontinentom bez ohľadu na ekonomickú vyspelosť jednotlivých národov.

Na Slovensku sa v súčasnosti problémy sprevádzajúce proces starnutia prejavujú v porovnaní s ostatnými krajinami Európy zatiaľ relatívne mierne, ale je treba mať na pamäti, že takáto situácia nepotrvá večne, a už v najbližších desaťročiach bude naša pozícia porovnateľná so situáciou tých súčasných krajín, ktoré majú dnes najstaršie obyvateľstvo v Európe, a vlastne na svete. Práve od týchto krajín by sme si mali brať príklady týkajúce sa prestavby zdravotného, sociálneho, či penzijného systému. Slovenská republika má v súčasnosti lepšiu východiskovú pozíciu zvládnuť tieto výzvy ako väčšina európskych štátov. Je iba na nás, ako túto šancu dokážeme využiť.

6. Literatúra

[1] GIANNAKOURIS, K. 2008. Population and social conditions. in: Eurostat Statistics in focus 72/2008

[2] Mládek, J. 2006. Demografická analýza Slovenska, kapitola 4.1.3. Proces starnutia obyvateľstva. Bratislava, Univerzita Komenského ISBN 80-223-2191-5

[3] TIETZE, M. 2004. Demografická situace v zemích po demografické revoluci in. Demografie, roč. 46. č.4

[4] VAŇO, B. (2002) VÍZIA VÝVOJA SLOVENSKEJ REPUBLIKY DO ROKU 2020, KAPITOLA 23 Demografický vývoj, problémy rodiny, migrácia IVO – Inštitút pre verejné otázky, 2002

[5] TEAM AT VIENA INSTITUTE OF DEMOGRAPHY EUROPEAN /INTERNATIONAL INSTITUTE FOR APLIED SYSTEM ANALISIS. 2008. European Demographic Data Sheet 2008

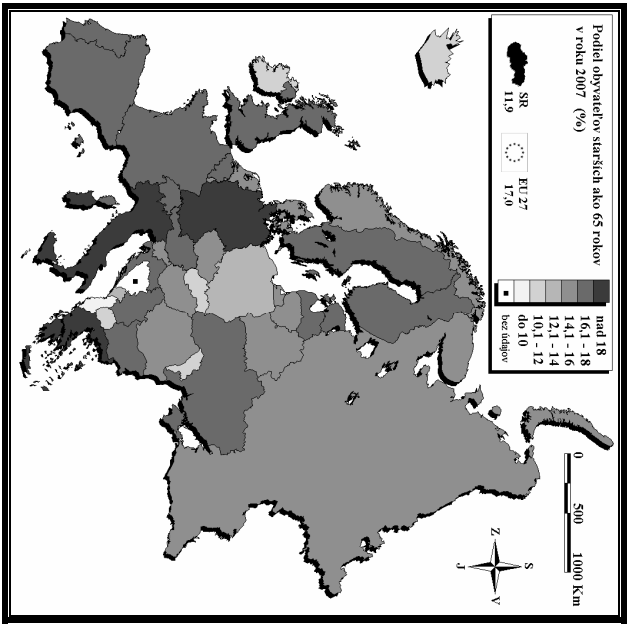

Obrázok 1:Podiel vekovej kategórie 65+ v roku 2007

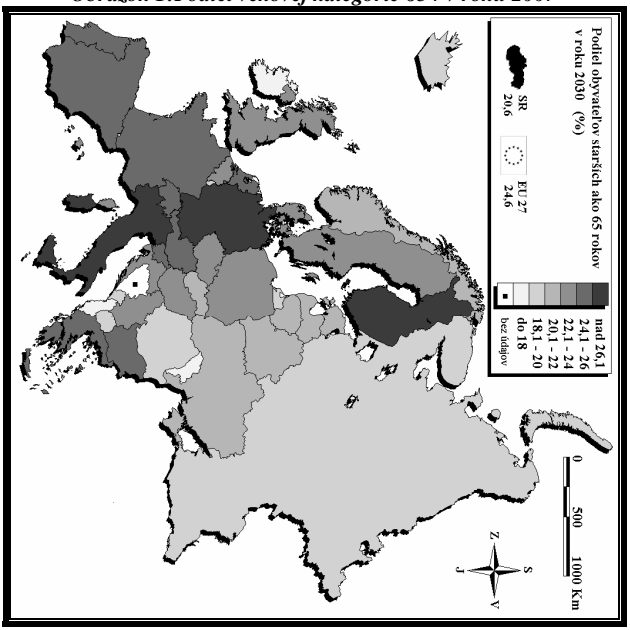

Obrázok 2:Podiel vekovej kategórie 65+ v roku 2030

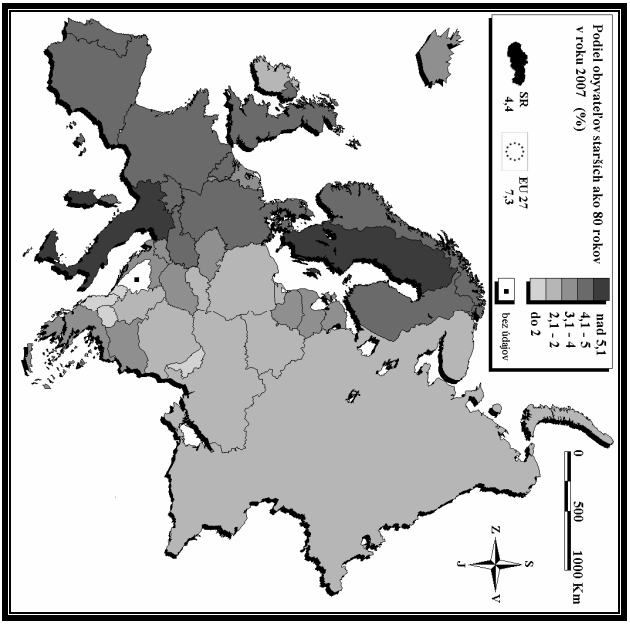

Obrázok 3:Podiel vekovej kategórie 80+ v roku 2007

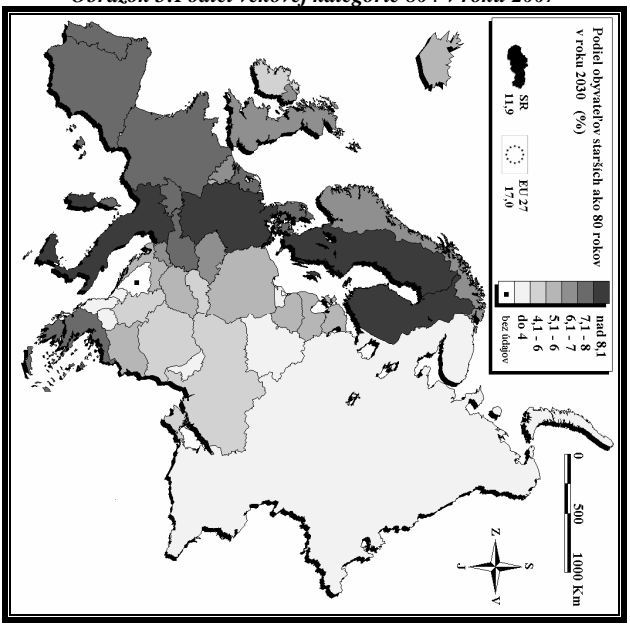

Obrázok 4:Podiel vekovej kategórie 80+ v roku 2030

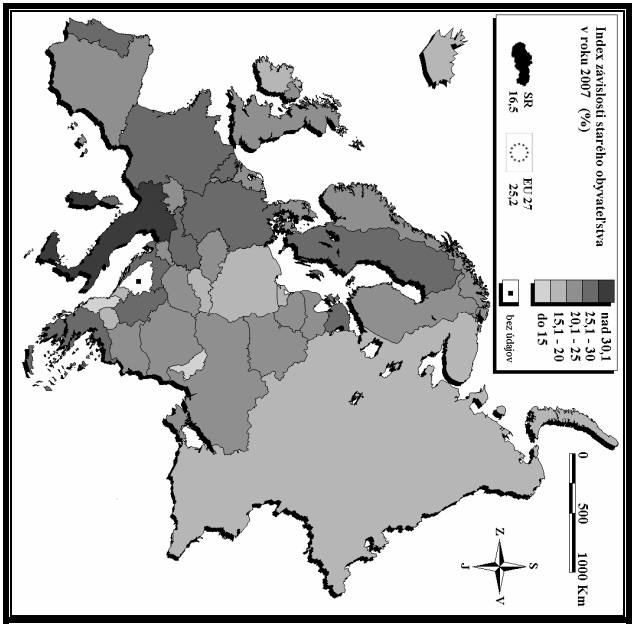

Obrázok 5: Index závislosti starého obyvateľstva v roku 2007

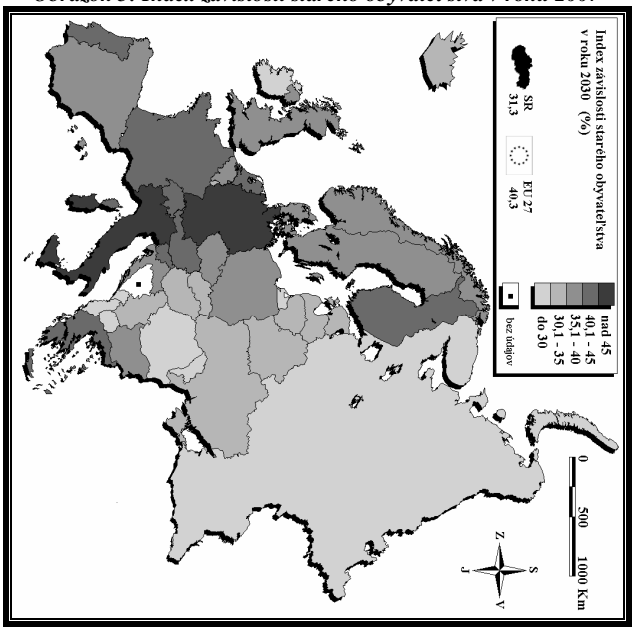

Obrázok 6: Index závislosti starého obyvateľstva v roku 2030

Adresa autora:
Andrej Chromeček, Mgr.
Prírodovedecká fakulta UK, Mlynská dolina
Bratislava
chromecek@fns.uniba.sk

Zmeny hospodárenia slovenských domácností
Changes in Managing Finances in Slovak Households

Alena Kaščáková, Gabriela Nedelová

Abstract: The aim of the paper is to describe changes in expenditures of Slovak households. Income and expenditure of Slovak households are surveyed within the framework of Household Budget Surveys. The household budget surveys data, income, consumption expenditure and the effect of the number of dependent children of period 2004 - 2008 are analyzed.

Key words: Family Budget Survey, Income, Expenditure, Consumer Price Index, Kruskal-Wallis test, Spearman correlation coefficient.

Kľúčové slová: rodinné účty, príjmy, výdavky, indexy spotrebiteľských cien, Kruskal-Wallisov test, Spearmanov koeficient korelácie .

1. Úvod

Rodinné účty patria u nás, v susedných krajinách ale i v krajinách Európskej únie medzi jeden z najvýznamnejších zdrojov štatistických údajov pre potreby ekonomickej i sociálnej politiky. Sú tiež dôležitým zdrojom údajov pre rôzne medzinárodné porovnávania.

Vo väčšine krajín vyplynulo zavedenie sledovania rodinných účtov z potreby získať základné informácie o štruktúre spotreby domácností. Údaje sa využívali a aj sa využívajú pre stanovovanie váh pri výpočte indexu spotrebiteľských cien. Postupne sa záber rodinných účtov rozšíril a dnes majú charakter viacúčelového zisťovania. Získané údaje sú nesmierne užitočné pri medzinárodných porovnávaniach, najmä pokiaľ ide o zachytenie životnej úrovne ako aj úrovne chudoby najnižších spoločenských vrstiev.

Štatistika rodinných účtov sleduje niekoľko cieľov:

- poskytuje vstupné údaje pre výpočet systému váh používaných v indexoch spotrebiteľských cien,
- umožňuje zistiť rozdelenie nominálnych a reálnych príjmov a výdavkov sledovaných skupín obyvateľstva, ich diferenciáciu, rozdelenie výdavkov v určitých obdobiach,
- analýzu dopytu po konkrétnych druhoch tovarov a služieb,
- zisťovanie vlastníctva predmetov dlhodobej spotreby vo vzťahu k príjmom a výdavkom,
- sledovanie vzťahu medzi výškou výdavkov domácností na nákup tovarov a výdavkov domácností na služby.

Informácie o sociálno-ekonomickej situácii obyvateľstva, hlavne jeho príjmovo-spotrebná časť, slúži ako dôležitý podklad pri konštrukcii životného minima a následne dávok štátnej sociálnej podpory, sociálnej pomoci a sociálneho poistenia, pri konštrukcii minimálnej mzdy a pod. Rodinné účty poskytujú údaje aj pre ekonometrické modelovanie a odhady zložiek národných účtov.

Jedným z faktorov určujúcich celkový priebeh výberového zisťovania je zvolenie spôsobu výberu jednotiek do výberovej vzorky. V krajinách Európskej únie a už aj v mnohých krajinách východnej a strednej Európy prevláda v tomto smere používanie metódy náhodného výberu. Pri náhodnom výbere sú jednotky vyberané nezávisle na úsudku subjektu, ktorý vykonáva zisťovanie, výber je ponechávaný náhode. Cieľom tohto postupu výberu jednotiek do výberového súboru je skutočnosť, aby boli výberom pokryté všetky typy domácností, pri zachovaní existujúcej štruktúry a proporcionality skupín.

V súčasnej dobe sú k dispozícii údaje štatistiky rodinných účtov získaných podľa novej metodiky od roku 2004. Výdavky domácností sú členené podľa medzinárodnej klasifikácie COICOP, t.j. na 12 výdavkových skupín. Pre popis vývoja hospodárenia domácností sme mali k dispozícii databázu údajov za roky 2004 -2008, pričom za každý mesiac boli k dispozícii údaje za približne 400 domácností. Pre analýzu sme využili štatistický programový balík SPSS.

2. Vývoj príjmov a výdavkov domácností

Podľa údajov štatistiky rodinných účtov hrubé aj čisté príjmy domácnosti v rokoch 2004 -2008 rástli. Tento rast bol sprevádzaný rastom výdavkov domácností. Vývoj oboch ukazovateľov vykazovala sezónnosť s výrazným rastom koncom každého roka. Vývoj čistých príjmov aj výdavkov je znázornený na nasledujúcom grafe.

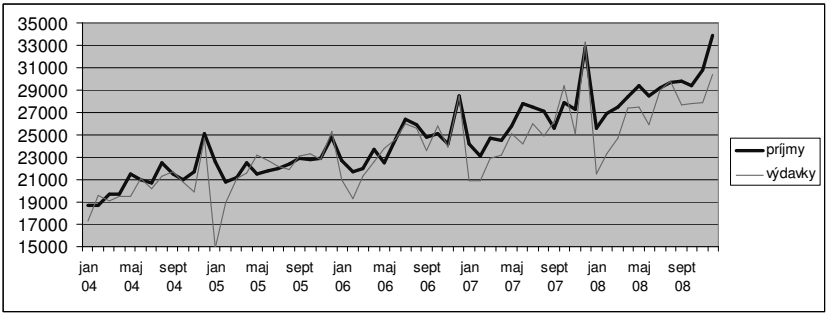

Obrázok 4: Vývoj čistých priemerných mesačných príjmov a výdavkov domácností Slovenska v rokoch 2004 -2008v bežných cenách

Vývoj čistých mesačných príjmov a výdavkov bol sprevádzaný cenovými zmenami a tiež zmenami objemu výdavkov na výdavkové skupiny. O cenovej zmene informujú indexy spotrebiteľských cien počítané oproti decembru 2003, odrážajúce zmenu cien jednotlivých výdavkových skupín za celé obdobie sledovania.

Tabuľka 2: Indexy spotrebiteľských cien jednotlivých výdavkových skupín oproti decembru 2003

	úhrn	potraviny a nealkoholické nápoje	alkohol a tabak	odievanie a obuv	bývanie, voda, elektrina, plyn a iné palivá	nábytok, bytové vybavenie a	zdravotníctvo	doprava	pošty a telekomunikácie	rekreácia a kultúra	vzdelávanie	hotely, kaviarne a reštaurácie	rozličné tovary a služby
december 2004	1.060	1.020	1.006	0.994	1.138	0.963	1.129	1.057	0.991	1.010	1.521	1.108	1.067
december 2005	1.099	1.014	1.011	0.992	1.261	0.942	1.197	1.092	0.989	1.013	1.773	1.126	1.100
december 2006	1.145	1.043	1.071	0.993	1.388	0.943	1.364	1.062	0.949	1.028	1.839	1.151	1.142
december 2007	1.184	1.122	1.083	1.002	1.449	0.938	1.336	1.083	0.981	1.024	1.906	1.182	1.194
december 2008	1.236	1.152	1.185	1.010	1.609	0.934	1.416	1.039	0.978	1.029	1.988	1.263	1.200
júl 2009	1.251	1.142	1.204	0.989	1.665	0.925	1.482	1.039	0.991	1.031	2.030	1.289	1.206

Z tabuľky je zrejmé, že najvýraznejšiu zmenu zaznamenali na konci roka 2008 výdavky domácností na vzdelanie (oproti decembru 2003 rast o 103 %), pričom najvýraznejší bol ich rast počas roka 2004, ďalej výdavky na bývanie (rast o 66,5 %) a výdavky na zdravie (rast o 48,2 %). Pokles zaznamenali spotrebiteľské ceny nábytku a bytového vybavenia domácnosti a výdavky na poštu a telekomunikácie. Je nutné poznamenať, že aj napriek poklesu cenovej hladiny na tieto výdavkové položky, ich absolútny objem i podiel z objemu celkových spotrebných výdavkov počas celého sledovaného obdobia rástol. Vývoj podielu jednotlivých

výdavkových položiek je zrejmý z tabuľky č. 2, pričom objem výdavkových položiek bol prepočítaný na stále ceny z decembra 2003, aby sa odstránil vplyv zmeny cenovej hladiny.

Tabuľka 2: Podiel výdavkových skupín z celkového objemu spotrebných výdavkov v rokoch 2004 -2008 pri prepočte výdavkov na stále ceny z decembra 2003

	potraviny a nealkoholické nápoje	alkohol a tabak	odievanie a obuv	bývanie, voda, elektrina, plyn a iné palivá	nábytok, bytové vybavenie a bežná údržba domu	zdravotníctvo	doprava	pošty a telekomunikácie	rekreácia a kultúra	vzdelávanie	hotely, kaviarne a reštaurácie	rozličné tovary a služby
2004	0.2754	0.0339	0.0626	0.2269	0.0486	0.0276	0.0743	0.0473	0.0702	0.0056	0.0432	0.0844
2005	0.2776	0.0327	0.0658	0.1999	0.0508	0.0270	0.0908	0.0499	0.0674	0.0050	0.0452	0.0879
2006	0.2675	0.0311	0.0663	0.1971	0.0558	0.0239	0.0869	0.0604	0.0761	0.0045	0.0496	0.0807
2007	0.2599	0.0311	0.0703	0.1758	0.0649	0.0239	0.0981	0.0625	0.0805	0.0047	0.0500	0.0783
2008	0.2516	0.0301	0.0775	0.1699	0.0676	0.0261	0.0934	0.0676	0.0887	0.0031	0.0535	0.0709

Za predpokladu nezmenených cien v rokoch 2004 – 2008 by klesal podiel výdavkov domácností na potraviny a nealkoholické nápoje a na bývanie, t.j. obligatórnych výdavkov domácností z 50,23 % v roku 2004 na 42,15 % (viď tabuľka č. 2), t.j. o 8,08 percentuálnych bodov. Pri zohľadnení zmeny cien sa tento priestor zužuje, výpočet podielov výdavkových skupín v bežných cenách dáva informáciu o tom, že podiel obligatórnych výdavkov sa zmenil z 51,2 % v roku 2004 na 46,8 %, t.j. o 4,4 p. b. Aj táto zmena je pozitívnym signálom pre slovenské domácnosti na uplatnenie svojich výdavkov do úspor alebo neobligatórnych výdavkov, čím by sa rozšíril manévrovací priestor domácností na fakultatívnu časť výdavkov.

3. Vplyv počtu nezaopatrených detí

Podľa ekonomických teórií je spotreby (výdavky) jednoznačne ovplyvnené príjmom jednotlivca, domácnosti, či iného ekonomického subjektu.

Tabuľka 3: Rozdelenie priemerných mesačných výdavkov domácností podľa jednotlivých výdavkových skupín a počtu nezaopatrených detí v rokoch 2004 -2008

	počet detí	počet domácností	potraviny a nealkoholické nápoje	alkohol a tabak	odievanie a obuv	bývanie, voda, elektrina, plyn a iné palivá	nábytok, bytové vybavenie a bežná údržba	zdravotníctvo	doprava	pošty a telekomunikácie	rekreácia a kultúra	vzdelávanie	hotely, kaviarne a reštaurácie	rozličné tovary a služby
2004	0	2 466	4 367.6	538.6	731.7	4 208.9	738.9	561.0	962.0	633.5	892.7	47.3	489.5	1 132.0
	1	922	5 563.3	729.3	1 489.1	4 950.3	950.7	503.7	1 915.8	1 078.4	1 624.3	204.4	1 069.7	2 106.9
	2	917	5 990.0	672.4	1 586.3	4 947.3	972.3	468.9	1 989.5	1 097.7	1 807.9	246.6	1 354.5	2 271.2
	3	222	6 438.7	702.0	1 505.0	5 017.1	1 021.3	492.0	1 848.7	978.3	1 695.5	221.0	1 318.7	1 893.0
	4+	76	7 889.0	599.3	1 623.8	4 926.7	1 109.2	461.3	1 680.0	891.4	1 128.8	189.4	1 253.5	1 935.3
	Spolu	**4 603**	**5 088.4**	**612.3**	**1 105.7**	**4 555.3**	**847.6**	**526.2**	**1 412.4**	**836.0**	**1 264.2**	**129.2**	**830.7**	**1 604.2**
2005	0	2 453	4 555.7	564.0	858.2	4 234.2	807.8	601.3	1 183.6	719.7	930.1	71.5	611.2	1 293.1
	1	968	5 716.8	695.2	1 517.1	4 905.0	1 048.5	566.0	2 930.0	1 154.9	1 514.8	178.4	1 177.8	2 339.1
	2	988	6 133.9	644.0	1 623.9	4 711.3	840.0	561.0	2 123.9	1 108.5	1 706.7	315.6	1 376.3	2 363.8
	3	228	6 872.5	632.9	1 660.2	5 309.1	1 471.8	615.1	2 344.2	1 139.3	1 987.5	260.5	1 452.8	2 124.9
	4+	73	8 017.4	695.4	1 640.1	4 858.4	779.7	856.0	3 935.1	1 066.1	1 611.1	368.2	1 821.1	2 707.4
	Spolu	**4 710**	**5 291.2**	**613.1**	**1 205.2**	**4 533.8**	**895.7**	**590.2**	**1 838.6**	**916.4**	**1 274.9**	**158.4**	**947.6**	**1 794.9**
2006	0	2 572	4 501.1	554.0	827.0	4 906.9	833.9	628.8	1 231.4	850.9	1 130.2	50.6	662.9	1 213.3
	1	892	6 065.9	755.7	1 753.5	5 396.0	1 383.9	625.4	2 631.0	1 497.4	1 841.4	259.1	1 484.3	2 452.1
	2	963	6 663.1	728.7	1 893.7	5 685.8	1 197.7	595.1	2 757.0	1 566.0	2 312.0	290.4	1 771.5	2 610.1
	3	199	7 320.6	698.2	1 770.0	5 871.7	1 088.7	522.1	2 046.7	1 494.6	1 596.0	376.1	1 681.8	2 072.0
	4+	75	8 158.8	438.8	1 371.7	5 715.2	825.6	672.5	1 954.3	1 367.2	1 082.6	482.0	1 670.6	2 393.2
	Spolu	**4 701**	**5 418.6**	**632.3**	**1 269.9**	**5 213.0**	**1 023.5**	**617.4**	**1 855.5**	**1 155.5**	**1 526.2**	**160.0**	**1 105.1**	**1 789.7**
2007	0	2 698	4 686.0	582.1	927.1	4 696.2	1 094.1	631.8	1 528.6	896.1	1 177.3	49.8	738.8	1 303.5
	1	854	6 445.6	820.9	1 964.0	5 461.5	1 359.7	562.2	2 431.7	1 655.8	2 129.2	215.8	1 541.9	2 507.4
	2	870	6 951.9	763.7	2 061.3	5 638.2	1 447.4	650.6	3 416.4	1 723.6	2 587.2	402.4	1 886.5	2 591.5
	3	222	7 962.4	850.3	2 096.2	5 378.1	1 423.2	693.3	2 443.8	1 656.8	1 976.2	586.7	1 970.6	2 528.3
	4+	54	8 749.4	692.4	2 017.8	6 146.0	786.0	645.2	2 681.5	1 519.3	2 246.9	612.4	2 097.9	2 657.6
	Spolu	**4 698**	**5 627.0**	**673.1**	**1 393.4**	**5 058.7**	**1 219.8**	**625.7**	**2 098.9**	**1 230.6**	**1 661.4**	**177.1**	**1 171.2**	**1 834.3**
2008	0	2 687	5 001.4	601.1	1 133.0	4 939.9	1 154.8	762.4	1 670.9	982.7	1 354.6	36.4	851.8	1 247.5
	1	899	6 575.6	797.6	2 009.6	5 990.3	1 570.3	686.6	2 738.5	1 736.5	2 362.0	139.1	1 728.3	2 179.3
	2	874	7 434.0	788.0	2 307.2	5 736.5	1 419.3	714.5	2 635.3	1 912.7	2 919.3	303.9	2 150.3	2 438.0
	3	199	8 434.5	958.9	2 218.8	5 526.8	1 376.2	730.5	2 389.3	1 933.4	1 976.8	313.4	2 149.3	2 396.8
	4+	60	9 465.8	592.1	1 944.7	5 605.2	1 061.7	834.5	2 609.0	1 713.4	1 923.6	390.5	2 713.8	3 339.9
	Spolu	**4 719**	**5 953.4**	**688.1**	**1 573.6**	**5 320.8**	**1 291.1**	**738.7**	**2 095.1**	**1 347.9**	**1 869.8**	**121.7**	**1 337.7**	**1 720.6**

Zaujímalo nás, či počet členov domácností alebo závislých detí tiež významne ovplyvňuje ich jednotlivé výdavkové položky. Vzhľadom na to, že príjmy ani výdavky nie sú normálne rozdelené, použili sme neparametrický Kruskal-Wallisov test. Ukázalo sa, že pre všetky výdavkové skupiny sú obe premenné významným faktorom ovplyvňujúcim výdavky domácností na jednotlivé položky. Vývoj výdavkových položiek v jednotlivých rokoch v členení podľa počtu nezaopatrených detí je zrejmý z tabuľky 3. V súvislosti so zmenami demografického vývoja na Slovensku je zaujímavá možnosť ich premietnutia do štatistiky rodinných účtov. Vo výberovom súbore domácností sa v sledovanom období menila priemerná veľkosť domácnosti ale aj počet nezaopatrených detí. V roku 2004 bola priemerná veľkosť domácnosti 2,91 člena, pričom sa znížila v roku 2008 na 2,72 člena. V rokoch 2004 - 2008 na Slovensku rástol počet živonarodených detí, avšak táto skutočnosť sa nepremietla do rastu počtu nezaopatrených detí. Odchod početne silnej skupiny detí medzi ekonomicky aktívnych alebo do iných skupín nebol kompenzovaný síce rastúcim počtom novorodencov, ale početne oveľa slabším. Preto na základe údajov štatistiky rodinných účtov je možné konštatovať, že priemerný počet nezaopatrených detí v domácnostiach klesá z 0,815 v roku 2004 na 0,742 v roku 2008.

4. Záver

Príjmy aj výdavky slovenských domácností, sa sledujú prostredníctvom štatistiky rodinných účtov novou metodikou od roku 2004. Zachovávajú si však predchádzajúci trend rastu príjmov, ktorý je s malým rozdielom kopírovaný rastom výdavkov. Postupne sa mení štruktúra jednotlivých výdavkových skupín. V období rokov 2004 -2008 mierne klesá podiel výdavkov na potraviny a nealkoholické nápoje, na bývanie (pri prepočte na stále ceny je tento pokles výrazný), na vzdelávanie a na alkoholické nápoje a tabak. rastie podiel výdavkov v ostatných výdavkových skupinách. Na štruktúru výdavkov v sledovanom období významne vplýval počet nezaopatrených detí, pričom ich priemerný počet na domácnosť klesal. najvýraznejšie rozdiely vo výdavkoch sú medzi domácnosťami bez nezaopatreného dieťaťa a aspoň s jedným nezaopatreným dieťaťom. Počet nezaopatrených detí najvýznamnejšie ovplyvňoval výdavky domácností na vzdelanie (Spearmanov koeficient korelácie = 0,404) a na potraviny a nealkoholické nápoje (0,383), najmenej výdavky na zdravie a na alkoholické nápoje a tabak.

Štatistika rodinných účtov je jediným a veľmi cenným zdrojom údajov o výdavkovej štruktúre slovenských domácností.

5. Literatúra

[1] ŘEZANKOVÁ, H. 2007. Analýza dat z dotazníkových šetření. Praha: Professional Publishing, 2007. ISBN 978-80-86946-49-8.

[2] SÚKENÍKOVÁ, H. 2008. Štatistika rodinných účtov z pohľadu centra. In: Forum statisticum slovacum. 2008, č. 5. Bratislava : Slovenská štatistická a demografická spoločnosť, 2008, s. 135 - 139. ISSN 1336-7420.

Adresa autorov:

Alena Kaščáková, Ing. PhD.
KKMaIS EF UMB
Tajovského 10
975 90 Banská Bystrica
alena.kascakova@umb.sk

Gabriela Nedelová, RNDr. PhD.
KKMaIS EF UMB
Tajovského 10
975 90 Banská Bystrica
gabriela.nedelova@umb.sk

Príspevok vznikol s podporou grantu VEGA 1/0795/08 a grantu KEGA 3/5214/07.

Obvyklý pobyt a jeho doplnkové premenné verzus stav a vývoj požiadaviek Eurostatu v štatistických zisťovaniach
Usual residence and its additional indicators versus statement and evaluation of the Eurostat's requirements in statistical surveys

Mária Katerinková

Abstract: Cieľom príspevku je na základe požiadaviek Eurostatu poukázať na nevyhnutnosť prípravy zberu, spracovania a diseminácie štatistík v kontexte obvyklého pobytu za účelom naplnenia požiadaviek Eurostatu a harmonizácie štatistík v európskom meradle.

The main target of the contribution is to respond to the needs for the preparation of the collection, processing and dissemination of statistics by the concept of usual residence in order to meet the Eurostat's requirements and harmonisation of statistics on the European level.

Key words: country of birth, country of citizenship, country of residence, usual residence, statistical surveys.

Kľúčové slová: krajina narodenia, krajina štátneho občianstva, krajina pobytu, obvyklý pobyt, štatistické zisťovania.

1. Úvod

Prebiehajúci globalizačný proces a proces sociálnej a ekonomickej integrácie osôb v krajinách nezastaví migračné procesy obyvateľstva. Vysťahovalecký tlak tretích krajín na niektoré členské štáty Európskej únie (ďalej iba EÚ) môže byť dokonca zintenzívnený kvôli existujúcim odlišnostiam v sociálnom a ekonomickom vývoji príslušných krajín, tradície migrácie, tzn. migrácii následných generácií a tiež možnej nútenej, nedobrovoľnej migrácii, ktorej výsledok je nutnosť medzinárodnej ochrany ľudí trpiacich z dôvodu katastrof alebo utláčania.

Na aplikovanie migračnej politiky, ale aj politiky pracovného trhu Spoločenstva a socio–ekonomickej politiky je dôležité mať údaje dobrej kvality o migrácii a obyvateľstve v rámci Spoločenstva a mimo územia členských štátov EÚ.

Krajiny, či už vysťahovalecké alebo prisťahovalecké sa stretávajú s problémom odhadu negatívnych a pozitívnych stránok dôsledkov migrácie.

Negatívnymi stránkami migrácie môžu byť: znižovanie počtu obyvateľstva, zmena vekovej a pohlavnej štruktúry obyvateľstva, nedostatok pracovnej sily a odborných pracovníkov, nekompletné rodiny. Pozitívnymi stránkami vysťahovalectva sa javia: nižšia miera nezamestnanosti, vyššia miera zamestnanosti, vyššie finančné ohodnotenie, finančné výhody pre rodiny, výmena kultúry.

V mnohých krajinách sú už dnes pozorované dôsledky vysťahovalectva a očakáva sa, že sa budú ešte prehlbovať ako napr. rodová nerovnováha, starnutie obyvateľstva, únik mozgov, nerovnováha pracovnej sily a jej deficit.

Možno konštatovať, že vývoj na poli migrácie v celosvetovom meradle ovplyvnil nevyhnutnosť vývoja zberu a spracovania harmonizovaných štatistických údajov. Jednou z najdôležitejších úloh každého národného štatistického inštitútu je vyčísliť toky medzinárodných migrantov, ich demografické a socio-ekonomické charakteristiky, vplyv na štruktúru a zloženie bývajúceho obyvateľstva a situáciu na trhu práce.

2. Požiadavky na migračnú štatistiku

V júli 2007 bolo schválené „Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady č. 862/2007 o štatistike Spoločenstva o migrácii a medzinárodnej ochrane“. Jednoznačne neurčuje zdroje informácií pre štatistiku medzinárodnej migrácie, ale definuje rozsah, štruktúru a periodicitu údajov poskytovaných jednotlivými štátmi, minimálne v členení podľa pohlavia, veku, štátnej príslušnosti, krajiny narodenia, krajiny predchádzajúceho a ďalšieho obvyklého pobytu. Hlavným cieľom Nariadenia je vytvoriť v krajinách ES jednotnú rámcovú koncepciu zberu údajov a zostavovania štatistiky medzinárodnej migrácie a azylu. Nariadenie zaväzuje členské štáty zostavovať štatistiku z dostupných zdrojov údajov podľa jednotných definícií. Nenariaďuje zavedenie nových informačných zdrojov, ani zmeny administratívnych systémov pre prisťahovalectvo a azyl. O výbere zdrojov údajov a spôsobe ich spracovania rozhodujú členské štáty samostatne. Výber informačného zdroja však musia zdôvodniť a uviesť jeho predpokladané účinky na zachovanie súladu s prijatými definíciami.

Na účely zostavovania štatistík o migrácii a medzinárodnej ochrane hore uvedené nariadenie vymedzuje nasledovné pojmy:

a) **obvyklý pobyt** je miesto, kde osoba bežne trávi denný čas odpočinku, bez ohľadu na dočasnú neprítomnosť z dôvodu rekreácie, prázdnin, návštev priateľov a príbuzných, obchodných ciest, zdravotného ošetrenia alebo náboženských pútí; alebo **v prípade, ak nie je k dispozícii, miesto zákonného alebo registrovaného pobytu,**

b) **prisťahovalectvo** je činnosť, pri ktorej si osoba, ktorá predtým mala obvyklý pobyt v inom členskom štáte alebo v tretej krajine, získa svoj obvyklý pobyt na území členského štátu na obdobie, ktoré trvá, alebo sa očakáva, že bude trvať aspoň dvanásť mesiacov,

c**) vysťahovalectvo** je činnosť, pri ktorej osoba, ktorá najprv mala obvyklý pobyt v inom členskom štáte, prestane mať svoj obvyklý pobyt v tomto členskom štáte po dobu, ktorá trvá, alebo sa očakáva, že bude trvať aspoň dvanásť mesiacov,

d**) občianstvo** je osobitný právny zväzok medzi jednotlivcom a jeho štátom, získaný narodením alebo naturalizáciou, či už vyhlásením, voľbou, sobášom alebo iným spôsobom v súlade s vnútroštátnymi právnymi predpismi tohto štátu,

e) **krajina narodenia** je krajina pobytu (ak je údaj o nej k dispozícii, a to v rámci jej súčasných hraníc) matky v čase pôrodu, alebo v prípade, ak ju nemožno určiť, krajina (ak je údaj o nej k dispozícii, a to v rámci jej súčasných hraníc), v ktorej sa uskutočnil pôrod,

f) **prisťahovalec** je osoba, ktorá sa prisťahovala,

g) **vysťahovalec** je osoba, ktorá sa vysťahovala,

Členské štáty sú povinné poskytovať štatistiky o migrácii k 31. decembru za predchádzajúci referenčný rok prostredníctvom dotazníka „**Joint International Migration Questionnaire**“. Prvým referenčným rokom pre poskytovanie štatistík o migrácii je referenčný rok 2008. Podľa tohto nariadenia národné štatistické inštitúty poskytujú údaje o počte:

a) prisťahovalcov na územie členského štátu v členení
- podľa skupiny občianstva podľa veku a pohlavia,
- podľa skupiny krajiny narodenia podľa veku a pohlavia
- podľa skupiny krajiny predchádzajúceho obvyklého pobytu,

b) vysťahovalcov z územia členského štátu v členení
- podľa skupín občianstiev,
- podľa veku,
- podľa pohlavia, a podľa skupín krajín nasledujúceho obvyklého pobytu,

c) osôb s obvyklým pobytom v členskom štáte na konci referenčného obdobia v členení
- podľa skupiny občianstva podľa veku a pohlavia,
- podľa skupiny krajiny narodenia podľa veku a pohlavia,
- podľa osôb, ktoré majú obvyklý pobyt na území členského štátu a ktoré získali počas referenčného roka občianstvo členského štátu, pričom v minulosti mali občianstvo iného

členského štátu alebo tretej krajiny alebo predtým boli bez štátnej príslušnosti, v členení podľa veku a pohlavia, podľa predchádzajúceho občianstva príslušných osôb a podľa toho či daná osoba bola predtým bez štátnej príslušnosti.

3. Požiadavky na demografickú štatistiku

Každý rok Eurostat uskutočňuje 4 demografické zbery údajov:

1) Rapid Demographic Data Collection: uskutočňovaný v apríli – máji (termín 15. mája). Tento zber údajov sa zameriava na zber hlavných agregovaných informácií.
2) Joint Demographic Data Collection: uskutočňuje sa v lete (termín 15. septembra). Predstavuje hlavný zber údajov v roku a je uskutočňovaný v úzkej spolupráci so Štatistickou divíziou OSN.
3) Nowcasting: uskutočňuje sa v októbri až novembri (termín 15 novembra). Zameriava sa na najnovšie mesačné údaje o narodených, zomretých a migrácii za účelom tvorby populačných odhadov pre nasledovný rok.
4) Regional Data Collection: uskutočňuje sa v novembri až decembri (termín 15 decembra). Tento zber údajov sa týka iba tých krajín pre ktoré existuje regionálne triedenie do úrovne NUTS 2 a NUTS 3.

   Eurostat a Štatistická divízia OSN každoročne spolupracujú na zbere údajov o obyvateľstve prostredníctvom dotazníka „Joint Demographic Data Collection“. Údaje o obyvateľstve, ktoré Eurostat získa takýmto spôsobom sa používajú na účely hlasovania kvalifikovanou väčšinou v Rade, na základe Rozhodnutia Rady 2008/945/EC, Euratom (O.J. L 337, 16. 12. 2008, p. 921).

Joint Demographic Data Collection – zoznam požadovaných tabuliek príslušného zberu sa postupne vyvíja a je uvedený nižšie.

Obyvateľstvo podľa veku a pohlavia k 1. januáru
Obyvateľstvo podľa veku, pohlavia a rodinného stavu k 1. januáru
Obyvateľstvo podľa veku, pohlavia a dosiahnutého vzdelania (ISCED 1997) k 1. januáru
Živonarodení podľa pohlavia, veku a roku narodenia matky
Živonarodení podľa veku a roku narodenia matky a rodinného stavu
Živonarodení podľa poradia, veku a roku narodenia matky
Živonarodení podľa veku, roku narodenia a krajiny narodenia matky
Živonarodení podľa veku, roku narodenia a štátneho občianstva matky
Živonarodení podľa veku, roku narodenia a ekonomickej aktivity matky
Živonarodení podľa veku, roku narodenia a dosiahnutého vzdelania matky (ISCED 1997)
Živonarodení podľa mesiaca narodenia
Ukazovatele fertility
Umelé ukončenia tehotenstva podľa veku matky a predchádzajúceho počtu živonarodených
Mŕtvorodení podľa veku matky
Dojčenská úmrtnosť podľa veku a pohlavia
Zomretí podľa veku, roku narodenia a pohlavia
Zomretí podľa veku, roku narodenia, pohlavia a krajiny narodenia
Zomretí podľa veku, roku narodenia, pohlavia a štátneho občianstva
Zomretí podľa veku, roku narodenia, pohlavia a rodinného stavu
Zomretí podľa veku, roku narodenia, pohlavia a dosiahnutého vzdelania (ISCED 1997)
Zomretí podľa mesiaca úmrtia
Stredná dĺžka života pri narodení podľa pohlavia
Uzavreté manželstvá podľa predchádzajúceho rodinného stavu nevesty a ženícha
Uzavreté manželstvá vzájomne slobodných podľa veku, roku narodenia a pohlavia
Rozvody podľa dĺžky trvania manželstva

4. Požiadavky na štatistiku v oblasti verejného zdravia a bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci

Na základe Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 1338/2008 o štatistikách Spoločenstva v oblasti verejného zdravia a bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci členské štáty poskytujú Komisii (Eurostatu) štatistiky v týchto oblastiach: zdravotný stav a zdravotné faktory, zdravotná starostlivosť, príčiny smrti a pracovné úrazy, choroby z povolania a iné zdravotné problémy a ochorenia spojené s prácou. Údaje o príčinách smrti, ktoré sú súčasťou demografickej štatistiky sa majú poskytovať za rezidentov a nerezidentov. Pre účely vyššie uvedeného nariadenia sa budú používať nasledovné definície: **obvyklý pobyt** je miesto, kde osoba bežne trávi denný čas odpočinku, bez ohľadu na dočasnú neprítomnosť z dôvodu rekreácie, prázdnin, návštev priateľov a príbuzných, obchodných ciest, zdravotného ošetrenia alebo náboženských pútí. Do skupiny obvyklého obyvateľstva by mali byť zahrnuté osoby, ktoré žili v mieste obvyklého pobytu nepretržite aspoň 12 mesiacov pred referenčným dátumom alebo tie, ktoré pricestovali na ich miesto obvyklého pobytu v priebehu 12 mesiacov pred referenčným dátumom s úmyslom zotrvať aspoň rok.

S cieľom zvýšiť kvalitu štatistík o príčinách smrti, s rozlíšením údajov o rezidentoch a nerezidentoch a tak dosiahnuť efektívnu tvorbu a šírenie týchto údajov, národné štatistické úrady, ktoré zbierajú údaje o zomretých nerezidentoch dajú plnú moc Eurostatu pre ďalší prenos údajov v rámci Európskeho štatistického systému národným štatistickým inštitúciám príslušného rezidenta výhradne pre štatistické účely.

5. Požiadavky na sociálne štatistiky

V posledných dvoch desaťročiach sme svedkami významných zmien a rýchleho vývoja v oblasti sociálnych štatistík na európskej úrovni. Vychádzajúc z potrieb politiky Európskej únie, ich rozsah bol rozšírený niekoľkokrát a bol smerovaný na viaceré aktivity, a to na pracovný trh, životné podmienky, sťahovanie osôb, sociálnu ochranu, vzdelanie, zdravie, bezpečnosť a kriminalitu. Vývoj stále viac poukazoval na potreby vyššieho stupňa integrácie konceptu a definícií používaných v rôznych štatistických zisťovaniach. Práce na definovaní štatistického konceptu prítomného v rôznych zisťovaniach sa zahájili v roku 1996. S prijatím správy „Core Social Variables“ sa učinil hlavný krok napred: boli navrhnuté limitované počty štatistických premenných pre systematické uvedenie do všetkých sociálnych zisťovaní EÚ. Cieľom bolo umožniť:

1) lepšie identifikovať špecifikované skupiny obyvateľstva vo všetkých zisťovaniach a lepšie popísať tieto skupiny,
2) spracovanie socio-ekonomických analýz, založené na hlavných štrukturálnych premenných.

Vo finálnej správe „Task Force on Core Social Variables“, ktorá bola vytvorená a odsúhlasená riaditeľmi sociálnych štatistík v septembri 2005 sa odporúča nasledovný zoznam základných premenných, ktoré by mali byť zahrnuté v relevantných zisťovaniach:

Demografické informácie

- pohlavie
- dokončený vek v rokoch
- **krajina narodenia**
- **krajina štátneho občianstva v čase zberu údajov**
- rodinný stav de jure
- rodinný stav de facto (konsenzuálny zväzok)
- zloženie domácnosti

Geografické informácie

- **krajina pobytu**

- **oblasť pobytu**
- stupeň urbanizácie

Socio-ekonomické informácie

- deklarovaný pracovný status
- status v zamestnanosti
- postavenie v zamestnaní
- ekonomický sektor v zamestnaní
- najvyššie dokončené vzdelanie
- čisté mesačné príjmy domácnosti.

Pracovná skupina odporučila také definície pre premenné, majúc na pamäti kľúčové princípy dôležitosti, zrozumiteľnosti, jednoduchej implementácie, dostupnosti, vyvarovania sa záťaže, výstupnej harmonizácie, s využitím testovaných definícií a medzinárodnej porovnateľnosti.
Pracovná skupina odporučila implementáciu týchto premenných v nasledovných zisťovaniach:

- výberové zisťovanie pracovných síl (LFS)
- zisťovanie o príjmoch a životných podmienkach (EU SILC)
- rodinné účty (HBS)
- zisťovanie o vzdelávaní dospelých (AES)
- zisťovanie o informačných technológiách a komunikáciách v domácnostiach (ICT)
- zisťovanie o zdravotnom stave (EHIS)
- zisťovanie využitia času (TUS)
- sčítanie
- zisťovanie o štruktúre miezd (SES)

Významné definície dokumentu „Core Social Variables“ súvisiace s demografickou a migračnou štatistikou.

Krajina narodenia je krajina, kde sa osoba narodila, a to krajina obvyklého pobytu matky v čase narodenia. Táto definícia je v súlade s Nariadením Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 763/2008 o sčítaní obyvateľov, domov a bytov.

S ohľadom na zbierané informácie, musí byť rozlíšené domáce obyvateľstvo a osoby narodené v cudzine a ďalej narodení v členskom štáte EÚ a mimo krajín EÚ. Informácie o krajine narodenia by mali byť získané podľa existujúcich hraníc v čase zberu údajov. Krajina narodenia osoby, ktorá sa narodila náhodne v čase matkinho krátkodobého pobytu v inej krajine, ako je jej obvyklý pobyt, je krajina, kde má matka jej miesto obvyklého pobytu. Krajina narodenia osoby, ktorá sa narodila na území, ktoré v súčasnosti patrí územiu inej krajiny ako v čase narodenia je tá krajina, kde územie patrí v čase zberu údajov.

Krajina štátneho občianstva v čase zberu údajov je definovaná ako konkrétny zákonný zväzok medzi jednotlivcom a jeho/jej krajinou, získané narodením alebo naturalizáciou, či už deklaráciou, voľbou, uzavretím manželstva alebo iným spôsobom s ohľadom na národnú legislatívu. Požadovanou informáciou je krajina súčasného štátneho občianstva príslušnej osoby. Táto definícia je v súlade s Nariadením Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 763/2008 o sčítaní obyvateľov, domov a bytov.

Osoba má štátne občianstvo tej krajiny, v ktorej má osoba zákonné právo byť jej občanom, napríklad bol jej vydaný cestovný pas alebo iný dokument alebo osoba má právo, aby jej takéto dokumenty boli vydané. Dospelá osoba, ktorá nikdy nemala vydaný takýto druh dokumentu bude považovaná za občana krajiny podľa jeho/jej názoru, kde má zákonné právo byť jej občanom. V prípade dvojitého alebo viacnásobného štátneho občianstva by mal byť

zohľadnený nasledovný prístup: ak má osoba štátne občianstvo krajiny, kde má obvyklý pobyt, pri zisťovaní bude uvedené na prvom mieste. Ak nemá štátne občianstvo krajiny, kde má obvyklý pobyt, prioritu má členský štát EÚ. V ostatných prípadoch si osoba môže vybrať krajinu štátneho občianstva, ktorá bude zaznamenaná v zisťovaní. Je dôležité zaznamenať krajinu štátneho občianstva osoby a nie iba štátne občianstvo vo forme adjektíva (napr. čínske, nemecké, britské atď.) za účelom vyhnúť sa nedorozumeniam medzi etnickou skupinou a štátnym občianstvom.

Krajina pobytu - krajina obvyklého pobytu respondenta sa považuje za základnú a obvyklú premennú, zvlášť v kontexte porovnávania krajín v rámci európskeho štatistického systému. Je doplňujúcou informáciou k nasledovným premenným (krajine narodenia a krajine štátneho občianstva).

Oblasť pobytu

Premenná vyjadruje oblasť, kde jednotlivec/ domácnosť žije (miesto obvyklého pobytu).

Regionálne informácie sú dôležité v kontexte sociálnej štatistiky z niekoľkých dôvodov. Po prvé, medzi regiónmi v rámci krajiny – dokonca aj v menších krajinách (napr. hlavný región oproti typickým vidieckym oblastiam) – existujú významné rozdiely v životnej úrovni. Ďalej, mnoho stratégií na riešenie sociálnej exklúzie a chudoby, a najmä deficitu infraštruktúry, sa najlepšie implementujú na regionálnej úrovni. Ďalej, trh práce sa môže značne odlišovať v jednotlivých regiónoch v rámci tej istej krajiny, atď.

Keďže bývajúce obyvateľstvo je oblasťou zisťovania vo všetkých sociálnych zisťovaniach okrem zisťovania o štruktúre miezd, pracovná skupina „Task Force on Core Variables“ odporučila použitie hlavnej definície tak, ako je definovaná v „European System of Accounts (ESA95)“ a v Nariadení Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 763/2008 o sčítaní obyvateľov, domov a bytov. Oba tieto dokumenty definujú bývajúce obyvateľstvo ako osoby, ktoré žijú alebo zamýšľajú zotrvať na ekonomickom území krajiny na obdobie jedného roka alebo dlhšie.

Jednotlivci, patriaci do tej istej domácnosti sú bývajúcimi tam, kde domácnosť má centrum ekonomického záujmu (rodinné sídlo).

Osoba sa považuje za dočasne neprítomnú v jeho/jej domácnosti (respektíve jeho/jej krajine pobytu ak on/ona pobýva alebo zamýšľa zostať na obdobie menej ako jeden rok. V tomto prípade sa on/ona považuje za člena príslušnej domácnosti (respektíve jeho/jej krajiny pobytu). Táto definícia sa zhoduje s odporúčaniami „Konferencie európskych štatistikov pre sčítanie obyvateľov domov a bytov na rok 2010“. Aplikovaním týchto pravidiel sa zabráni dvojitému sčítaniu. Bývajúce obyvateľstvo a obyvateľstvo patriace do určitej domácnosti sú však dva samostatné koncepty, zisťované odlišnými krokmi zisťovania.
Napr.: a) študent študujúci v cudzine v kratšom období ako jeden rok je zisťovaný iba v pôvodnej domácnosti,
b) sezónny pracovník, ktorý pracuje každý rok 6 mesiacov v krajine a ďalších 6 mesiacov v inej krajine je započítaný v tej krajine, kde má on/ona ekonomický záujem (rodinné sídlo).

6. Záver

Migračné procesy a proces globalizácie ovplyvnili nevyhnutnosť vývoja harmonizovaných štatistík na porovnanie demografického a socio-ekonomického vývoja krajiny v rámci Spoločenstva a mimo územia členských štátov.

Koncept obvyklého pobytu, ktorý je definovaný v nariadení č. 862/2007 o štatistike Spoločenstva o migrácii a medzinárodnej ochrane je zhodný s konceptom obvyklého pobytu v nariadení č. 763/2008 o sčítaní obyvateľov, domov a bytov a v zisťovaniach o socio-ekonomickom vývoji obyvateľstva a to: vo výberovom zisťovaní pracovných síl, v zisťovaní o príjmoch a životných podmienkach (EU SILC), v rodinných účtoch (HBS), v zisťovaní o vzdelávaní dospelých (AES), v zisťovaní o informačných technológiách a komunikáciách v

domácnostiach (ICT), v zisťovaní o zdravotnom stave (EHIS), v zisťovaní o využití času (TUS), v sčítaní obyvateľov.

Na pracovnej porade k migračnej štatistike boli účastníci upozornení, že počet obyvateľov v migračnom dotazníku sa musí rovnať počtu obyvateľov v demografickom dotazníku a tiež toky migrantov v migračnom dotazníku by mali byť zhodné s počtom migrantov v regionálnom dotazníku.

V predstave Komisie (Eurostatu) pri definovaní tabuliek o vysťahovaných je získať aspoň niektoré informácie za uvedenú skupinu migrantov či už prepojením registrov za využitia jednoznačného identifikátora (napr. register obyvateľov a register zdravotného poistenia alebo sociálneho poistenia, prípadne register študujúcich alebo register podnikateľov) alebo formou bilaterálnych dohôd so susednými krajinami o odlive obyvateľov.

Štartovacím zisťovaním, ktoré umožní nastaviť spoločný menovateľ pre uvedené zisťovania je sčítanie obyvateľov domov a bytov, pripravované na rok 2011. Uvedeným zisťovaním sa získa bývajúce obyvateľstvo (obyvateľstvo s obvyklým pobytom na území SR ku dňu sčítania) podľa krajiny narodenia a podľa štátneho občianstva. Je dôležité pripraviť ho podľa odporúčaní tak, aby sa zohľadnili národné špecifiká (na základe nariadení o sčítaní a migrácii možnosť použitia miesta zákonného alebo registrovaného sídla pobytu na základe zákona o evidencii obyvateľov a zákona o pobyte cudzincov, ktoré by súčasne vyhoveli požiadavkám Eurostatu. Sčítaním obyvateľstva by sa získal východiskový stav pre bilancovanie obyvateľstva podľa medzinárodných požiadaviek.

7. Literatúra:

[1] Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 862/2007 o štatistikách Spoločenstva o migrácii a medzinárodnej ochrane
[2] Draft Technical Guidelines for implementation of Article 3 of the Regulation (EC) No 862/2007
[3] Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 1338/2008 o štatistikách Spoločenstva v oblasti verejného zdravia a bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci
[4] Draft Commission Regulation on causes of death (COD) implementing the EP-Council Regulation on Community statistics on public health and health and safety at work

[5] Doc: DGINS 2007/93/2 Migration statistics and globalisation: Methodological aspects and quality of statistics on migration

[6] Task Force on Core Social Variables, Final Report, Eurostat
[7] Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 763/2008 o sčítaní obyvateľov, domov a bytov

[8] Zákon NR SR č. 263/2008 o sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2011 a ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
[9] Úplné znenie zákona č. 253/1998 Z. z. o hlásení pobytu občanov Slovenskej republiky a registri obyvateľov Slovenskej republiky
[10] Zákon NR SR č. 48/2002 o pobyte cudzincov

Adresa autora:
Mária Katerinková, Ing.
Miletičova 3
824 67 Bratislava
maria.katerinkova@statistics.sk

Vizualizácia prognostických dát v prostredí internetu
Visualization of prognostic data in the Internet environment

Dagmar Kusendová, Vladimír Bačík

Abstract: Prediction of population phenomenon is an important step in the decision-making processes by managing all levels of government, private sector and many other fields of human activities. Constantly new technologies and standards give us the opportunity to present these results in the Internet environment, which is currently the most common environment for sharing data of different character. Our contribution will refer to selected examples of such visualization, with emphasis on the use of the world's advanced format SVG (Scalable Vector Graphics) and KML (Keyhole Markup Language), whose are very interesting just from the perspective of spatial data interpretation of cartographic outputs.

Key words: Visualization, Internet, Prognostic data, script languages, SVG, KML

Kľúčové slová: vizualizácia, internet, prognostické dáta, skriptovacie jazyky, SVG, KML

1. Úvod

Problematikou distribúcie dát heterogénneho charakteru v prostredí internetu sa odborná ale aj laická verejnosť zaoberá od vzniku internetu ako takého. Poznanie aktuálnych dát a ich dostupnosť je jednou z priorít vyspelých znalostných ekonomík, nakoľko práve odborné a relevantné informácie sú hnacím motorom progresu spoločnosti vo všetkých jej oblastiach a smeroch. Existencia širokého spektra programovacích jazykov a formátov umožňuje prezentovanie výsledkov výskumu na internete, takmer v tej istej podobe ako súčasné špecializované desktopové aplikácie. Z pohľadu distribúcie kartografických výsledkov existuje široké množstvo takýchto formátov (GML, VRML, JAVA aplety, Flash, atď.). V predloženom príspevku sa zameriame na popis niektorých základných aspektov geografickej vizualizácie, ako aj na dve riešenia, ktorých využitie je mnohoraké práve z pohľadu prezentovania mapových výstupov v prostredí internetu. Formát SVG je grafický formát ako aj jazyk pre rozvoj internetových aplikácií postavený na báze jazyka XML (Extensible Markup Language). SVG ponúka tvorcom webových aplikácií nástroje pre vytváranie dynamicky generovaných a graficky vysoko kvalitných výstupov [1]. Ďalším jazykom na báze XML je v súčasnosti veľmi dynamicky napredujúci formát KML, ktorý je primárne určený na zobrazovanie geografických dát v aplikácií Google Earth [14], ktorú možno v súčasnosti považovať za najrozšírenejšiu platformu pre zobrazovanie geografických dát v prostredí internetu.

2. Vizualizácia geografických dát pomocou počítačových a geoinformačných technológií

V počítačovej tvorbe máp sa začali intenzívne rozpracúvať postupy zamerané na tvorbu automatizovaných etáp spracovania, analýzy a grafickej prezentácie – počítačovej vizualizácie geograficky "referencovaných" dát pomocou účelových programových systémov. Rozrôznenie geografických dát uložených v geograficky orientovaných počítačových systémoch viedlo k intenzívnejšiemu využívaniu vizualizačných techník, ktorých vývoj ide ruka v ruke s vyžitím snímok, videozáznamov, rozvojom dynamických modelačných nástrojov a realistickejších troj-, štvorrozmerných techník animácie založených na čoraz výkonnejšej technike [3]. Dôraz na vedecko-výskumný aspekt tvorby „kartografických“ expertných počítačových systémov, založených na báze vhodne štruktúrovaných geografických dát, vyústil do vedeckej formy vizualizácie označovanej termínmi: *vedecká*

geografická vizualizácia/kartografická vizualizácia (angl. *scientific geovisualization/ cartographic visualization*) [5, 7], resp. „*geoikonika* alebo *operatívne mapovanie*“ [2]. Všetky termíny označujú oblasť použitia vizuálnych zobrazení v podobe elektronických máp, hypermáp a ďalších geografických modelov na monitore počítača s cieľom efektívne spracovávať, skúmať, analyzovať, syntetizovať a prezentovať informácie s geografickou lokalizáciu v príslušnom geografickom referenčnom systéme [8]. Vývoj *geografickej vizualizácie* je úzko spätý s rozvojom kartografie, geografie, geoštatistiky, geoinformatiky a ďalších disciplín súvisiacich s tvorbou počítačových programov pre tvorbu, spracovanie, analýzu a vizualizáciu rozsiahlych báz geografických dát. S rozvojom týchto disciplín sa pôvodná úloha analógových a digitálnych foriem máp vo funkcii báz geografických dát a prezentačného média rozširuje o nové možnosti, ktoré umožňujú ich používateľom prostredníctvom aktívnej interakcie s nimi (interaktívne) variabilne (dynamicky) zobrazovať len tie dáta/informácie, ktoré sú pre používateľa zaujímavé, inšpiratívne, vysvetľujúce. *Geografická vedecká vizualizácia* je výsledkom snáh využiť techniky počítačovej grafiky a geografických informačných systémov pre zmysluplné prezentácie modelovaných geografických objektov a javov. Cieľom je stimulovať zrakové zmysly erudovaného používateľa, vďaka ktorým rýchlejšie a ľahšie získa hľadané informácie, trendy, charakteristiky, vzťahy, hodnotí nadobudnuté poznatky, odvodzuje hypotézy a nachádza nové riešenia. Poskytuje všetkým, pre ktorých sú mapy, diagramy a grafy integrálnou súčasťou vedeckého odboru, nástroje pre vedeckú prezentáciu dosiahnutých výsledkov ako aj pre vlastný výskum. Typickým príkladom geografických vizualizačných techník sú napr. postupy používané na vizualizáciu časopriestorových dát založené na interaktívnom nastavení požadovaných hodnôt používateľom, akými sú výber časového momentu na základe ktorého sa zobrazí v mape rozloženie hodnôt pre daný termín alebo sa spustí animácia zobrazujúca ich vývoj v časových radoch. Ďalším príkladom je vizuálne porovnávanie znázorňujúce zmeny, ktoré sa vyskytli vo vybranom časovom momente v porovnaní s iným referenčným časovým momentom. Techniky, ktoré sa používajú v geografickej vizualizácii sa dajú všeobecne rozdeliť do troch základných skupín, a to:

a) techniky pre manipuláciu, ktoré zabezpečujú základnú obsluhu vizualizačných nástrojov na obrazovke monitora ako sú napr. približovanie a vzďaľovanie sa obrazu (angl. *zooming*), posúvanie, rotáciu apod.,
b) techniky pre dopyty a vyhľadávanie dát z geografickej bázy,
c) techniky pre interaktívny výber hodnôt (angl. *focusing*), zvýraznenie (*brushing*) jednotlivých alebo skupiny dát a ich priame prepojenie (*linking*) na vybrané spôsoby vizualizácie.

Ďalšie techniky a programové aplikácie geografickej vizualizácie opisujú [9], [1], [10], [11]

3.Využitie formátu SVG pri vizualizácií prognostických dát

Využitie vektorového formátu SVG je variabilné, od definovania základných tvarov až po interaktívne animácie postavené na časových radoch. Internetové stránky národných štatistických úradov sa snažia zatraktívniť ich obsah práve využitím animačných prvkov, ktoré sú pre ich návštevníkov oveľa zaujímavejšie ako statické internetové aplikácie. Umožňujú získavať dáta podľa potreby a následne ich vyhodnotiť, všetko na základe priamej interakcie užívateľa. Jedným z často používaných príkladov je dynamická podoba zobrazenia vekovej a pohlavnej štruktúry obyvateľstva krajiny v podobe animovanej vekovej pyramídy. Pre praktické vyhodnotenie sme po vzore národných štatistických úradov (Nemecko, Veľká Británia, Nórsko, Česká republika,...) vytvorili vekovú pyramídu Slovenska (obr. 1), pričom boli využité reálne štatistické dáta o vekovej štruktúre obyvateľstva v rozličných časových obdobiach, ako aj prognostické dáta do roku 2025.

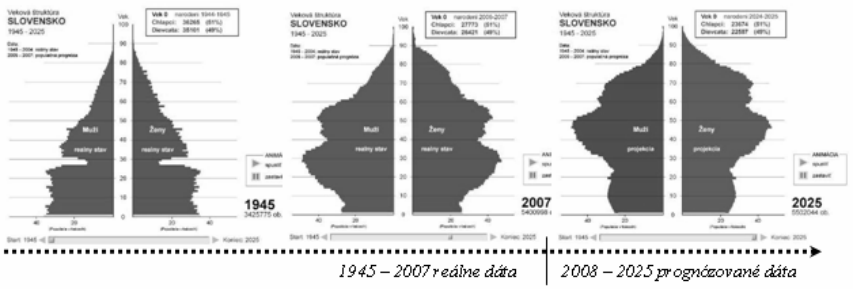

Obrázok 5: Znázornenie dynamickej vekovej pyramídy pomocou SVG
(aplikácia dostupná na adrese: http://www.sodbtn.sk/svg/pyramida)

Samozrejmosťou u podobných riešení je využitie viacerých formátov a skriptovacích jazykov, ktoré zabezpečujú dynamiku a interaktivitu na strane klienta súčasne. V konkrétnom príklade možno rozlíšiť dve základné formy uloženia a spracovania dát. Samotné vykreslenie a teda grafická podoba podlieha štandardom formátu SVG. Jednotlivé elementy zodpovedajú syntaktickým pravidlám tvorby takýchto dokumentov, ktoré sú opísané v prácach [11], [7], [13], ako aj na internetových stránkach konzorcia W3C. Samotná animácia pozdĺž časovej osi je realizovaná pomocou štandardizovaného skriptovacieho jazyka „ecmascript" (konkrétny skript napísal Kevin Lindsey). Dáta predstavujúce počty mužov a žien v jednotlivých vekových kategóriách a časových obdobiach vstupujú do aplikácie ako premenné uložené v samostatnom skriptovacom súbore (data.js). Kombináciou skriptovacieho jazyka a formátu SVG získame užívateľsky príťažlivý výstup štandardného vyjadrenia demografického ukazovateľa. Okrem využívania formátu SVG za účelom grafickej interpretácie, sa tento výrazne presadzuje aj v oblasti internetového mapovania (webmapping). Dôkazom toho je aj priama podpora možnosti konverzie geodát z prostredia klasických desktopových GIS aplikácií akými sú napr. ArcGIS a MapInfo. Okrem toho existuje množstvo špecializovaných produktov, ktoré sú zamerané práve na proces konverzie a následnej distribúcie geodát do prostredia internetu v podobe aplikácií typu „webmapping". Jeden z takýchto produktov bol využitý aj pri kartografickej interpretácii prognózovaných dát (schéma na obr. 2) na základe štúdie [4]. Riešenia tohto typu ponúkajú množstvo výhod pri práci s aplikáciou (zachovanie kvality obrazu pri zmene mierky, tvorba výberov na základe atribútov, zobrazenie požadovaných vrstiev, atď.), pričom dôležitú úlohu zohráva aj užívateľsky prijateľné rozhranie, ktorého ovládanie si nevyžaduje špecifické znalosti užívateľov z oblasti geoinformačných systémov.

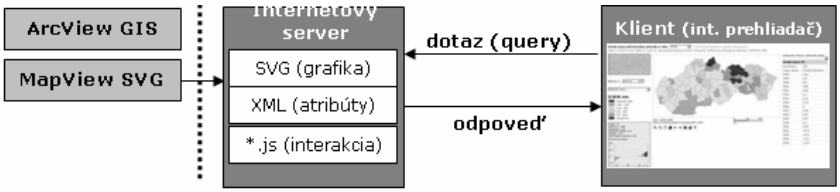

Obrázok 2: Schéma aplikácie typu webmapping na báze vektorového formátu SVG
(aplikácia dostupná na adrese: http://www.sodbtn.sk/svg/prognoza)

Pri podobných aplikáciách je možné uvažovať o dvoch základných variantoch uloženia atribútov vzťahujúcich sa k príslušným entitám (v uvedenom prípade okresy SR). Jednou z možností je uloženie atribútov v podobe textových dokumentov vo formáte XML (vznikajú pri primárnom exporte z GIS aplikácie). V prostredí internetu je však častejšie využívaná možnosť uloženia atribútov v samostatnej databáze, pričom medzi najčastejšie využívané databázové systémy možno zaradiť open-source systém MySQL. Kombináciou prepojenia objektov uložených vo formáte SVG, animačných nástrojov a skriptovacieho jazyka PHP, ktorý zabezpečuje komunikáciu s databázovým systémom a následný prenos dát ku koncovému klientovi na základe definovaného dotazu (využitie SQL príkazov), získavajú tvorcovia internetových aplikácií rozsiahle manipulačné možnosti pre prácu s týmito dátami, využívajúc komplexnú funkcionalitu poskytovanú uvedenými technológiami (vyhľadávanie, grafické vyjadrenie, filtrovanie podľa zvolených kritérií, agregovanie, atď.).

4.Zdieľanie dát v aplikácii Google Earth

Voľne dostupný program Google Earth možno v súčasnosti považovať za najčastejšie využívaný program na prezeranie priestorových dát širokou verejnosťou. Laická ale aj odborná verejnosť si tento produkt obľúbila z dôvodu jeho príťažlivého užívateľského prostredia ako aj jednoduchého a intuitívneho ovládania. Je preto prirodzenou reakciou tvorcov GIS aplikácií a špecializovaných IT firiem, že čoraz častejšie vytvárajú nástroje a produkty, ktorých cieľom je zobrazovanie priestorových dát v tejto aplikácii. Jedná sa o špecifický prenos geodát v prostredí internetu, ktorý nevyužíva klasický internetový prehliadač (mozilla, iexplorer, ...), ale pracuje v samotnom prostredí uvedeného programu (je samozrejme možné prezerať jednoduché dáta aj priamo cez službu google.maps pomocou uvedených prehliadačov). Táto aplikácia využíva najmodernejšie dostupné technológie za účelom 2D ale aj 3D vizualizácie (DEM, dáta zozbierané satelitmi NASA, atď.), samozrejme za neustáleho vyvíjania nových nástrojov na rozšírenie funkčnosti a zvýšenie interaktivity zo strany užívateľov. Spracovanie geopriestorových dát je možné pomocou jazyka KML (Keyhole Markup Language – pôvodný tvorca programu bola spoločnosť Keyhole, Inc. – Earth Viewer, v roku 2004 zlúčené so spoločnosťou Google). KML je súborový formát používaný na zobrazenie geografických dát v prehľadávači Google Earth a Google Maps, ktorý je od apríla 2008 uznaný ako oficiálny štandard OGC (verzia 2.2). Syntaktické pravidlá vychádzajú z podstaty XML a preto je ich využitie pomerne jednoduché, čo je samozrejme značnou výhodou pre jeho ďalší vývoj. Popisovať jednotlivé pravidlá nie je účelom tohto príspevku, tieto sú dostupné na stránkach konzorcia OGC (http://www.opengeospatial.org/). Podobne ako v prípade formátu SVG, aj tu existujú špecializované riešenia, ktoré jednoduchým spôsobom umožňujú konverziu štandardných formátov používaných v GIS aplikáciách do tohto formátu. Pre naše potreby sme pracovali s programom Arc2Earth, ktorý funguje ako extenzia programu ArcGIS. Okrem možnosti priamej konverzie je možné využiť aj funkcie pre animáciu po časovej osi na základe prierezových dát (ukazovatele za jednotlivé roky). Výsledkom takejto konverzie je vhodne štruktúrovaný dokument typu KMZ (komprimovaný súbor typu KML), ktorého spustenie je štandardne asociované práve s aplikáciou Google Earth (obr. 3). Možnosti vizualizácie javov v prostredí uvedeného programu sú samozrejme oveľa širšie a presahujú rámec predloženého príspevku (vizualizácie letov, trasy hurikánov, zemetrasení, 3D modely budov, atď.). Treba však povedať, že vďaka XML podstate, jednoduchosti a neustáleho vývoja sa stáva veľmi silným nástrojom pre správu a distribúciu priestorových dát rozličného charakteru v prostredí internetu, napriek jeho relatívnej mladosti z hľadiska doby používanie vo svete internetových technológií.

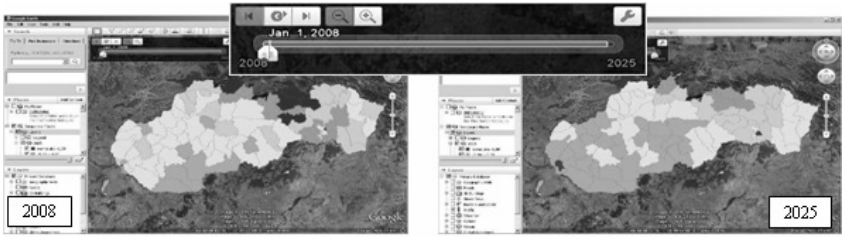

Obrázok 3: Animovanie objektov pomocou jazyka KML v aplikácii Google Earth
(súbor „hmpp.kmz“ dostupný na adrese: http://www.sodbtn.sk/svg/prognoza/hmpp.kmz)

5.Záver

Populačné prognózy, resp. prognózovanie akéhokoľvek javu je veľmi dôležité z hľadiska pripravenosti a možnosti reagovať na predikovaný vývoj a zároveň poznanie týchto procesov, ktoré budú potenciálne prebiehať je dôležitým momentom v rozhodovacom procese. Vizualizácia prognózovaných javov obohacuje tieto dáta o priestorový rozmer, ktorý je neoddeliteľnou súčasťou geografického výskumu. Využitie moderných technológií a distribúcia dát na internete je veľmi účinným prostriedkom zdieľania a dostupnosti heterogénnych informácií v ktoromkoľvek okamihu. Výhodou formátov prezentovaných v tejto štúdií je nesporne skutočnosť ich fungovania na báze XML, ktorý sa stáva hybnou silou rozvoja internetu ako takého, ako aj skutočnosť neustáleho zdokonaľovania týchto štandardov špecializovanými pracovnými skupinami. Priblíženie geodát veľkému množstvu koncových užívateľov v prostredí internetu s využitím otvorených formátov je jednou z najdynamickejšie sa vyvíjajúcich oblastí geoinformačných vied. Spoločnosť Google už niekoľko rokov určuje trend v oblasti internetových technológií a aj obrovský záujem verejnosti o služby Google Earth sú neklamným dôkazom toho, že venovať sa distribúcii dát v tomto prostredí je viac ako dôležité aj v odbornej komunite.

6. Literatúra

[1] ANDRIENKO, G. L. – ANDRIENKO, N. V.: Interactive Maps for Visual Data Exploration. International Journal of Geographical Information Science, *13*, 1999, č. 4., s. 355-374. *http://allanon.gmd.de/and/IcaVisApplet/*

[2] BERLYANT, A. M.: Geoinformational mapping as a new branch of cartography. In: Kartografické listy, *7*, 1999, , s. 35-44.

[3] BISHOP, I.: The role of visual realism in communicating and understanding spatial change and process. In: Hearnshaw, H. M., Unwin, D. J. (eds.): Visualisation in geographical information systems. Chichester, John Wiley and Sons, 1994, s. 60-64

[4] BLEHA B., VAŇO, B.: Demografická budúcnosť okresov Slovenska. Približovanie či divergencia, Bratislava, INFOSTAT, 2008, 72s.

[5] DYKES, J. A.: Exploring spatial data representation with dynamic graphics. Computers & Geosciences, *23*, 1997, č. 4, s. 345-370.

[6] HERMAN, I., DARDAILER, D: SVG Linearization and Accessibility, 2002, *dostupné na: http://www.svgopen.org/2002/papers/herman_dardailler_svg_linearization _and_ accessibility-/index.html, prístup: 20. január 2004*

[7] KRAAK, M. J.: Cartographic visualisation. International Encyclopedia of the social and behavioral sciences. Oxford, Pergamon, *3*, 2001, s. 1488-1495. *http://www.iesbs.com*

[8] KRAAK, M. J. et al.: About maps, cartography, geovisualization and other graphics.

[9] MACEAHREN, A. M., KRAAK, M. J.: Exploratory cartographic visualization: advancing the agenda. Computers & Geosciences, *23*, 1997, č. 4, s. 335-344. GEOinformatics, *3*, 2000, č. 8, s. 26-37.
[10] MACEACHREN, A. M.: How maps work: representation, visualization and design. New York, Guildford Press, 1995, 513 s.
[11] NEUMANN, A., WINTER, A.: Vector-based Web Cartography: Enabler SVG, 2003 *dostupné na: http://www.carto.net/papers/svg/index_e.shtml, prístup: 20. január 2004*
[12] RHYNE, T. M.: A commentary on GeoVRML: a tool for 3D representation of georeferenced data on the web. International Journal of Geographical Information Science, *13*, 1999, č. 4, s. 439-443. *http://www.siggraph.org/%7Erhyne/carto/3D/3D-geovrml.html*
[13] UEBERSCHAR, N., WINTER, A.: Visualisieren von Geodaten mit SVG im Internet, Herbert Wichmann Verlag, 2006, 296 s.
[14] WERNECKE, J.: The KML Handbook - Geographic Visualization for the Web, Addison Wesley, Boston, 2008, 338 s.

Adresa autorov:

Doc. RNDr. Dagmar Kusendová, CSc.
Prírodovedecká fakulta UK, Mlynská dolina
842 15 Bratislava
kusendova@fns.uniba.sk

Mgr. Vladimír Bačík, PhD.
Prírodovedecká fakulta UK, Mlynská dolina
842 15 Bratislava
bacik@fns.uniba.sk

Projekce obyvatelstva České republiky 2009 - 2065
The Czech Republic Population Projection 2009 - 2065

Michaela Němečková

Abstract: The last Population Projection of the Czech Republic 2009-2065 was made by the Czech Statistical Office in the 1st half of 2009. It works on assumption of increasing fertility (with the shift to older ages), increasing life expectancy at birth (more for men) and migration attractiveness of the Czech Republic (positive balance of external migration). The expected demographic development will lead to further ageing of the Czech population. One third of people will be older than 65 years and the number of economic active people will equal the non-active people at the end of 2065.

Key words: population, projection, Czech Republic.

Kľúčové slová: populace, projekce, Česká republika.

1. Úvod

Nejnovější projekce obyvatelstva České republiky zpracovaná v Odboru statistiky obyvatelstva Českého statistického úřadu vznikla v 1. polovině roku 2009. Jejím horizontem je rok 2065, resp. 1. leden 2066, prahem projekce pak stav obyvatelstva ČR podle pohlaví a věku k 1. lednu 2009. Projekce byla vypracována v tradičních třech variantách. Střední varianta je prezentována jako nejpravděpodobnější, nicméně výsledky je třeba interpretovat spíše ve smyslu vymezení očekávaného vývoje variantou nízkou a vysokou. Metodicky je založena na komponentní metodě podle jednotek věku a v jednoletém kroku.

2. Předpoklady projekce

Předpoklady budoucího vývoje vycházely ze současných trendů a z demografické situace v nejvyspělejších zemích, především západní a severní Evropy. Stejně jako předchozí projekce ČSÚ i Projekce 2009 předpokládá zvyšování úrovně plodnosti, další zlepšování úrovně úmrtnosti a zachování migrační atraktivity České republiky. V nové projekci je však ve všech variantách zakomponován o něco výraznější vzestup úhrnné plodnosti i naděje dožití při narození (mužů i žen), neboť reálný vývoj předčil očekávání z projekce minulé (z r. 2003). Odhad budoucí velikosti salda zahraniční migrace byl v případě obou projekcí podobný, odrážejíce silnou vnější podmíněnost výsledků statistiky zahraničního stěhování.

Vývoj plodnosti ve všech variantách vychází z předpokladu růstu celkové úrovně plodnosti. Je očekáváno snižování měr plodnosti v nejmladších věkových skupinách a posun těžiště plodnosti do vyššího věku spojený s růstem průměrného věku matek (z 29,3 let pro rok 2008 na 31,0 let v roce 2050 podle střední a vysoké varianty, resp. na 30,3 let v roce 2025 podle varianty nízké). I v tomto směru bychom se měli přiblížit strukturám vyspělých evropských zemí. Ani ve vysoké variantě se však nepředpokládá přiblížení či dokonce překročení hranice úhrnné plodnosti 2,1, která by zajistila přirozenou obnovu populace v dlouhodobém pohledu.

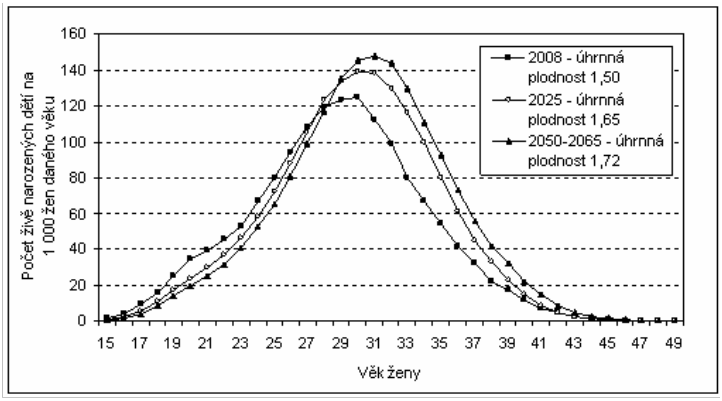

Obrázek 1: Míry plodnosti (na 1 000 žen) v ČR, střední varianta Projekce 2009, 2008-2065

Podle střední varianty Projekce 2009 se bude úhrnná plodnost po dvou letech stagnace (předběžné údaje za první tři měsíce roku 2009 naznačily pokles počtu živě narozených dětí ve srovnání s rokem 2008) zvyšovat na úroveň 1,65 v roce 2025 a dále pak na 1,72 v roce 2050 se současným posunem průměrného věku matek na 31,0 let. Po zbývající období (2051-2065) projekce počítá se stagnací specifických fertilit na úrovni roku 2050.

Tabulka 1: Úhrnná plodnost v ČR podle Projekce 2009, 2010-2065

	Nízká varianta	Střední varianta	Vysoká varianta
2010	1,48	1,50	1,51
2020	1,53	1,60	1,65
2030	1,55	1,66	1,75
2040	1,55	1,69	1,80
2050-2065	1,55	1,72	1,85

V nízké variantě je pro první dva projektované roky uvažován pokles úhrnné plodnosti a teprve poté růst na úroveň 1,55 v roce 2025 a následná stagnace (2026-2065). Vysoká varianta vychází z předpokladu zachování úrovně úhrnné plodnosti v roce 2009 na hladině roku 2008 a obnovení rostoucího trendu plodnosti počínaje rokem 2010. Úhrnná plodnost by se podle této varianty měla plynule zvyšovat na hodnotu 1,72 v roce 2025 a dále na 1,85 v roce 2050. V dalším období (2051-2065) opět předpokládá stagnaci specifických měr na úrovni roku 2050.

Očekávaný vývoj povede k nižším hodnotám konečné plodnosti jednotlivých generací. Konečná plodnost blížící se hodnotě dvě se tak naposledy bude týkat žen narozených v 1. polovině 60. let minulého století. Mladší generace žen již budou mít celkovou plodnost nižší, nejnižší úroveň konečné plodnosti projekce očekává u žen narozených koncem 70. a počátkem 80. let (ve střední variantě mírně nad 1,6 dítěte na jednu ženu). Pro ženy narozené v dalších letech je pak očekávána konečná plodnost nepatrně vyšší: 1,70-1,72 dítěte.

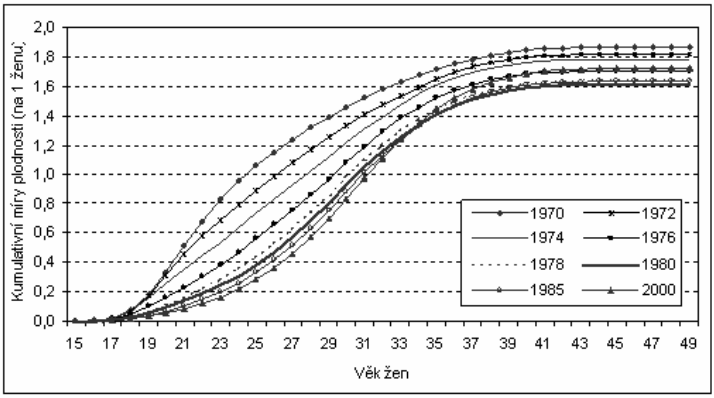

Obrázek 2: Kumulativní míry plodnosti v ČR podle věku žen a ročníku narození, střední varianta Projekce 2009

Z hlediska úmrtnosti je po celé sledované období ve všech variantách projekce očekáván růst střední délky života, tedy naděje dožití při narození, a to relativně vyšší u mužů, čímž se sníží jejich nadúmrtnost ze současných 6,2 na 4,5 roku. Ve střední variantě byla naděje dožití při narození pro nejbližší dva roky odhadována pomocí regresního modelu na základě vývoje v letech 2001-2008. Tato varianta dále předpokládá růst střední délky života na hodnotu 79,5 let u mužů a 85,1 let u žen v roce 2030 a následný pozvolnější růst na 86,5 let resp. 91,0 let v roce 2065. Úrovně současných nejvyspělejších států Evropy z hlediska naděje dožití bychom tak měli dosáhnout ve 20. letech 21. století.

Tabulka 2: Naděje dožití v ČR podle Projekce 2009, 2010-2065

	Muži			Ženy		
	nízká varianta	střední varianta	vysoká varianta	nízká varianta	střední varianta	vysoká varianta
2010	74,3	74,5	74,6	80,4	80,6	80,7
2020	76,3	77,0	77,6	82,0	82,8	83,3
2030	78,4	79,5	80,5	83,7	85,1	86,0
2040	80,0	81,5	82,8	85,1	86,8	88,0
2050	81,6	83,5	85,1	86,4	88,4	90,0
2065	84,1	86,5	88,5	88,5	91,0	83,0

Nízká varianta oproti střední počítá v roce 2009 s mírnějším růstem naděje dožití (o 0,1 u mužů i u žen), do roku 2030 pak plynule střední délka života vzroste u mužů na 78,4 a u žen na 83,7 let. Do konce projekčního období se zvýší na cílových 84,1 resp. 88,5 let v roce 2065.

Do vysoké varianty byl založen nejvýraznější růst naděje dožití, do roku 2030 až na 80,5 let u mužů a 86,0 let u žen, poté plynule na 88,5 resp. 93,0 let v roce 2065. Celkový nárůst střední délky života mezi roky 2008 a 2065 je ve vysoké variantě 14,5 let pro muže a 12,5 let pro ženy. Tato varianta v sobě zahrnuje předpoklad, že se Česká republika vrátí mezi země s nejnižší úrovní úmrtnosti.

Ve srovnání s dosavadním vývojem, kdy k největšímu prodloužení naděje dožití při narození přispělo snížení úmrtnosti ve vyšším (nad 60 let) i středním věku (nad 45 let;

zejména u mužů) a neopominutelnou roli sehrál také pokles kojenecké úmrtnosti, by pro budoucí vývoj intenzity úmrtnosti měl být rozhodující vývoj úmrtnosti mužů starších 60 let a u žen zejména nad 80 let. Úmrtnost dětí do jednoho roku věku se v současné době pohybuje na minimální úrovni, proto její další vývoj bude na změnu naděje dožití již zanedbatelný.

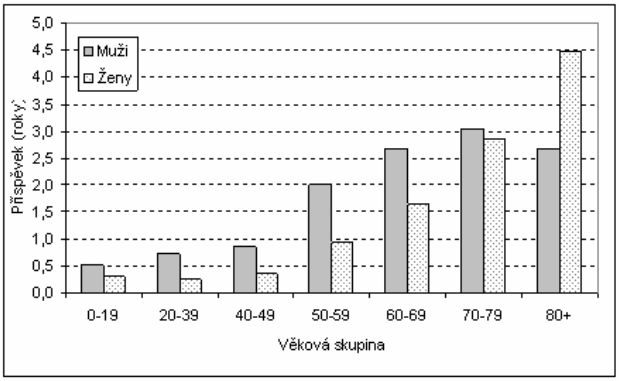

Obrázek 3: Příspěvky věkových skupin ke změně naděje dožití mezi roky 2008 a 2065 v ČR, střední varianta Projekce 2009

Vlivem vnějších podmíněností je vývoj zahraniční migrace velmi těžko předvídatelný. Proto stejně jako předchozí projekce ČSÚ i tato předpokládá v zásadě konstantní saldo zahraniční migrace s tím, že Česká republika zůstane migračně ziskovou zemí. Do nízké varianty bylo na celé projektované období 2009-2065 zakomponováno saldo zahraničního stěhování ve výši 15 tis. osob ročně, vysoká varianta uvažovala se saldem 40 tis. osob. Střední varianta projekce počítá na období 2009-2040 s každoročním saldem ve výši 25 tis., v období 2041-2060 (v souvislosti s příchodem silných ročníků 70. let minulého století do důchodového věku) byl prognózován plynulý vzestup na 30 tis. dosažených v roce 2060 a poté do roku 2065 s plynulým poklesem zpět na hranici 25 tis.

V České republice prozatím převládá pracovní forma migrace, která se odráží ve struktuře salda podle pohlaví i věku, kdy dnes zhruba 60 % migrantů tvoří muži a pouze 40 % ženy. Projekce 2009 předpokládá ve všech variantách postupné přibližování se průměrné věkové a pohlavní struktuře migrantů v zemích Evropské unie, které bude dle této predikce dosaženo v roce 2050, kdy se téměř vyrovná poměr mužů a žen v saldu zahraniční migrace.

3. Výsledky projekce

Základním výstupem projekce je početní velikost populace a její struktura podle pohlaví a věku. Z tohoto pohledu nejnovější projekce obyvatelstva České republiky přináší možnost zachování početního růstu populace, naplní-li se předpoklady vložené do varianty vysoké. Ve střední a nízké variantě je období početního růstu na počátku 30., resp. již 20. let 21. století vystřídáno obdobím celkového záporného ročního přírůstku. Podle Projekce 2009 bude počet obyvatel ČR na konci roku 2065 činit 9,05-12,39 mil.; střední varianta udává stav 10,67 mil.

Tabulka 3: Počet obyvatel a jeho celkový přírůstek/úbytek v ČR podle Projekce 2009, 2010-2066

	Počet obyvatel (k 1.1.)			Přírůstek/úbytek obyvatel		
	nízká varianta	střední varianta	vysoká varianta	nízká varianta	střední varianta	vysoká varianta
2010	10 490 631	10 503 408	10 519 279	21 517	34 778	52 655
2020	10 613 188	10 797 484	11 025 030	-158	20 897	45 782
2030	10 490 588	10 908 419	11 408 028	-25 896	- 333	29 178
2040	10 186 695	10 873 660	11 687 306	-32 431	-3 739	29 893
2050	9 837 300	10 842 320	11 998 183	-39 132	-3 149	31 864
2066/2065	9 053 624	10 666 055	12 391 684	-57 611	-23 658	15 504

Neudržitelné je však zachování přirozeného přírůstku, který česká populace opět zaznamenává v posledních třech letech. Ve všech variantách projekce postupem času převáží počet zemřelých nad živě narozenými, v závislosti na variantě se tak stane mezi lety 2014 a 2024.

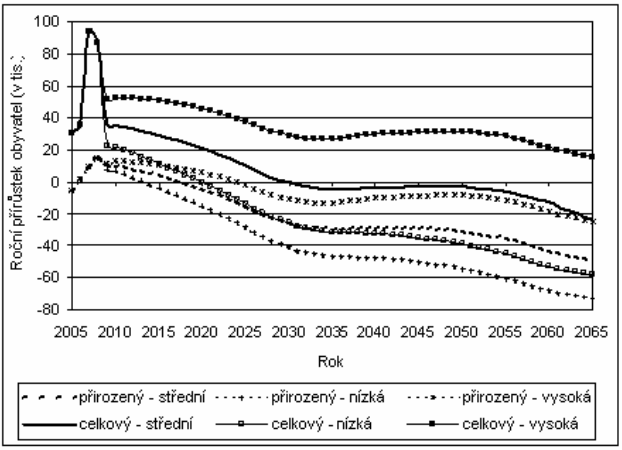

Obrázek 4: Přírůstky obyvatelstva ČR podle jednotlivých variant Projekce 2009, 2005-2065

Nejpodstatnější změny, na které projekce upozorňuje, se týkají věkového rozložení: příští desetiletí přinesou další výrazné stárnutí populace České republiky. Významně vzroste podíl osob starších 65 let, a to až na jednu třetinu populace. Absolutně jejich počet vzroste ze současných 1,56 mil. na 3-4 mil. osob. Na významu přitom budou nabývat zejména nejstarší věkové skupiny. Podíl dětské složky naopak v horizontu projekce poklesne, resp. bude ve vysoké variantě stagnovat.

Počínaje rokem 2006 osoby starší 65 let v ČR početně převažují nad dětmi ve věku 0-14 let a poměr těchto dvou složek populace, tzv. index stáří, výrazně poroste i nadále: v polovině 20. let 21. století překročí hranici 150 seniorů na 100 dětí, na sklonku 30. let hranici 200. Nevyhnutelný je také trend zvyšujícího se indexu ekonomického zatížení, porovnávající

počet osob v ekonomicky neaktivním a v ekonomicky aktivním věku (zde 20-64 let), který podle všech variant směřuje k hodnotě 100, tedy k početnímu vyrovnání obou skupin.

Tabulka 4: Charakteristiky věkového složení obyvatelstva ČR (k 1.1.) podle Projekce 2009, 2009-2065

Rok	Průměrný věk			Index stáří			Index ekonomického zatížení		
	nízká	střední	vysoká	nízká	střední	vysoká	nízká	střední	vysoká
2009	40,5	40,5	40,5	105	105	105	54	54	54
2010	40,7	40,6	40,6	107	107	107	55	55	54
2020	42,8	42,7	42,6	131	129	126	67	67	67
2030	45,4	45,2	44,8	175	167	159	72	73	73
2040	47,7	47,0	46,6	222	208	195	78	80	80
2050	48,5	47,9	47,3	246	225	208	95	97	97
2065	50,0	49,0	48,4	277	243	224	97	100	102

Pozn.: Index ekonomického zatížení = počet osob ve věku 0-19 a 65 a více let na 100 osob ve věku 20-64 let.

Zvýší se pochopitelně i průměrný věk populace ČR, který činil 40,5 let k 1. 1. 2009. V nízké variantě projekce je pro počátek roku 2066 očekáván na hranici 50 let, ve vysoké zhruba o 1,5 roku níže (48,4 let). Střední varianta zaznamenává k 1. 1. 2066 průměrný věk populace ČR na úrovni 49,0 let (muži 47,8 a ženy 50,2 let).

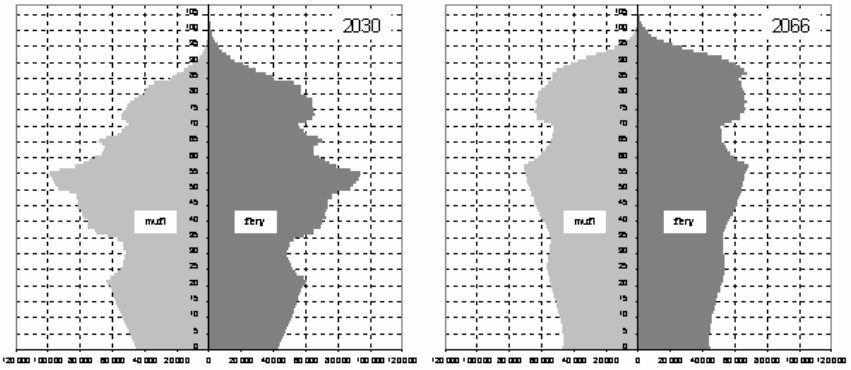

Obrázek 5: Věková struktura obyvatelstva ČR podle Projekce 2009, k 1.1.2030 a k 1.1.2066

4. Závěr

Podle Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2065 z roku 2009 se bude nejvýraznější trend demografického vývoje dotýkat stárnutí obyvatelstva. Jedna třetina osob bude starší 65 let, absolutní velikost této věkové kategorie se více jak zdvojnásobí ve srovnání se situací na počátku roku 2009. Nejrychleji bude přitom přibývat osob v nejvyšším věku. Ani masivnější imigrace trend stárnutí populace nezvrátí. Početně se vyrovná velikost kategorie osob v ekonomicky aktivním a neaktivním věku.

Podrobnější informace o výsledcích Projekce 2009 naleznete na internetových stránkách Českého statistického úřadu.

5. Literatura

[1]Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2065. Praha: ČSÚ, 2009, http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/4020-09.
[2]Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2008. Praha: ČSÚ, 2009.

Adresa autora:

Michaela Němečková, Mgr.
ČSÚ, Na padesátém 81
100 82 Praha 10
michaela.nemeckova@czso.cz

Uznesenie Európskeho parlamentu z 21. februára 2008 o demografickej budúcnosti Európy

Milan Olexa

Abstract: The article presents the key ideas from the European Parliament resolution of 21 February 2008 on the demographic future of Europe. It describes the conclusions of the previous resolutions on the Europe's demographic situation and future. At the same time, it also contains the challenge of demographic renewal and the challenges in the areas of human resources, solidarity pact between the generations and among the regions, and integration of immigrants.

Keywords: Demography, Europe's demographic situation, Appeals to solve demographic problems

Kľučové slová: demografia, demografická situácia Európy, výzvy na riešenie demografických problémov.

1. Úvod

V úvodnej časti sa uznesenie odvoláva na predchádzajúcich 14 uznesení Európskeho parlamentu, týkajúcich sa demografickej súčasnosti a budúcnosti Európy. Ako príklad uvádzam:

Európsky parlament nadväzuje na svoje uznesenie zo 14. marca 1997 o správe Komisie Rade a Európskemu parlamentu o demografickej situácii v Európskej únii (1995),
na svoje uznesenie z 12. marca 1998 o demografickej správe Komisie za rok 1997,
na oznámenie Komisie s názvom Odpoveď Európy na starnutie svetovej populácie - podpora hospodárskeho a sociálneho pokroku v starnúcom svete,
na Zelenú knihu Komisie s názvom Ako čeliť demografickým zmenám, nová solidarita medzi generáciami,na oznámenie Komisie s názvom Demografická budúcnosť Európy - pretvorme výzvu na príležitosť ana pracovný dokument útvarov Komisie s názvom Demografická budúcnosť Európy: fakty a čísla.Následne uznesenie prezentuje v desiatich bodoch dôsledky demografických zmien pre Európu. Konštatuje:

Demografia je súhrnným výsledkom rôznych činiteľov - pôrodnosť, dĺžka života a migračné toky. Súčasný stav v členských štátoch v horizonte do roku 2050 naznačuje, že dôjde k rozsiahlym demografickým zmenám, ktoré sa prejavia najmä starnutím európskeho obyvateľstva, ktorého priemerný vek by sa mohol zvýšiť z 39 rokov v roku 2004 na 49 rokov v roku 2050.

Podľa odhadov Komisie tieto demografické zmeny by mohli podstatne zmeniť zloženie obyvateľstva a vekovú pyramídu, ako aj vzhľadom na to, že počet mladých ľudí vo veku od 0 do 14 rokov sa zo 100 miliónov (ukazovateľ z roku 1975) zníži v roku 2050 na 66 miliónov a počet obyvateľov v produktívnom veku bude približne v roku 2010 kulminovať v počte 331 miliónov a následne bude pravidelne klesať (približne 268 miliónov v roku 2050), zatiaľ čo stredná dĺžka života sa v rokoch 2004 až 2050 u mužov predĺži o 6 rokov a u žien o 5 rokov a podiel ľudí starších ako 80 rokov sa zvýši zo 4,1 % v roku 2005 na 11,4 % v roku 2050, tiež relatívny podiel európskeho obyvateľstva vo svetovom meradle sa zníži z 15 % pred 100 rokmi na 5 % v roku 2050.

Uznesenie ďalej konštatuje, že neplodnosť je jednou z príčin zmenšujúcej sa populácie a mala by byť uznaná za problém verejného zdravia a spoločenský problém.

Legálne prisťahovalectvo sa považuje za pozitívny prvok zloženia európskeho obyvateľstva a je potrebné, ak sa má zachovať demografická rovnováha; keďže však legálne prisťahovalectvo samotné nepostačuje ako protiváha postupnému starnutiu populácie v EÚ, sú potrebné opatrenia na zvýšenie miery pôrodnosti domáceho obyvateľstva.

Prisťahovalectvo je iba čiastočným, krátkodobým riešením. Ak chceme čeliť demografickým zmenám, ku ktorým dochádza v Európe, je potrebné, aby sa členské štáty zaviazali v prospech dodržiavania zásady rodovej rovnosti lepšie zosúladiť rodinný a pracovný život.

Ďalšou časťou uznesenia sú:

2. Všeobecné pripomienky

Európsky parlament so znepokojením berie na vedomie demografické prognózy do roku 2050; zdôrazňuje však, že tieto prognózy na 50 rokov nie sú nezvratné, ale predstavujú závažné varovné signály, na ktoré je potrebné reagovať už dnes v záujme zajtrajška, aby sa zachovala konkurencieschopnosť, trvalo udržateľné hospodárstvo, sociálna súdržnosť, solidarita medzi generáciami a európsky sociálny model.

Avšak pripomína, že dve hlavné príčiny demografických zmien, teda pokles pôrodnosti a starnutie obyvateľstva, sú výsledkami pokroku, že bezprostrednou príčinou predlžovania dĺžky života je pokrok v oblasti vedy, hygieny a životnej úrovne, a že skutočnosť, že ženy dnes kontrolujú svoju plodnosť, je výsledkom ich emancipácie a je spojená so zvyšovaním úrovne vzdelania dievčat a účasti žien na pracovnom živote a vo verejných funkciách; domnieva sa, že tieto skutočnosti je potrebné považovať za nezvratné výdobytky ľudstva.

Zdôrazňuje, že priemerná miera pôrodnosti v EÚ predstavuje 1,5 dieťaťa, čo je mimoriadne málo; neodráža vôľu žien, ani túžbu európskych občanov založiť rodinu.

Pripomína, že požívanie alkoholu a drog mladými ľuďmi predstavuje riziko pre obyvateľstvo a má obrovské demografické následky.

Domnieva sa, že predlžovanie dĺžky života by sa malo aj naďalej považovať za pozitívny jav; preto žiada členské štáty, aby zaručili, že dôchodcovia nebudú žiť v chudobe. Podporuje uplatnenie globálnych protidiskriminačných opatrení, pretože otázku demografickej budúcnosti Európy nemožno oddeliť od problému zraniteľných skupín žijúcich na okraji spoločnosti.

Upriamuje pozornosť na prípady zlého zaobchádzania a chýbajúcej starostlivosti, ktorých obeťami sú staršie osoby vo svojej rodine alebo v opatrovateľských zariadeniach.

Ľutuje najmä, že veľká väčšina členských štátov neplní ciele Lisabonskej stratégie, ani záväzky Európskej rady z Barcelony z 15. a 16. marca 2002 v oblasti starostlivosti o deti, zamestnanosti osôb starších ako 55 rokov, lepšieho zosúladenia rodinného a pracovného života a účasti žien na aktívnom živote, a že EÚ ako celok ešte nie je schopná dosiahnuť tieto ciele.

S cieľom riešiť v Európe súvisiace problémy Uznesenie obsahuje 4 výzvy.

3.1. Výzva na demografickú obnovu

Európsky parlament uznáva, že materstvo je jednou z najintímnejších volieb mužov a žien, ktoré sa musia rešpektovať; so zreteľom na rozdiely medzi členskými štátmi v

miere pôrodnosti, ktorá sa pohybuje v rozpätí 1,25 až 2,0, je možné pozitívne zmeniť krivku pôrodnosti pomocou vhodných verejných politík tým, že sa vytvorí materiálne a psychologické prostredie priaznivé pre rodinu a dieťa.

Zdôrazňuje, že je dôležité zabezpečiť zodpovedajúci prístup k službám starostlivosti o deti, staršie osoby, zdravotne postihnuté osoby a iné osoby odkázané na opateru s cieľom umožniť úplnú a vyrovnanú účasť mužov a žien na pracovnom trhu.

Zdôrazňuje potrebu zlepšiť právne predpisy EÚ v prospech ochrany otcovstva; a rozvoj práva na otcovskú dovolenku.

Konštatuje, že neplodnosť je zdravotným problémom uznaným Svetovou zdravotníckou organizáciou, ktorý môže mať vážne následky, ako napríklad depresiu; zdôrazňuje, že neplodnosť naďalej rastie a v súčasnosti je ňou postihnutých 15% párov; preto vyzýva členské štáty, aby zabezpečili párom právo na zaručenie univerzálneho prístupu k liečbe neplodnosti.

3.2 Výzva v oblasti ľudských zdrojov

Poznamenáva, že pokiaľ ide o nerovnováhu medzi ekonomicky aktívnym a neaktívnym obyvateľstvom vyvolanú demografickými zmenami, EÚ disponuje značnými možnosťami ako zvyšovať počet pracovných miest, a to zamestnávaním žien, mladých ľudí, seniorov a zdravotne postihnutých osôb; zastáva názor, že úplná zamestnanosť sa musí stať krátkodobým cieľom v rámci revízie Lisabonskej stratégie v roku 2008.

Požaduje reformu súčasného riadenia ľudských zdrojov v Európe, pretože v dôsledku nízkej zamestnanosti mladých ľudí vo veku 25-30 rokov a seniorov starších ako 55 rokov sa aktívny život veľkej časti obyvateľstva obmedzuje na približne 30 rokov. Navrhuje, aby sa zadefinoval „cyklus produktívneho života", ktorý zahŕňa odborné vzdelávanie, celoživotné vzdelávanie, zhodnotenie oficiálne uznaných alebo atypických vedomostí a kvalifikácií a získanej praxe od začiatku až do konca produktívneho života.

Domnieva sa, že opatrenia, ktoré by sa prípadne zaviedli vzhľadom na demografický vývoj, musia zohľadniť zvýšenie produktivity práce každého produktívneho pracovníka a vyžaduje prijatie konkrétnych opatrení zameraných na podporu dlhodobej účasti starších pracujúcich, ak si to želajú, na trhu práce, ktorá umožní odovzdať mladým ľuďom, iným pracujúcim a podnikateľom zručnosti získané počas profesionálnej praxe.

Navrhuje čo najrýchlejšie znížiť počet prípadov, keď podniky posielajú zamestnancov do predčasného dôchodku.

Vyzýva na rozsiahlu reformu riadenia služobného postupu starších zamestnancov, ktorí sú v súčasnosti znevýhodnení, pokiaľ sú starší ako 50 rokov, pretože sú diskriminovaní pri prijímaní do zamestnania.

Zdôrazňuje, že práca na čiastočný úväzok predstavuje dôležitú etapu pre opätovné začlenenie sa do pracovného trhu.

Vyzýva Komisiu, aby zhromažďovala štatistické údaje rozdelené podľa rôznych vekových skupín na základe rozličných problémov, ktorým tieto skupiny čelia, a široké spektrum diskriminácie na základe veku.

Zdôrazňuje veľké rozdiely medzi mužmi a ženami v priemernej výške dôchodku.

Naliehavo vyzýva Komisiu a členské štáty, aby čo najskôr sústredili svoje úsilie na podporu zamestnanosti starších pracovníkov, keďže v mnohých členských štátoch sa plánuje zákonné zvýšenie dôchodkového veku a pripomína, že dobré pracovné prostredie je dôležitým činiteľom produktivity práce.

3.3 Výzva v oblasti solidarity medzi generáciami a regiónmi

Pripomína, že zásada solidarity medzi generáciami je kľúčovou zásadou európskeho sociálneho modelu.

Zdôrazňuje dôležitosť aktívneho zásahu zo strany verejných orgánov pre rodiny a malé deti, ako aj služieb zameraných na zariadenia a hradenie nákladov na starostlivosť o starších ľudí a všetkých osôb odkázaných na opateru; vyzýva Komisiu, aby zabezpečila právnu istotu, ktorá zabezpečuje všeobecný prístup a zásadu solidarity.

Zdôrazňuje dôležitosť výmeny informácií a osvedčených postupov medzi členskými štátmi týkajúcich sa spôsobu, ako sa zdravotné systémy pripravujú na zvýšené požiadavky zo strany starnúcej populácie.

Poukazuje na to, že starnutie európskej spoločnosti v sebe skrýva veľké regionálne rozdiely, že celoštátne údaje týkajúce sa demografických zmien maskujú rôzne miestne odlišnosti, a že je niekedy zložité vymedziť potreby v oblasti infraštruktúr a potrebné finančné dotácie od ústrednej vlády; vyzýva Komisiu, aby prispela k zlepšeniu kvality a spoľahlivosti štatistických údajov týkajúcich sa demografických tendencií a žiada Komisiu a členské štáty, aby urýchlili proces voľného pohybu všetkých pracujúcich v rozšírenej EÚ ešte pred rokom 2014.

3.4 Výzva v oblasti integrácie prisťahovalcov

Poukazuje na to, že prisťahovalectvo je a bude jedným z prvkov demografického vývoja EÚ a môže mať pozitívny prínos z hospodárskeho, sociálneho aj kultúrneho hľadiska; vyzýva preto Komisiu, členské štáty a sociálnych partnerov, aby k prisťahovalectvu zaujali vecný a racionálny prístup, aby sa zabránilo xenofóbnym a rasistickým názorom a postojom a aby podporili úplnú a účinnú integráciu migrantov do spoločnosti.

Uznáva však, že migrácia pochádzajúca najmä z vysťahovaleckých regiónov tiež ponúka možnosť napraviť negatívne vplyvy demografického vývoja a preto *vyzýva* členské štáty, aby pristupovali k integrácii migrantov ako k politickému opatreniu strategického významu.

4. Záver

Uznesenie Európskeho parlamentu o demografickej budúcnosti Európy sa týka témy, ktorá je považovaná všeobecne za mimoriadne významnú. Znižovanie počtu živonarodených detí, starnutie obyvateľstva a migrácia následne vyvoláva problémy a potrebu ich riešenia v sociálnej oblasti, na trhu práce, v školstve a v ďalších sférach života spoločnosti. Uznesenie vychádza z doterajších materiálov Európskej únie (EU). Za najdôležitejšie považujem, že načrtáva prostredníctvom štyroch výziev formy riešenia vzniknutých problémov. Výzvy sa týkajú každého členského štátu EÚ, ale aj nečlenských štátov. Len vzájomným zohľadňovaním politík jednotlivých štátov Európy a sveta bude možné riešiť negatívne dopady demografického vývoja, ktoré majú zásadný význam pre budúcnosť Európy.

Adresa autora:

Milan Olexa, Ing. PhD.
Miletičova 3
824 67 Bratislava
milan.olexa@statistics.sk

ESSPROS – účel rodina/deti.
ESSPROS – function family/children

Alexandra Petrášová

Abstract:
The aim of the article is to give a view on social protection – function "family/children" for the Slovak Republic in comparison with the Member States of the European Union in compliance with ESSPROS Methodology and using data of New Cronos Database.

In the **EU 27** social protection expenditure on function family/children accounted for 2.1% of GDP in 2006. The **EU27** average continued to mask major disparities between Member States. Social protection expenditure as a percentage of GDP was more than 3% in 2006 in Denmark, Germany, Luxemburg and Island, and about 1,1% in Poland, Bulgaria,, Lithuania and Malta.

Key words: ESSPROS Methodology, expenditure and receipts on social protection, function family/children.

Kľúčové slová: Metodika ESSPROS, výdavky a príjmy na sociálnu ochranu, účel rodina/deti.

1. Úvod

Článok 2 **Dohody Európskej únie** stanovuje podporu vysokej úrovne sociálnej ochrany a rozvoja ekonomickej a sociálnej previazanosti členských štátov ako úlohu Spoločenstva.

Z dôvodu monitorovania vývoja sociálnej ochrany v členských štátoch EÚ, Európska komisia vyžaduje dostupnosť k aktuálnym a podrobným údajom a informáciám o systémoch, súčasnom stave a rozvoji sociálnej ochrany v členských štátoch. Jedným zo základných nástrojov štatistického sledovania sociálnej ochrany je **Európsky systém jednotných štatistík sociálnej ochrany**.

Cieľom tohto príspevky je poskytnúť pohľad na systém sociálnej ochrany – účel rodina/deti v Slovenskej republike v roku 2006 v porovnaní s členskými štátmi EÚ využitím údajov z databázy EUROSTATu New Cronos.

2. Výdavky na sociálnu ochranu – účel rodina/deti v EÚ v roku 2006

V roku 2006 priemerné výdavky na sociálnu ochranu – účel rodina/deti (pozri metodické poznámky) dosiahli 2,1 % z HDP v EU-27 krajinách (*Tabuľka 1*).

Krajiny s najvyššou mierou - Dánsko (3,7 %), Luxembursko (3,4 %), Nemecko (3,1 %), - použili z HDP na sociálnu ochranu – účel rodina/deti trikrát viac ako krajiny s najnižšími hodnotami Poľsko (0,8), Litva (1,1 %).Malta (1,1 %) a Bulharsko (1,1 %).

Percentuálny podiel výdavkov na dávky na účel rodina/deti zo všetkých výdavkov na dávky sociálnej predstavoval za EU27 hodnotu 8 %.Tento podiel bol najvyšší v Luxembursku (16,9 %), v Írsku v krajine s najmladšou populáciou dosiahol 14,7% a v Dánsku 13,1 %. Porovnateľne menší význam predstavuje tento podiel v Poľsku (4,4 %), Taliansku (4,5 %) a mimo EU 27 vo Švajčiarsku (4.9 %).

Sociálne dávky v účele rodina/deti nie sú predmetom zdanenia. Sociálne dávky v tomto účele sú financované zo štátneho rozpočtu.

V posledných dvoch stĺpcoch tabuľky 1 sú poskytnuté údaje za ukazovatele výdavky na sociálnu ochranu v účele rodina/deti v euro na obyvateľa a v euro na obyvateľa v stálych cenách roku 2000.

Tabuľka č. 1 Výdavky na sociálnu ochranu – účel rodina/deti v EÚ, 2006

Krajina	Výdavky na sociálnu ochranu účele rodina/deti ako % z HDP	Výdavky na sociálnu ochranu účele rodina/deti ako % z dávok na soc. ochranu	Výdavky na dávky v účele rodina/deti v PPS na obyvateľa	Výdavky na dávky v účele rodina/deti v Euro na obyvateľa	Výdavky na dávky v účele rodina/deti v Euro na obyvateľa v stálych cenách 2000
EU 27	**2,1**	**8,0**	**488,1**	**488,1**	**439,3**
EU 15	**2,1**	**8,0**	**560,7**	**591,8**	**537**
EA 13	**2,2**	**8,2**	**562,7**	**577,7**	**509,9**
Rakúsko	2,9	10,4	863,2	895,6	810,5
Belgicko	2,0	7,1	573,5	611	535
Bulharsko	1,1	7,4	92,5	35,1	27,3
Cyprus	1,9	10,8	421,6	369,1	317,1
Česká republika	1,4	7,6	251,4	150,9	136,2
Nemecko	3,1	11,1	825,4	866,3	795,5
Dánsko	3,7	13,1	1 100,1	1 504,5	1 353
Estónsko	1,5	12,1	236,8	144,8	119,5
Španielsko	1,2	5,7	286,4	258,1	212,4
Fínsko	2,9	11,6	807	930,2	863,7
Francúzsko	2,5	8,6	662	719,2	648,5
Grécko	1,5	6,2	331,2	277,6	230,6
Maďarsko	2,8	13,0	431,9	252,6	192,2
Írsko	2,5	14,7	864,3	1037,1	864,9
Taliansko	1,2	4,5	281	290,2	248,3
Lotyšsko	1,1	9,0	153,3	81,1	75,9
Luxembursko	3,4	16,9	2 228,6	2 429,5	2 157,7
Litva	1,2	10,2	152,9	84,9	63,2
Malta	1,1	6,3	204,3	140,7	124,4
Holandsko	2,7	12,4	1 202,4	1 579,3	1 424,1
Poľsko	0,8	4,4	101,2	58,6	51,1
Portugalsko	1,2	5,1	214,2	179,2	150,6
Rumunsko	1,2	8,9	111,1	55	22,6
Švédsko	2,9	9,8	863,7	1016,5	933,4
Slovinsko	1,9	8,6	400,4	293,8	223,1
Slovenská republika*	1,2	7,8	180,2	99,3	74,3
Spojené kráľovstvo	1,6	6,1	443,8	504,8	449,1

* údaje bez daňového bonusu na dieťa

Zdroj Eurostat

3. Výrazné rozdiely medzi členskými štátmi EÚ vo výdavkoch na sociálnu ochranu – účel rodina/deti pri vyjadrení v PPS[1)] na obyvateľa vo veku 0-19.

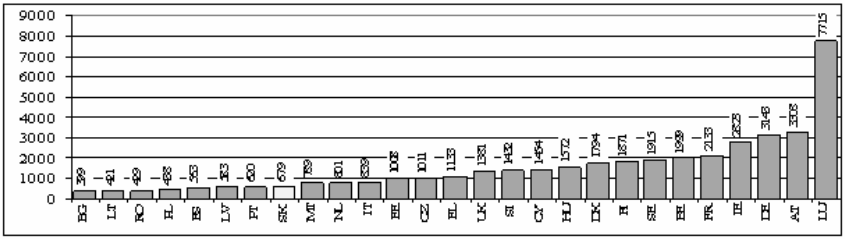

SK: výdavky na daňový bonus na dieťa nie sú zahrnuté

Zdroj Eurostat

Ak výdavky na sociálnu ochranu sú vyjadrené v PPS (štandarda kúpnej sily)na obyvateľa vo veku 0-19, rozdiely medzi krajinami sú výraznejšie (*Graf 1*).

V rámci EU-27 v roku 2006, najvyššie výdavky malo Luxembursko (12 946 PPS na osobu vo veku 0-19)[2)], za ním nasledovalo Rakúsko a Nemecko (viac než 3 tisíc PPS na obyvateľa 0-19). Priemerná hodnota v týchto 3 štátoch bola 10,8 krát vyššia v porovnaní s priemernou hodnotou v 3 EU krajinách s najnižšou hodnotou ukazovateľa, t. j. Bulharsko (399 PPS na osobu 0-19), Litva a Rumunsko. V Slovenskej republike ukazovateľ dosiahol hodnotu 679 na dieťa. Krajiny s najvyššou mierou - Dánsko (3,7 %), Luxembursko (3,4 %), Nemecko (3,1 %), - použili z HDP na sociálnu ochranu – účel rodina/deti trikrát viac ako krajiny s najnižšími hodnotami Poľsko (0,8), Litva (1,1 %).Malta (1,1 %) a Bulharsko (1,1 %).

4. Peňažné pravidelné dávky bez zisťovania príjmu sú najčastejšou formou

Pravidelné peňažné sociálne dávky (vyplácané v pravidelných intervaloch) bez zisťovania príjmu alebo vlastníctva poberateľov dávok tvorili najväčší podiel z výdavkov na sociálne dávky v účele rodina/deti v Európskej únii (*Tabuľka č. 2, graf 2 a 3*).

Tabuľka č.2 Zisťovanie príjmu, štruktúra podľa formy poskytovania, 2006

	Testované	Netestované	Peňažné pravidelné	Peňažné jednorázové	Vecné
EA15	33,1	66,9	69,2	1,7	29,1
AT	7,8	92,2	81,3	0,5	18,2
BE	1,2	98,8	79,1	1,7	19,2
BG	48,8	51,2	82,0	3,2	14,9
CY	0,2	99,8	63,1	24,1	12,8
CZ	35,6	64,4	79,2	4,2	16,6
DE	39,3	60,7	73,8	1,2	25,0
DK	5,1	94,9	39,5	0,5	60,0
EE		100,0	90,2	5,5	4,3
ES	30,6	69,4	35,9	3,1	61,0
FI	1,3	98,7	53,7	0,2	46,1
FR	38,1	61,9	78,0	2,8	19,2
GR	30,9	69,1	55,3	11,9	32,8
HU	3,5	96,5	75,5	2,3	22,1
IE	34,2	65,8	89,2		10,8
IT	39,5	60,5	56,9	0,0	43,1
LT	6,9	93,1	61,6	3,3	35,0
LU	0,0	100,0	80,1	4,3	15,6
LV	2,0	98,0	75,2	7,3	17,5
MT	87,6	12,4	90,6	1,2	8,2
NL	1,3	98,7	39,4	0,0	60,6
PL	71,9	28,1	91,6	8,4	
PT	79,5	20,5	60,7	0,2	39,1
RO	12,7	87,3	87,0	0,9	12,1
SE	0,0	100,0	52,9	0,0	47,0
SI	67,8	32,2	69,7	1,6	28,7
SK*	1,7	98,3	87,5	1,2	11,4
UK	20,4	79,6	74,6	1,0	24,4

* bez zarátania daňového bonusu Zdroj: Eurostat

Estónsko, Luxembursko a Švédsko deklarovalo, že všetky dávky ako vyplatili bez zisťovania príjmu, resp. majetku poberateľa (rodičia detí). Viac ako 65 % výdavkov na dávky v účele

rodina/deti boli vyplatené vo forme testovaných na príjem na Malte (87,6 %), v Portugalsku (79,5 %), Poľsku (71,9 %) a Slovinsku (67,8 %).

Graf č. 2: Sociálne dávky so zisťovaním príjmu, 2006 *(ako % zo všetkých sociálnych dávok)*

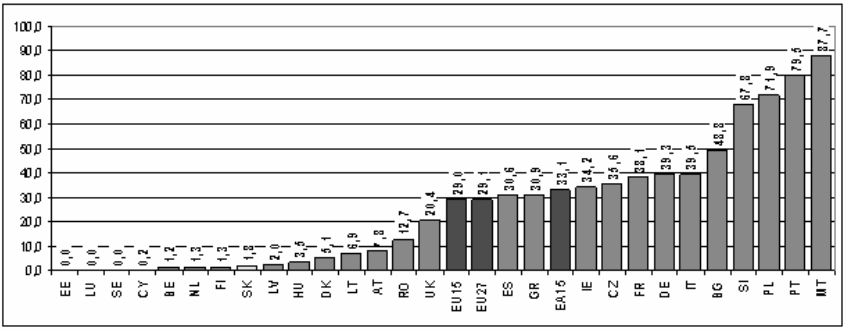

** bez zarátania daňového bonusu* *Zdroj: Eurostat*

Viac ako 90 % sociálnych dávok v účele rodina/deti sa vypláca vo forme pravidelných (mesačných) peňažných dávok v Poľsku (91,6 %), na Malte (90,6 %) a v Estónsku (90,2 %). Forma jednorázovo (1 krát ročne) vyplácaných dávok sa nevyužívala v Írsku, Taliansku, Holandsku a Švédsku.

Graf č. 3: Vecné dávky sociálnej ochrany, 2006

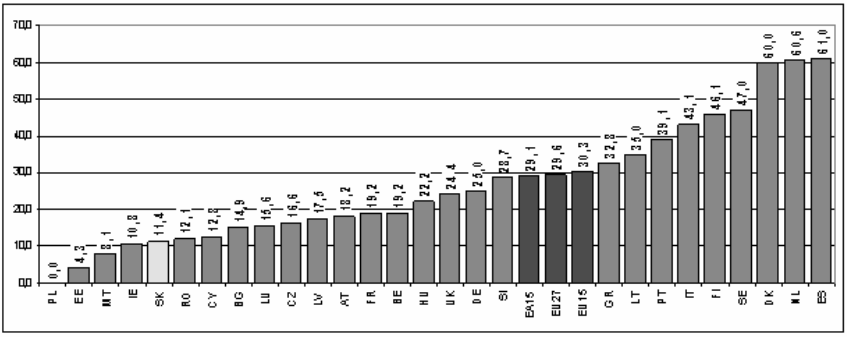

** bez zarátania daňového bonusu* *Zdroj: Eurostat*

V Poľsku sa neposkytovali vecné dávky (sociálne služby)vo funkcii rodina/deti. 60 % a viac sociálnych dávok v účele rodina/deti bolo poskytovaných vo forme služieb v Španielsku (61,0 %) Holandsku (60,6 %) a Dánsku (60 %).

5. Rozdielna štruktúra vyplácaných sociálnych dávok

Pri porovnaní štruktúry sociálnej ochrany v účele rodina/deti z hľadiska jednotlivých dávok možno konštatovať, že všetky štáty EÚ vyplácali v roku 2006 rodinné prídavky. Najvyšší podiel dávok tohto typu vyplatili na Malte (80,2 %), v Rakúsku (72,5 %) a Belgicku (71,9 %).

Dávka „rodičovská dovolenka" bola významná v Rumunsku (42,7 %), na Slovensku (36,4) a v Českej republike (30,8 %).

Tabuľka č. 3 Štruktúra podľa jednotlivých dávok

	Udržovanie príjmu v materstve	Finančná podpora pri narodení	Rodinné alebo detské prídavky	Rodičovská dovolenka	Sociálne služby s ubytovaním	Denná starostlivosť o deti	Pomoc pre domácnosť
EA15	**6,0**	**0,5**	**58,2**	**1,9**	**1,9**	**11,5**	**2,7**
AT	4,8	0,0	**72,5**	0,1	4,2	12,3	0,0
BE	7,0	1,7	**71,9**	0,0	1,6	3,2	6,7
BG	6,9	2,6	43,8	27,6		8,2	
CY	6,2	1,2	52,5	0,8	0,1	0,2	
CZ	11,5	3,6	25,1	**30,8**	**10,8**	0,1	
DE	2,1	0,0	68,5	0,7	0,0	13,7	0,0
DK	14,1		24,9		**13,3**	**41,6**	0,0
EE	**41,3**	2,4	33,1	8,8	3,6		
ES	13,6	0,4	19,2		7,5	**38,5**	0,3
FI	15,2	0,2	29,0	7,3	8,3	**31,1**	0,5
FR	6,1	1,4	66,9	5,0		0,0	0,5
GR	10,4	2,8	36,5	4,3	3,1	11,4	
HU	4,5	0,8	48,2	20,7	6,3	3,6	
IE	4,1		54,5		**10,2**		0,0
IT	15,6	0,0	33,4	0,0	7,1	13,9	0,0
LT	11,0	3,1	26,7	17,3	**10,1**	7,8	0,3
LU	6,5	1,2	55,6	4,8	0,4	11,7	0,0
LV	14,1	**6,7**	30,0	24,3	8,3	7,8	
MT	3,0		**80,2**		3,3	0,2	
NL	0,0	0,0	38,1	0,0	0,0	10,4	**50,3**
PL	4,7	**7,5**	52,4	19,7			
PT	**17,3**	0,0	38,2	0,0	3,8	27,6	0,0
RO	0,2	0,9	41,0	**42,7**	1,8	8,9	0,0
SE	**22,7**	0,0	27,6		9,6	**30,4**	2,4
SI	7,0		40,9	20,4	1,1	26,9	
SK	6,4	1,2	42,4	**35,4**	7,7		
UK	7,2	0,0	66,8	0,0	7,2	13,0	0,2

Sociálne služby s ubytovaním pre deti, mladistvých a matky s deťmi boli percentuálne významné v Dánsku (13,3 %), Českej republike (10,8 %), Írsku (10,2 %) a Litve (10,1 %)..

Denná starostlivosť o deti - krajiny zahŕňajú do tejto dávky časť výdavkov jaslí a materských škôl v čase, ktorý nie je vyučovacím procesom. Nakoľko škôlsky v Slovenskej republike sú súčasťou školského systému, údaj je nulový.

6. Záver

Článok poukazuje na veľkú rozmanitosť systémov sociálnej ochrany v účele rodina/deti v členských štátoch Európskej Únie. Analýza využitím polročne aktualizovanej databázy MISSOC a ESSPROS kvalitatívnych informácií podľa programov môže umožniť lepšie pochopiť túto rozdielnosť a jej efektivitu, samozrejme vo väzbe na demografiu a štatistiku trhu práce.

Poznámky:

[1)] Štandarda kúpnej sily (PPS): nezávislá jednotka od národnej meny, ktorá odstraňuje skreslenie rozdielov v úrovni cien. PPS hodnoty sú odvodené z parít kúpnej sily (PPPs), ktoré sú získané ako vážené priemery relatívnych cien s ohľadom na homogénny kôš tovarov a služieb, porovnateľný a reprezentatívny pre každý členský štát

Skratky
EU 15: Belgicko (BE), Dánsko (DK), Nemecko (DE), Grécko (EL), Španielsko (ES), Francúzsko (FR), Írsko (IE), Taliansko (IT), Luxembursko (LU), Holandsko (NL), Rakúsko (AT), Portugalsko (PT), Fínsko (FI), Švédsko (SE) a Spojené kráľovstvo (UK).
EU 25: EU 15 štáty rozšírené o Českú republiku (CZ), Estónsko (EE), Cyprus (CY), Lotyšsko (LV), Litvu (LT), Maďarsko (HU), Maltu (MT), Poľsko (PL), Slovinsko (SI) a Slovensko (SK).
EU 27:EU 25 a nové členské štáty Rumunsko (RO) a Bulharsko (BG).
EA 15 zahŕňa BE, DE, EL, ES, FR, IE, IT, LU, NL, AT, PT, FI, SI, MT a.CY.

7. Literatúra

[1] EK, ESSPROS MANUAL, kat. číslo: KS-RA-07-027-EN-N, dostupný na webe: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-RA-07-027
[2] EK 2008: European Social Statistics – Social protection – Expenditure a receipts – Data 1997 – 2005, kat. číslo: KS-DC-08-001-EN-N, dostupné na webe: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-DC-08-001/EN/KS-DC-08-001-EN.PDF
[3] Alexandra Petrášová, Social protection in the European Union, EK, kat. číslo: KS-SF-08-048-EN-N, dostupné na webe: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-08-046/EN/KS-SF-08-046-EN.PDF
[4] Alexandra Petrášová, Sociálna ochrana v Európskej únii, číslo: 600-0146/2008, dostupné na webe: http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Socialne_statistiky/Socialne_statistiky/Socialna_ochrana/SO_2008_20090109.pdf

Adresa autora:

Alexandra Petrášová, Ing., Mgr., PhD.
Tomášiková 10/E
821 02 Bratislava
alexandra.petrasova@statistics.sk

Súčasné trendy demografického vývoja v Slovenskej republike
Recent trends of the demographic development in the Slovak Republic

Zuzana Podmanická

Abstract: This paper gives an overview on current demographic trends and projected population change in the Slovak Republic. Today, demographic change is a global phenomenon resulting from two almost universal trends: declining fertility and increasing life expectancy. As a consequence we will witness demographic ageing, defined as a rise in median age of populations and a growing share of people above age 65, during this 21st century.

Key words: Population, Nuptiality, Divorce, Fertility, Mortality, Life expectancy, Migration, Demographic Structures, Demographic Ageing
Kľúčové slová: obyvateľstvo, sobášnosť, rozvodovosť, plodnosť, úmrtnosť, stredná dĺžka života, migrácia, demografické štruktúry, demografické starnutie

1. Úvod

V minulom storočí došlo k bezprecedentnému zvratu v populačnej dynamike Európy a demografické trendy sa tak v súčasnosti stávajú kľúčovými záležitosťami politík jednotlivých krajín i nadnárodných zoskupení. Sledovanie týchto trendov je dôležité pre súčasnosť i budúcnosť populácií ako v ekonomickej tak i v sociálnej oblasti.

2. Súčasné trendy demografických procesov v Slovenskej republike

2.1 Sobášnosť

Nízka sobášnosť. V súčasnosti sobášnosť nevykazuje jednoznačný štatistický trend, od roku 2006 stúpa, nie však výrazne. Počet 28 tisíc manželstiev je síce o 4,5 tisíc manželstiev vyšší než v roku 2001, ktorý bol rokom minima (v období od konca 30-tych rokov 20. storočia), ale tiež o 16 tisíc menej než v roku 1977 (maximum). Hrubá miera sobášnosti sa pohybuje okolo 5 sobášov na 1 000 obyvateľov.

Odklad sobášov do vyššieho veku. Do roku 2000 bol u mužov najvyšší počet sobášov vo vekovej kategórii 20-24 rokov, u žien v tejto vekovej kategórii do roku 2004. V súčasnosti sa najviac manželstiev u oboch pohlaví uzaviera vo vekovej kategórii 25-29 ročných. Oproti roku 2001 je počet sobášov v tejto skupine u mužov 2,5 násobný a u žien trojnásobný.

Zvyšovanie priemerného veku ženíchov a neviest. Medziročne stúpol priemerný vek ženíchov i neviest o 0,2 roku, od roku 2001 takmer o 3 roky. V roku 2008 tak bol priemerný vek pri sobáši u mužov 31,4 rokov, u žien 28,4 rokov.

Úroveň sobášnosti je stále ovplyvňovaná predovšetkým prvosobášnosťou. Podiel prvých sobášov však tvoril až do polovice 90-tych rokov 90 percentný podiel, ale potom nastúpila tendencia poklesu a v súčasnosti je podiel prvosobášnosti u mužov 85 % a u žien 87 %. Klesá i podiel sobášov vzájomne slobodných ženíchov a neviest, približne rovnakým tempom ako prvosobášnosť. Podiely sobášov vzájomne slobodných ženíchov a neviest tvoria v súčasnosti 80 % zo všetkých uzavretých manželstiev.

2.2 Rozvodovosť

Rozvodovosť má rastúci trend. Vývoj rozvodovosti má vo všeobecnosti stále rastúci trend i keď sa vyskytujú občasné medziročné poklesy. V roku 2008 bol počet rozvodov 12,7 tisíc, čím sa ich počet dostal po minulom medziročnom poklese opäť na úroveň roku 2006, kedy bolo historické maximum rozvodovosti.

Zvyšuje sa podiel konaní ukončených rozvodom. Tento podiel bol v roku 2008 zatiaľ najvyšší (95 %). Do 90-tych rokov bol podiel návrhov končiacich rozvodom pod 70 %,

v priebehu ďalších 15 rokov vzrástol na 80 %, za ostatné 3 roky sa zvýšil o 15 bodov. Rastom podielu návrhov končiacich rozvodom klesá podiel návrhov vzatých späť. Takmer do polovice 90-tych rokov tak končilo okolo 20 % návrhov, v roku 2001 to bolo 14 % a v roku 2008 už len 4 %.

Vyššia rozvodová aktivita žien. Z celkového počtu ukončených konaní podali dve tretiny návrhov ženy, tento pomer je relatívne stály.

Rozvody sa posúvajú do vyššieho veku. Trend rastu rozvodovosti je najintenzívnejší v kategóriách 35-39, 40-44 ročných, kde od roku 2001 došlo k zvýšeniu o 4 body. Pokles, i keď menej výrazný, je v mladších vekových kategóriách a súvisí s ich nižšou sobášnou aktivitou. Priemerný vek pri rozvode bol u mužov 40,4 a u žien 37,7 rokov.

Rozvody s maloletými deťmi tvoria 65-70 %. Prevládajú rozvedené manželstvá s jedným dieťaťom, v rámci rozvodov s maloletými deťmi tvoria takmer 60 %. Priemerný počet detí v rozvádzaných manželstvách je 1,5.

2.3 Pôrodnosť a plodnosť

Kritická plodnosť. Kritickou hodnotou úhrnnej plodnosti je 1,5 detí na 1 ženu (záchovná hodnota je 2,1). Populácia s veľmi nízkou plodnosťou je populácia s úhrnnou plodnosťou pod 1,3. Slovenská populácia bola populáciou s veľmi nízkou plodnosťou od roku 2000 do roku 2007. V roku 2008 sa dostala tesne nad túto hranicu a dosiahla hodnotu 1,32 - čo je ale stále kritická hodnota, pod ktorou je teda slovenská populácia už 13 rokov.

Nízka pôrodnosť. Minimum pôrodov bolo v roku 2002, hrubá miera pôrodnosti klesla v období od 2001-2003 pod 10 ‰, čo nemá obdobu v doterajšej demografickej histórii pôrodnosti Slovenska. Od roku 2004 je už pôrodnosť opäť nad hranicou 10 ‰, výraznejší vzostup však nastal práve v minulom roku, kedy bol medziročný rast počtu živonarodených 2,9 tisíc a hrubá miera pôrodnosti stúpla o 0,5 bodu, takže na 1000 obyvateľov pripadlo 10,6 živonarodených detí

Odklad rodičovstva do vyššieho veku. V absolútnych číslach sa síce najviac detí rodí od roku 2001 vo vekovej skupine 25-29 ročných, ale táto skupina zaznamenala medziročný nárast len o 2 %, kým vo vekovej skupine 30-34 ročných došlo k zvýšeniu o 12 % a u 35-39 ročných až o 16 %. V porovnaní s rokom 2001 došlo ešte k výraznejším diferenciáciám počtu pôrodov v jednotlivých vekových kategóriách. Ide o pokles v mladších vekových skupinách, napr. pôrody 20-24 ročných klesli takmer o tretinu a vzostup u starších, napr. v skupine 30-34 sa počet pôrodov viac ako zdvojnásobil, u 35-39 stúpol o 74 %. Počet pôrodov úzko súvisí i s počtom možných rodičiek, ale i v prepočte počtu živonarodených na 1000 žien jednotlivých vekových kategórií sa potvrdzuje výrazný vzostup pôrodnosti predovšetkým u 30-35 ročných žien, a to medziročne o 3,3 bodu a oproti roku 2001 o 25 bodov.

Podľa poradia dominujú deti prvého poradia. Ide o tendenciu postupného zvyšovania ich podielu, a to na úkor všetkých ostatných poradí. V roku 2008 sa narodila takmer polovica detí v prvom poradí (v 2001 44 %).

Rastie podiel detí narodených mimo manželstva. V roku 2008 sa mimo manželstva narodilo 30 % detí, oproti roku 2001 sa tento podiel zvýšil o 10 bodov. Na zvýšení sa podieľajú predovšetkým mladšie ženy, u žien 20-24 ročných sa narodilo mimo manželstva 44 % živých detí, u 25-29 ročných 23 %, ale u 30-34 ročných „len“ 19 %, hoci v tejto kategórii pôrodnosť výrazne stúpa.

2.4 Potratovosť

Znižovanie potratovosti sa zastavilo. V roku 2008 bolo potratom ukončených 18,5 tisíc tehotenstiev, čím došlo k medziročnému zvýšeniu (o 134), prvýkrát od roku 1988, kedy bolo evidovaných maximum potratov (51 tisíc).

Zvyšuje sa podiel samovoľných potratov. Podiel samovoľných potratov stúpa dlhodobo, oproti roku 2001 o 6,5 bodu. V roku 2001 tvorili 21% v 2008 už 27,4 % (na indexoch to ešte nie je výrazné, napr. na 100 narodených pripadá stále 9-10 spontánnych potratov). Stúpa však

i početnosť samovoľných potratov, v roku 2001 klesol ich počet prvý krát pod 5 tisíc, v roku 2008 vystúpil opäť nad 5 tisíc).

Umelá potratovosť ešte klesá. V roku 2008 bolo vykonaných 13,4 umelých potratov, medziročný pokles bol však len 30 umelých potratov. Takže pokles má výrazne spomaľujúce tempo. V roku 2008 pripadlo na 100 narodených 23 interrupcií (61 v roku 1988).

Najpočetnejšiu skupinu žien, ktoré ukončili tehotenstvo interrupciou tvoria slobodné a bezdetné ženy a vydaté ženy s dvomi živonarodenými deťmi. Potraty bezdetných žien a žien s 2 deťmi, tvoria takmer zhodne, a to 30 %. Tento stav potvrdzuje súčasné trendy, t.j. odklad materstva do vyššieho veku a stále pretrvávajúci model dvojdetnej rodiny. Spomínaný trend dokumentuje i to, že najvyšší podiel interrupcií, takmer 40 %, sa u slobodných žien realizuje v najmladších vekových skupinách fertilného veku (15-19, 20-24) bez detí a u vydatých v starších vekových skupinách (25-29, 30-34, 35-40) s dvoma deťmi, takmer 35 %.

2.5 Úmrtnosť

Stredná dĺžka života pri narodení sa zvyšuje. U mužov stredná dĺžka života pri narodení prekročila hranicu 70 rokov v roku 2004, u žien sa prekonala hranica 78 rokov v roku 2006. Od roku 2001 sa zvýšila u mužov o 1,3 a u žien o 1,2 roka, v roku 2008 mali tak muži nádej na dožitie pri narodení 70,85 a ženy 78,73 rokov. Stredná dĺžka života mužov v SR je trvalo nižšia než stredná dĺžka života žien, pri narodení je v súčasnosti rozdiel takmer 8 rokov. S pribúdajúcim vekom sa tento rozdiel postupne znižuje

Mužská nadúmrtnosť. V dôsledku mužskej nadúmrtnosti tvoril podiel zomretých mužov 53 %. Na 1000 zomretých žien tak pripadlo 1 112 zomretých mužov. Mužská nadúmrtnosť je typická pre slovenskú populáciu od narodenia až približne do polovice 70-tich rokov ľudského života. Najvýraznejšie rozdiely v úmrtnosti medzi mužmi a ženami sú vo vekových skupinách 20-24 a 25-29 ročných, kde zomretí muži tvoria vyše 80 %, v týchto vekových skupinách je to však spôsobené predovšetkým úmrtiami mužov na vonkajšie príčiny.

Z hľadiska príčin smrti je väčšina úmrtí sústredená do 5 základných kapitol MKCH. V kapitolách Choroby obehovej sústavy, Nádory, Vonkajšie príčiny, Choroby dýchacej sústavy, Choroby tráviacej sústavy sa sústreďuje okolo 93 % úmrtí mužov i žien. Rozdiely medzi mužmi a ženami sú v intenzite úmrtnosti na dané príčiny.

2.5 Migrácia

Prevládajúcim typom vnútorného sťahovania je sťahovanie z obce do obce v rámci jedného okresu. V roku 2008 zmenilo obec svojho trvalého bydliska 40,8 tisíc osôb, čo je 46 % z celkového objemu vnútorného sťahovania. Z okresu do okresu sa v rámci kraja sťahuje 29 % a z kraja do kraja 25 %. Tieto podiely sú dlhodobo relatívne stabilné, medziročne dochádza k minimálnym odchýlkam.

Saldo zahraničného sťahovania je kladné. Od roku 1993 zaznamenáva SR kladné migračné saldo a má rastúci trend, v roku 2008 dosiahlo 7 060 osôb.

V zahraničnej migrácii tvorí dlhodobo najväčší podiel migrácia obyvateľov „z“ a „do“ európskych krajín (vyše 90 %). Do roku 2006 sa najviac osôb prisťahovávalo z Českej republiky, z Nemecka a z Poľska. Ďalšie rozšírenie EÚ v januári 2007 spôsobilo, že od roku 2007 sa prisťahováva najviac osôb z Rumunska (2 133 osôb v roku 2008), potom z Česka (1 405 osôb), Maďarska (924) a Nemecka (902). Najvyššia intenzita emigrácie do konkrétnych krajín, spojená so zmenou trvalého pobytu, je s Českou republikou (638 osôb), nasleduje Nemecko (218) a Rakúsko (196).

Do migračných pohybov (oboch typov migrácií) sa zapájajú najmä osoby v produktívnom veku. Z hľadiska veku bolo 90 % prisťahovaných v produktívnom veku (15-64). Prisťahováva sa viac mužov (70 % migrantov) vysťahováva sa viac žien (60 %).

3. Veková štruktúra a starnutie obyvateľstva

Vývoj demografických procesov v jednotlivých rokoch sa následne premieta do všetkých demografických štruktúr. V súčasnosti sú pre ďalší vývoj populácie a tým i spoločnosti najzávažnejším problémom zmeny vo vekovej štruktúre a jej ďalší vývoj.

V roku 2008 pokračovalo znižovanie podielu detskej zložky (0-14 roční). Kým pred 40 rokmi sa podiel tejto skupiny pohyboval okolo 30 %, do roku 2000 klesol na 20 %, od roku 2001 je pod 20 % a pokles pokračuje. V roku 2008 bol, podobne ako už v roku 2007, pod 16 % (15,4 %). Počet osôb v produktívnom veku (15-64 roční) sa zatiaľ zvyšuje, index rastu (rok 2008 oproti roku 2001) bol 104 %. Ku koncu roku 2008 bolo 3,9 milióna osôb v produktívnom veku, ktoré tvorili 72 % obyvateľov Slovenska. K zmenám dochádza i u obyvateľstva v poproduktívnom veku (65^+). Ide o trend rastu, ktorý sa pri nezmenených úmrtnostných pomeroch bude zrýchľovať, pretože sa do tejto skupiny postupne začnú presúvať početne silné generácie 50-tych rokov. V roku 2008 prekročila táto veková skupina prvý krát 12 %.

Zmeny vo vývoji vekovej štruktúry možno dokumentovať i vývojom syntetických ukazovateľov veku. Miera starnutia (Billeterov index) je komplexným ukazovateľom zaťaženia obyvateľstva zohľadňujúcim, ktorá zaťažujúca reprodukčná veková skupina prevláda. V roku 2008 pripadalo na 100 osôb v reprodukčnom veku takmer o 30 osôb v postreprodukčnom veku viac než osôb v detskom veku. Index starnutia, ako pomer poproduktívnej a predproduktívnej časti populácie, sa v SR dlhodobo zvyšuje. V roku 2008 pripadlo na 100 obyvateľov vo veku 0-14 rokov 78 osôb vo veku 65 rokov a viac, kým v roku 2001 to bolo len 61. Index ekonomického zaťaženia ešte tento rok klesol, na 100 obyvateľov vo veku 15-64 rokov pripadlo 38 závislých osôb (0-14 plus 65^+). Pravdepodobne už okolo roku 2010 sa súčasný trend poklesu zmení na rast.

Samotné starnutie predstavuje v našej spoločnosti niečo nové a zatiaľ ide relatívne o skúsenosť menšiny. To, čo dnes vyzerá len ako štatistické čísla však utvára našu budúcnosť. Dôsledky sa premietnu do všetkých oblastí života spoločnosti. Z demografického hľadiska nastane zásadná zmena v rodinných štruktúrach, pretože rodinné vzťahy nebudú tvorené horizontálne ale vertikálne, tzn. ľudia budú mať menší počet súrodencov, bratrancov, sesterníc a na druhej strane budú súčasne žiť vedľa seba viaceré generácie (až 5 generácií).

Ďalším dôležitým demografickým faktom je, že veľa žien odsúva rodenie do vyššieho veku, avšak zatiaľ sa nepreukázalo, že by sa posúvalo i obdobie plodnosti, skôr naopak – sú indície, že sa dokonca skracuje.

Zo sociálno-ekonomického hľadiska klesne a bude sa meniť počet ľudí, ktoré by mali záujem o istý tovar a služby, ale tiež o vzdelanie, určitú kultúru, zmenia sa medziľudské vzťahy vplyvom nedostatku príbuzných, predpokladá sa konflikt medzi bezdetnými a rodičmi.

4. Projekcie a prognózy ďalšieho demografického vývoja v Slovenskej republike

V súčasnosti sú aktuálne v SR pre predikovanie ďalšieho populačného vývoja k dispozícii projekcie Eurostatu - Europop2008 [9] a v roku 2007 aktualizovaná Prognóza vývoja obyvateľstva SR do roku 2025 [1].

Pre EUROPOP2008 bola použitá metóda „convergence scenario“, ktorá vychádza z hlavného predpokladu, že socio-ekonomické a kultúrne rozdiely medzi členskými štátmi EÚ sa z dlhodobého hľadiska budú vyrovnávať. Ak sa znižovanie rozdielov týka demografie, potom tento predpoklad znamená konvergenciu hodnôt demografických dát. Idea konvergencie nie je v demografii novou a predovšetkým nie v oblasti projekcií. V minulosti sa však konvergencia týkala len fertility. V súčasnom „Eurostat scenario“ je konvergencia mienená ako „približovanie“ (moving towards), kde bod úplnej konvergencie je v skutočnosti

ďaleko za časovým horizontom EUROPOP2008. Metodológia projekcie vo svojej podstate pozostáva z nastavených EÚ hodnôt pre konvergentný rok (2150) a z náležitej interpolácie východiskových hodnôt pre každú krajinu. „Národné hodnoty“ pre cieľový rok (2060) sú tak získané automaticky. Dáta o obyvateľstve poskytnuté národnými štatistickými úradmi sa vzťahujú k 1.1.2008 v štruktúre podľa pohlavia a veku. Jednotlivé projektované zložky sú úmrtnosť, fertilita a migrácia. Eurostat zdôrazňuje, že EUROPOP je set projekcií, tzn. že ide o podmienené predpovede, ktorých platnosť je obmedzená predpokladmi uskutočnenia určitých podmienok populačného vývoja na základe minulých a súčasných trendov a nemusia byť teda najpravdepodobnejšie (na rozdiel od vedeckých predpovedí, ktoré predpokladajú i uplatnenie princípu abstrakcie pri sledovaní vlastností a súvislostí vývoja sledovaného systému).

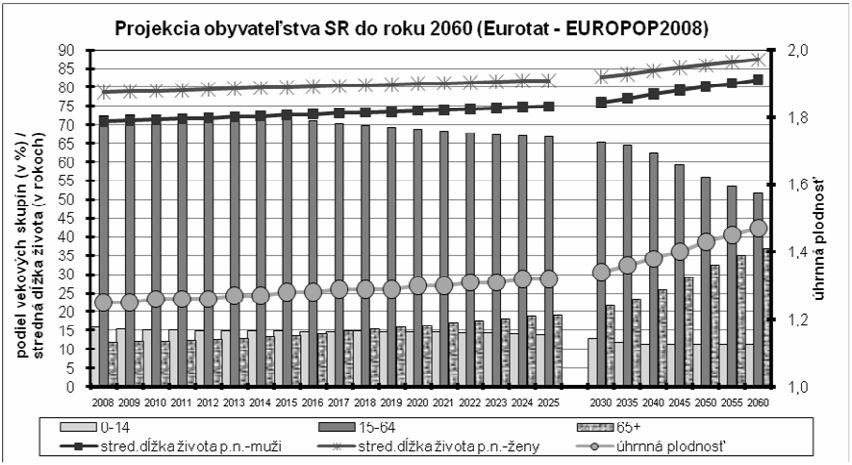

Obrázok 6

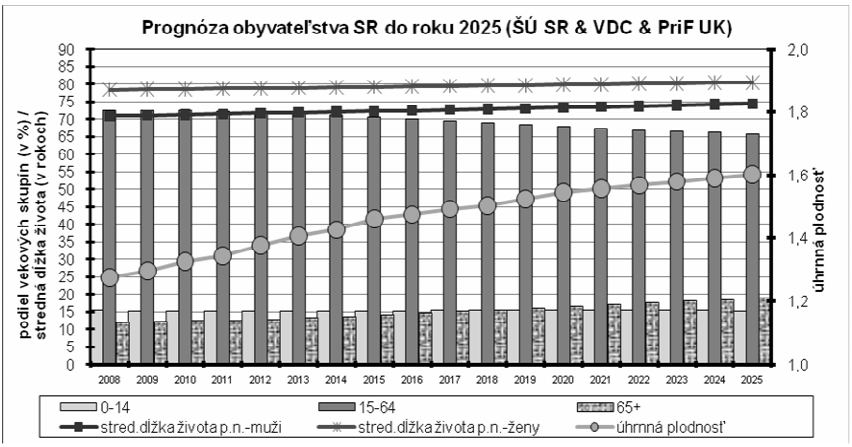

Obrázok 2

Prognóza vývoja obyvateľstva SR do roku 2025 vychádzala z výsledkov Sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2001. Aj aktualizácia v podstate vychádza z tohto sčítania, použitím reálnych dát za obdobie 2001-2006 sa však eliminovali odchýlky pôvodnej prognózy od reálneho vývoja v týchto rokoch. Prognóza je spracovaná klasickou kohortne-komponentnou metódou. Táto metóda je vo vyspelých krajinách Európy najpoužívanejšou pre počítanie prognóz na národnej úrovni. Základný vstup predstavuje štruktúra podľa pohlavia a jednoročných vekových kategórií, na ktorú boli postupne aplikované odhadnuté parametre očakávanej fertility, mortality a migračného salda.

5. Záver

Všetky demografické zmeny majú svoje príčiny a následky. Pokroky v oblasti vedy, hygieny a životnej úrovne, kontrola plodnosti, emancipácia, zvyšovanie úrovne vzdelania, zvyšovanie účasti žien na pracovnom živote a vo verejných funkciách, postmodernizmus, zmeny politických systémov, atď. viedli jednoznačne k zmenám v reprodukčnom správaní sa obyvateľstva. Medzi najzásadnejšie patria nízka plodnosť a pôrodnosť, zvyšovanie strednej dĺžky života a rastúci objem migrácie, ktoré priamo viedli k spusteniu procesu starnutia obyvateľstva a k zmenám v rodinných štruktúrach. Aby sa eliminovali následky týchto zmien bude sa musieť naša spoločnosť v súčasných politikách zamerať na hľadanie optimálnych stratégií v mnohých oblastiach, uvedieme aspoň niektoré: rešpektovanie práva na život, investovanie do detí ako priorita, podpora tradičnej rodiny, aktívne starnutie, optimálna dĺžka pracovného života, rovnováha rodinného a pracovného života, medzigeneračná solidarita, modernizácia sociálnych, dôchodkových a finančných systémov.

6. Literatúra

[1] Bleha, B. - Vaňo, B.: *Prognóza vývoja obyvateľstva SR do roku 2025(aktualizácia).* Bratislava: INFOSTAT, 2007.

[2] Kohler, H. P., F. C. Billari, J. A. Ortega. 2002. The emergence of lowest-low fertility in Europe during the 1990s. In: *Population and Development Review* 28 (4): 641–680.

[3] Roubíček., V.: *Úvod do demografie*. Praha: CODEX Bohemia, 1997.

[4] Pohyb obyvateľstva v SR (2001-2008). Bratislava: Štatistický úrad SR / Infostat.

[5] Úmrtnostné tabuľky za Slovenskú republiku (2001-2008). Bratislava: Štatistický úrad SR.

[6] Vekové zloženie obyvateľstva Slovenskej republiky (2001-2008). Bratislava: Štatistický úrad SR.

[7] OZNÁMENIE KOMISIE Demografická budúcnosť Európy – pretvorme výzvu na príležitosť. Brusel 12. 10. 2006, KOM(2006) 571, konečné znenie.

[8] OZNÁMENIE KOMISIE Zelená kniha „Ako čeliť demografickým zmenám, nová solidarita medzi generáciami". Brusel, 16.3.2005, KOM(2005) 94 v konečnom znení.

[9] http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/data/database

Adresa autora

Zuzana Podmanická, RNDr.
Štatistický úrad SR
Odbor štatistiky obyvateľstva
Miletičova 3
824 67 Bratislava
zuzana.podmanicka@statistics.sk

Zmeny v demografickom správaní mladých ľudí v kontexte demografického vývoja Slovenska
Changes in the demographic behaviour of young people in the context of the general demographic development in Slovakia

Monika Procházková, Andrea Galvánková

Abstract:

The paper reviews changes in the demographic behaviour of young population in Slovakia in the context of the general demographic development of the country. The focus is on young people aged 15 to 24 and 25 to 29 years; the analysed data are specified by sex and by urban/rural population structures. We pointed out urban/rural differentials in selected demographic processes in the last decade (1999 - 2008); we concentrated on the family structure and identified changes in the demographic behaviour of the population. The paper wants to present the current demographic situation with respect to the social changes started after 1989, which have influenced the demographic development of Slovakia in the next period.

Key words: Demographic development, Young population, Family, Urban/rural population, Demographic processes

Kľúčové slová: demografický vývoj, mládež, rodina, mesto, vidiek, demografické procesy

1. Úvod

V príspevku sme sa zamerali na zmeny v demografickom správaní mladého obyvateľstva Slovenska v kontexte celkového demografického vývoja v SR v rokoch 1999 - 2008. Všímali sme si hlavne mladých ľudí vo vekovej skupine 15 - 24 a 25 - 29 rokov, podľa pohlavia a súčasného administratívneho členenia - mestá a ostatné obce (obec získava štatút mesta na základe vyhlásenia obce za mesto Národnou radou SR, ktorá vyhlasuje obec za mesto po splnení kritérií uvedených v zákone SNR č. 369/1990 Zb. zo 6. septembra 1990 o obecnom zriadení, § 22). Populáciu sme rozdelili na mestskú a vidiecku, poukázali sme na vybrané demografické procesy obyvateľstva miest a vidieka za posledných desať rokov, zamerali sme sa na štruktúru rodiny a identifikovali sme zmeny v demografickom správaní obyvateľov Slovenska. Cieľom nášho príspevku bolo predstaviť aktuálnu demografickú situáciu a priblížiť spoločenské zmeny, naštartované po roku 1989, ktoré výraznou mierou ovplyvňujú ďalší demografický vývoj na Slovensku.

2. Rodina dnes

Medzi demografickým vývojom a rodinným správaním existuje úzka spojitosť, pretože sa v rodinnom správaní prejavujú všetky jeho zmeny, ktoré sú zväčša podmienené spoločenskou situáciou v krajine. Najvplyvnejšie prostredie, ktoré od narodenia a neskôr aj v čase dospievania utvára a formuje osobnosť jednotlivca, je rodina. Manželstvo a rodinný život sú sociálnymi inštitúciami, ktoré zabezpečujú plnenie hlavných funkcií rodiny - regulujú sexuálne správanie ľudí, zabezpečujú reprodukciu, sú prvotným socializačným činiteľom, sú zdrojom starostlivosti, ochrany a citovej opory. Úlohou spoločnosti je rodinu chrániť a akceptovať. Pred rokom 1989 bola na Slovensku priaznivá populačná klíma v dôsledku pronatálne orientovanej sociálnej a bytovej politiky štátu (hromadná bytová výstavba, poskytovanie mladomanželských pôžičiek, predlžovanie materskej dovolenky, vyplácanie materského príspevku po skončení materskej dovolenky, zvyšovanie prídavkov na deti

a počtu miest v predškolských zariadeniach), čo sa prejavilo vo zvyšovaní počtu detí. [5] Politické a spoločenské zmeny, ktoré sa odohrali v strednej a východnej Európe na konci 80. a začiatkom 90. rokov vytvorili predpoklady pre zmenu v populačnom vývoji a zasiahli do života aj slovenských rodín. Zasiahli všetky oblasti rodiny: ekonomickú, kultúrnu, aj sociálnu. K významným zmenám demografického správania výraznou mierou prispeli zhoršené životné podmienky mladých ľudí pri zakladaní rodín, ako sú vyššie životné náklady, finančná nedostupnosť bývania, obava zo straty zamestnania atď. Prispôsobovanie sa novým politickým, hospodárskym a ekonomickým podmienkam v 90. rokoch zapríčinilo zvrat vo vývoji mnohých demografických ukazovateľov: opúšťa sa predošlý model sobášnosti, plodnosti a pôrodnosti. Rodina na Slovensku sa dostala do rovnakej situácie, v ktorej sa nachádzali rodiny v západnej Európe podstatne skôr celé desaťročia. Súčasný populačný vývoj a rodinné správanie v SR sa približujú k štandardným trendom modernej európskej spoločnosti. [5]

Aktuálne trendy v demografických indikátoroch naznačujú, že tradičná rodina je na ústupe. Počet nemanželských spolužití sa neustále zvyšuje, zrýchľuje sa rast rozvodovosti, zvyšuje sa počet domácností s jedným členom. Manželstvo je nahrádzané inými formami spolužitia. Možnosti regulácie pôrodnosti a nový pohľad na človeka i spoločnosť narušil funkčný základ tradičného vzťahu. V modernej spoločnosti, kde prevláda rozmanitosť partnerského spolužitia, si napriek tomu väčšina populácie praje vytvoriť trvalý vzťah, založený na láske a podpore pri výchove spoločných detí. Aj keď rýchle tempo dnešného života, kariéra, ekonomické a politické podmienky potláčajú do úzadia potreby a hodnoty, ktoré rodiny podporujú a utvárajú, myslíme si, že rodina bude mať v našej spoločnosti podstatné miesto.

3. Súčasné trendy sobášov a rozvodov

Manželstvo v našej spoločnosti stále zostáva najrozšírenejšou inštitucionalizovanou formou spolužitia muža a ženy. V roku 2008 bolo uzavretých 28 293 manželstiev; z hľadiska veku sú základnými trendmi poklesy sobášov v najmladších vekových skupinách (15 - 19, 20 - 24 rokov) a vzostupy v ostatných vekových skupinách. Za obdobie rokov 1999 až 2008 bol priemerný počet sobášov (podľa trvalého pobytu ženícha) v mestách 15 151 a na vidieku 11 229, čo je v priemere o 3 922 sobášov viac v mestách ako na vidieku. Hrubá miera sobášnosti sa v sledovanom období pohybuje na vidieku okolo 4,71 ‰ a v mestách 5,04 ‰. Do roku 2000 bol u mužov najvyšší počet sobášov vo vekovej kategórii 20 - 24 rokov, u žien v tejto vekovej kategórii až do roku 2004. [2] Počet sobášov v r. 2008 vo veku 17 - 24 rokov bol 1 853 v mestách a 2 601 na vidieku. V porovnaní s rokom 1999 počet sobášov (17-24) v mestách v roku 2008 poklesol o 70,4% a na vidieku o 56,3 %. Model skorej sobášnosti je na vidieku ovplyvňovaný tradíciami, náboženskými faktormi, mierou religiozity a celkovým postojom k otázkam manželstva a rodiny. V mestách je sobášnosť ovplyvnená špecifickými faktormi, ako sú anonymnejšie a pluralitnejšie prostredie, možnosť vyššieho vzdelania, zamestnanosť, kariérny rast. Najvýraznejším znakom zmien v procese sobášnosti je pokles intenzity, ktorá je ovplyvnená rastom priemerného veku snúbencov.

Priemerný vek novomanželov sa na vidieku ako aj v mestách zvyšuje. V r. 2008, v porovnaní s rokom 1999, stúpol vek ženícha o 3,9 roka v meste, a o 3,5 roka na vidieku; u neviest v meste stúpol o 3,8 roka a na vidieku o 3,3 roka. Vo vekovej kategórii 25 - 29 ročných sme zaznamenali priemerný počet sobášov 5 929 v mestách a 4 217 na vidieku. Podiel vekovej skupiny 17 až 29 ročných tvoril z celkového počtu sobášov na Slovensku 66,2 %.

Odkladanie sobášov do vyššieho veku je intenzívnejšie v mestách ako na vidieku. Tieto trendy sú viditeľné ako v mestskom, tak aj vidieckom prostredí, no intenzita sobášnosti je vyššia v mestách než na vidieku, takže zmeny v časovaní vstupu do manželstva sú viac

viditeľné v mestskom prostredí. Výsledkom spomínaných zmien je zmenšovanie rozdielu v intenzite sobášnosti medzi mestským prostredím a vidiekom a zväčšovanie rozdielov v časovaní vstupu do manželského zväzku.

Intenzita rozvodovosti v našej spoločnosti má za posledných 10 rokov, rovnako v mestách ako aj na vidieku, stále rastúci trend. Je potrebné zdôrazniť, že dôležitou charakteristikou v procese rozvodovosti je podiel realizovaných rozvodov z celkového počtu návrhov na rozvod. Kým v roku 1999 bolo v SR rozvedených 9 664 manželstiev (74 % rozvodov mestách), v roku 2008 to už bolo 12 675 rozvodov. V mestách sme zaznamenali v minulom roku 8 637 rozvodov, čo je 68 % rozvodov z celkového počtu rozvodov v SR. Teda, vidiecke obyvateľstvo si aj naďalej uchováva trend nižšej rozvodovosti. Pri 10 ročnom priemere rozvodov v mestách (7 851), k rozvodom na vidieku (3 192) môžeme konštatovať, že v mestách je skoro 2, 5 krát viac rozvodov než na vidieku. Rovnako ako u sobášov, tak aj pri rozvodoch zaznamenávame stúpajúci priemerný vek rozvádzajúcich sa. Od začiatku sledovaného obdobia v mestách stúpol priemerný vek rozvádzajúcich sa mužov o 2,7 rokov a na vidieku o 2,6 rokov, u žien v mestách o 2,5 rokov a na vidieku o 2,4 rokov. V roku 2008 bolo vo vekovej kategórii 17 - 29 rokov rozvedených v mestách 898 manželstiev a na vidieku 571 manželstiev. Priemerná dĺžka trvania manželstva má stúpajúci trend, v roku 2008 dosiahla hodnotu 14,93 rokov v mestách a na vidieku 14,26 rokov. Oproti r. 1999, počet rozvádzajúcich sa manželstiev s maloletými deťmi vzrástol v mestách o 7,9 % a na vidieku až o 58,8 %.

4. Pôrodnosť a plodnosť

Jednou zo zmien v populačnom vývoji je znižovanie a pokles pôrodnosti. Populácia na Slovensku sa dostala pod úroveň jednoduchej reprodukcie, t. j. súčasná úroveň pôrodnosti nestačí populáciu obnovovať. Jednoduchý reprodukčný proces výraznou mierou ovplyvňujú faktory aktuálne pôsobiace v ekonomickom, politickom, sociálnom, náboženskom, kultúrnom a geografickom prostredí. Demografickými dôsledkami zmien v hierarchii hodnôt jednotlivcov sú pokles pôrodnosti v kontraste s rastom počtu detí narodených mimo manželstva a zvyšovanie veku matiek pri pôrode. Rozdiely v populačnom správaní v mestách a na vidieku sú významné vo všetkých oblastiach Slovenska (sever a východ – najvyššia plodnosť a pôrodnosť, juh a západ – nízka plodnosť). Priemerný vek živorodičky v mestách i na vidieku stúpa, no v mestách rastie rýchlejšie, ako na vidieku. Vrchol plodnosti zaznamenávame v súčasnosti u žien 25 až 29 ročných. Všeobecná miera plodnosti je na vidieku podstatne vyššia ako v mestách (pohybuje sa od hodnoty 41,99 do 48,42). V mestách sa pohybuje od 30,19 do 37,81 živo narodených detí na 1000 žien v reprodukčnom veku.

Úhrnná plodnosť žien žijúcich na Slovensku (priemerný počet živo narodených detí pripadajúcich na jednu ženu počas jej celého reprodukčného obdobia) sa znížila pod záchovnú hodnotu 2,1 živo narodených detí pripadajúcich na 1 ženu. Úhrnná plodnosť v SR sa pohybuje pod kritickou hodnotou celé sledované obdobie. Pri úhrnnej plodnosti 1,3 sa populácia považuje za populáciu s veľmi nízkou plodnosťou. Slovenská populácia bola populáciou s veľmi nízkou plodnosťou od roku 2000 do roku 2007. V roku 2008 sa dostala tesne nad túto hranicu a dosiahla hodnotu 1,32. [2] Slovenské mestá v roku 2008 vykazovali úhrnnú plodnosť 1,2, zatiaľ čo na vidieku bol tento ukazovateľ 1,4. Aj v tomto ukazovateli je možné badať príznaky postupného vyrovnávania rozdielov medzi mestom a vidiekom. Počet narodených detí v SR mimo manželstva zaznamenáva nárast: v roku 2005 to bolo 14 218 detí (26%), v roku 2006 14 888 detí (27%), v roku 2007 15 750 detí (28%) a v roku 2008 to bolo 17 391 detí (30,2%).

5. Potratovosť medzi mladými ženami

Aj napriek tomu, že v roku 2008 sme zaznamenali počet potratom ukončených tehotenstiev 18 452, (čím došlo k medziročnému zvýšeniu prvý krát od roku 1988, kedy bolo evidovaných najviac potratov), môžeme konštatovať, že počet potratov v populácii žien Slovenska rapídne klesá, čo nám potvrdzuje začiatok sledovaného obdobia (1999), keď počet potratov spolu za SR bol 25 557. Index potratovosti má dlhodobo klesajúcu tendenciu. Od svojho maxima v roku 1998 (71 potratov na 100 narodených) klesol do roku 2008 o 39 bodov. V súčasnosti pripadá na 1 000 žien vo fertilnom veku (15 - 49) 13 potratov. Najvyšší počet umelých potratov skoro 40% je v najmladších (bezdetných) vekových skupinách fertilného veku (15 - 19, 20 - 24) [2]. Za sledované obdobie vo vekovej skupine (15 - 29) sa priemerný počet umelo prerušených tehotenstiev (ďalej len UPT) v mestách približoval k hodnote 5 470 a na vidieku 3 321. Z celkového počtu UPT v SR, počet UPT v mestách aj na vidieku v tejto vekovej kategórii za sledované obdobie tvoril 54,7%; počet UPT na vidieku tvoril 20,6 % z celkového počtu UPT v SR.

6. Veková štruktúra a starnutie populácie

Znižovanie pôrodnosti, starnutie populácie a rast migrácie sú demografické trendy, ktoré najsilnejšie ovplyvňujú počet a zloženie obyvateľstva v súčasnej Európe.

Najpozitívnejším prvkom v demografickom vývoji v roku 2008 je pomerne výrazné zvýšenie počtu živo narodených detí, ktoré sa dostalo na úroveň roku 1998. V roku 2008 dosiahol počet obyvateľov Slovenska hodnotu 5 412 254. V tom 2 782 450 žien a 2 629 804 mužov. V mestách 2 978 401 obyvateľov, čo je 55, 03 % z počtu obyvateľov, v tom 1 547 303 žien, čo je 55,61 % z celkového počtu žien, 1431 098 mužov, 54,42 % z celkového počtu mužov. Na vidieku 2 433 853 obyvateľov, čo je 44,97 % z celkového počtu obyvateľov Slovenska, v tom 1 235 147 žien (44,39 % z celkového počtu žien) a 1 198 706 (45,48% z celkového počtu mužov). Podiel vekovej skupiny 15 až 24 bol v mestách 8,1% a na vidieku 6,8%. Prirodzený prírastok bol 4 196 osôb. Narodilo sa 57 360 živých detí, z toho v mestách 53,5% a na vidieku 46,5% z celkového počtu obyvateľov v SR. Priemerný vek obyvateľa v SR v roku 2008 dosiahol doterajšie maximum 38,25, u mužov 36,61 a žien 39,81. Demografické starnutie predstavuje zmeny vo vekovej štruktúre prejavujúce sa poklesom početnosti resp. podielu detskej zložky a nárastom počtu staršieho obyvateľstva. Index starnutia (počet osôb vo veku 65^+ na 100 detí vo veku 0 - 14) sa dlhodobo zvyšuje; v roku 2008 dosiahol hodnotu 56,93 u mužov a 100,67 u žien. Z porovnania vekovej štruktúry obyvateľov žijúcich v mestách a na vidieku v roku 1999 až 2008 vyplýva, že v roku 1999 bolo v mestách menej obyvateľov v poproduktívnom a viac obyvateľov v predproduktívnom a produktívnom veku. V roku 2008 je už počet predproduktívneho a poproduktívneho obyvateľstva v mestách a na vidieku porovnateľný. No ešte stále v mestách pretrváva vyšší počet obyvateľov v produktívnom veku, než na vidieku. Index ekonomického zaťaženia (počet detí vo veku 0 - 14 rokov a osôb vo veku 65^+ na 100 osôb vo veku 15 - 64 rokov) v minulom roku klesol na hodnotu 38, čo znamená že na 100 obyvateľov vo veku 15 - 64 ročných pripadlo 38 závislých osôb. V mestách žije percentuálne menej obyvateľov v neproduktívnom veku (0 - 14 a 65^+) (v priemere 29,7 % z celkového počtu obyvateľov miest), ako na vidieku (v priemere 32,1 % z celkového počtu obyvateľov vidieka), pričom ich podiel v sledovanom období klesá, hlavne v mestách je tento pokles rýchlejší, než na vidieku. Mladí ľudia odchádzajú do miest za prácou a vzdelaním, zatiaľ čo ľudia v poproduktívnom veku smerujú na vidiek. Index starnutia (ďalej IS) na Slovensku sa však za posledných desať rokov mení výraznejšie ako index ekonomického zaťaženia (ďalej IEZ). Aj keď je dôchodcov menej ako detí, tento pomer sa vyrovnáva. V mestách bol IS pred 10 rokmi výrazne nižší (48,7%) ako na vidieku (68,8%). No rýchlejším rastom počtu detí v mestách než na vidieku sa rozdiely vyrovnali, čiže v súčasnom období je pomer medzi dôchodcami a deťmi skoro rovnaký. Za posledných

10 rokov sa u oboch pohlaví v mestách aj na vidieku predlžuje stredná dĺžka života. Ženy v mestách aj na vidieku majú vyššiu strednú dĺžku života pri narodení ako muži a rozdiel medzi pohlaviami je v tomto ukazovateli väčší na vidieku. Pri jednotlivých vekových skupinách môžeme pozorovať ich vývoj. Od roku 2001 zaznamenala zvýšenie počtu len skupina 0 - 2 ročných, čo je dôsledkom zvyšovania pôrodnosti v roku 2008 a najväčší pokles skupina 6 - 14 ročných t. j. detí, ktoré sa narodili v období každoročného znižovania pôrodnosti (1994 - 2002). [2]. Z demografického hľadiska môžeme očakávať zmenu v rodinných štruktúrach, pretože rodinné vzťahy nebudú tvorené horizontálne, ale vertikálne.

7. Úmrtnosť mladých ľudí v mestách a na vidieku

Úmrtnosť patrí medzi najzákladnejšie procesy v demografii, ktoré priamo ovplyvňujú prirodzený pohyb obyvateľov. Jej úroveň je príčinou zmien vo vekovej štruktúre obyvateľov. V minulom roku sme zaznamenali 53 164 úmrtí, z toho podiel žien tvoril 47,3% a mužov 52,7%. Stredná dĺžka života v SR je u mužov trvalo nižšia než u žien pri narodení. V súčasnosti je to takmer 8 ročný rozdiel. [2] Najvýraznejšie rozdiely v úmrtnosti medzi pohlaviami sú vo veku 20 - 24 a 25 - 29 ročných, kde je mužská zložka zastúpená až vyše 80 %. Vo všeobecnosti na vidieku zomiera viac ľudí ako v mestách, ale vo vekovej kategórii 15 až 29 ročných je to opačne. V týchto vekových skupinách je úmrtnosť spôsobená najmä vonkajšími príčinami. V sledovanom období bol priemerný počet úmrtí v mestách 25 406 a na vidieku 27 245.

8. Záver

Relatívne stabilný model rodinného a reprodukčného správania populácie Slovenska sa za posledných dvadsať rokov výrazne zmenil. Významné zmeny nastali v správaní a v postojoch mladých ľudí k otázkam týkajúcim sa zakladania rodín. V súčasnej spoločnosti sa kladie dôraz na sebarealizáciu, úspech, ekonomické zabezpečenie. Mladí ľudia sa čoraz častejšie rozhodujú vstupovať do manželstva v neskoršom veku, volia alternatívne formy spolužitia (napr. kohabitácie alebo prípady, keď partneri žijú v oddelených domácnostiach), sme svedkami poklesu sobášnosti, plodnosti, pôrodnosti, rastu rozvodovosti a počtu detí narodených mimo manželstva, ako i zmien, ktoré sa prejavujú v štruktúre domácností. Tieto zmeny sa týkajú rovnako mestského aj vidieckeho obyvateľstva. Obe populácie sú dva rozdielne súbory, ktoré sú výraznou mierou ovplyvňované ekonomickými, politickými, sociálnymi, náboženskými a kultúrnymi faktormi. Pre mestské obyvateľstvo je typické znižovanie intenzity plodnosti, preferovanie modelu neskorej sobášnosti a modelu jedno až dvojdetnej rodiny. Na vidieku významne pôsobí religiozita najmä v otázkach potratovosti, rozvodovosti a nemanželských spolužití. Vidiecke obyvateľstvo preferuje vstup do manželstva a realizovanie plodnosti v nižšom veku a model rodiny s viacerými deťmi. Na vývoj počtu a štruktúry obyvateľov v mestách a na vidieku má výrazný vplyv aj migrácia. Do r. 1989 prevažovala na Slovensku vnútorná migrácia. Po r. 1989 sa na migračných procesoch odrazili zmeny v sociálno-ekonomickej situácii (možnosť štúdia, zamestnania a zmeny v hodnotách jednotlivcov). V rámci vnútornej migrácie je v súčasnosti hlavným prejavom trend sťahovania sa z miest na vidiek.

Charakteristickou črtou súčasného demografického vývoja je aj starnutie populácie. Oproti iným štátom je tento proces ešte o niečo pomalší. Na konci 90. rokov zaznamenala viac ako jedna tretina regiónov Európskej únie výrazný pokles počtu obyvateľstva. Nezabudnime však, že ide o zmeny, ktoré ovplyvňujú celú spoločnosť, rodinné štruktúry, spôsoby spotreby, dôchodkové režimy. Za jednotlivé riešenia otázok v rámci demografického vývoja sú zodpovedné samotné štáty, ale riešenie problematiky demografického vývoja sa týkajú aj EÚ ako celku. Pozornosť je nutné venovať sociálnej ochrane starších ľudí a ich ekonomickému zabezpečeniu v starobe, do popredia sa už dostávajú aj otázky spojené s predĺžením

pracovného života seniorov. Súčasťou týchto snáh je definícia „starších pracujúcich“, vymedzenie vekových hraníc, analýza podmienok ich zotrvania na trhu práce. Odborníci z mnohých oblastí sú nútení riešiť aj kvalitu života staršieho obyvateľstva, čo znamená k životu pridať nielen roky, ale aj život pridať rokom. Prehlbovanie starnutia populácie a zmeny v rodinných štruktúrach sa odzrkadľujú v každej oblasti, majú výrazný sociálno-ekonomický dopad a prinášajú so sebou ešte veľa nezodpovedaných otázok.

9. Literatúra a pramene dát:

[1] Pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike v roku 1999 - 2008 Štatistický úrad SR, Infostat, Bratislava 1999 - 2008
[2] Vývoj obyvateľstva v Slovenskej republike, Štatistický úrad SR, Bratislava 2008
[3] Karaba, S., Galvánková, A.: Vývoj vybraných demografických ukazovateľov v mestách a na vidieku Slovenska. In: 13. demografická konferencia, Strečno
[4] Šprocha, B.: Reprodukčné správanie mestského a vidieckého obyvateľstva na Slovensku, Infostat - VDC, Bratislava 2008
[5] Demografická charakteristika rodiny na Slovensku, Infostat - VDC, Bratislava 2005
[6] Podmanická, Z.: Úplná rodina v kontexte výsledkov cenzov 1991 a 2001, In: 9. Demografická konferencia, Tajov 2003
[7] Mládek, J. Čupeľová, K,: Diferencovanosť populačných procesov a štruktúr v urbánnych a rurálnych priestoroch Slovenska, In: Geografická revue, roč. 4, č. 2, Banská Bystrica 2008
[8] Zelená kniha „Ako čeliť demografickým zmenám, nová solidarita medzi generáciami“, Oznámenie Komisie, KOM(2005) 94, konečné znenie, 16.3.2005.
[9] Zákon SNR č. 369/1990 Zb. zo 6. septembra 1990 o obecnom zriadení
[10] http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cisloclanku=2008053106

Adresa autorov:

Monika Prochádzková Mgr.
Miletičova 3
824 67 Bratislava
Monika.Prochadzkova@statistics.sk

Andrea Galvánková Mgr.
Miletičova 3
824 67 Bratislava
Andrea.Galvankova@statistics.sk

Analýza podmienok bývania v rómskych osadách na Slovensku
Analysis of housing conditions in Roma settlements in Slovakia

Jana Pukačová

Abstract: This article discuss about Roma settlements in Slovakia and includes analysis of housing conditions in Roma settlements in Slovakia. Main part of the analysis is the technical infrastructure (water supply, electricity, sewerage and gas) in each settlements and how the Roma inhabitants are using the infrastructure.

Key words: Roma settlements, Roma dwellings, Technical infrastructures, Electricity, Water supply, Sewerage, Gas, Slovakia

Kľúčové slová: rómske osady, rómske obydlia, technická infraštruktúra, elektrina, vodovod, kanalizácia, plyn, Slovensko

1. Úvod

V súčasnosti sa v rôznych kontextoch a vo viac či menej odborných diskusiách stále častejšie spomína pojem rómsky problém. Práve rómske etnikum je mnohokrát považované za značne znevýhodnenú a transformačným procesom po roku 1989 najviac zmenami postihnutú sociálnu skupinu obyvateľstva Slovenskej republiky. Takmer plná zamestnanosť v socialistickom období zabezpečovala prácu tak pre majoritu ako aj pre Rómov. Po zmene režimu to však boli predovšetkým príslušníci rómskej menšiny, ktorí začali ako prví prichádzať o prácu. Medzi hlavné dôvody straty zamestnania patrila nižšia vzdelanostná úroveň, a okrem toho aj samotná lokalizácia tohto obyvateľstva v ekonomicky znevýhodnených regiónov. V neposlednom rade sa k tomu ešte pridružila aj diskriminácia zo strany majoritnej populácie. Sociálna neistota, rast chudoby, obrovská nezamestnanosť a problémy s bývaním sú len zlomkom problémov, ktoré trápili a stále trápia Rómov.

2. Analýza infraštruktúrneho vybavenia rómskych osád

Mnohé rómske osady na Slovensku čelia veľmi podobným problémom súvisiacim s ich sociálnym vylúčením. V prvom rade sa jedná predovšetkým o tie rómske komunity, ktoré sú vzdialené od materskej obce. Avšak uvedené problémy sa dotýkajú takmer všetkých rómskych osád.

- Majú obmedzený prístup k sociálnym, k administratívnym službám a zdravotnej starostlivosti;
- V komunite je obrovská miera nezamestnanosti;
- Klesá úroveň vzdelania;
- Zhoršujú sa podmienky bývania.

Práve zhoršujúce sa podmienky bývania majú negatívny vplyv na kvalitu života rómskej minority. Zanedbaný a chátrajúci bytový fond, absentujúca základná infraštruktúra, ale najmä izolovanosť niektorých rómskych osád prispievajú k priestorovej marginalite Rómov. Vzhľadom na obrovskú rozdielnosť rómskych osád (na Slovensku ich bolo v sociografickom mapovaní počas obdobia 2003-2004 určených 1575), ako i nedostatku vhodných dát, je pomerne ťažké hodnotiť bytovú situáciu jednotlivých rómskych rodín[5]. Aspoň čiastočný obraz o podmienkach bývania v rómskych osadách poskytuje analýza technickej infraštruktúry jednotlivých osád. Do analýzy boli zahrnuté základné inžinierske siete (elektrina, vodovod, plynofikácia a kanalizácia) a ich využívanie zo strany Rómov.

Sledovanou charakteristikou tak bol podiel rómskych obydlí napojených na jednotlivé inžinierske siete. Analýza sa ale netýkala všetkých 1 575 rómskych osád, ktoré boli identifikované pri mapovaní, keďže pri mnohých osadách nebolo možné určiť podiel obydlí napojených či už na všetky alebo len na jednu zo sietí. Tieto rómske osady tak neboli do analýzy zaradené, nakoľko o nich chýbali informácie. Analyzovalo sa tak konečných 1 407 rómskych osád, u ktorých sa podarilo stanoviť podiel obydlí napojených na elektrinu, plyn, vodovod a kanalizáciu (tab.1.). Najčastejšie využívanou inžinierskou sieťou zo strany majority je elektrina. Kompletne zelektrifikovaných je až 1113 rómskych osád, čo predstavuje 79% osád zo sledovaného počtu. Viac ako 50% rómskych obydlí je pripojených na elektrinu v 220 osadách. Menej ako polovica rómskych obydlí disponuje elektrickou energiou v 74 osadách na Slovensku, z toho v 35 osadách absentuje úplne. Bez prístupu k elektrine tak žije spolu 1683 Rómov. Až 13 osád je lokalizovaných v Banskobystrickom kraji, 10 v Košickom a zvyšné sú takmer rovnomerne rozmiestnené v ostatných krajoch Slovenska. Z pohľadu sledovania prístupu vodovodu v osadách môžeme sledovať zaujímavú skutočnosť a to, že približne rovnaký počet rómskych osád má aj nemá vodovodnú prípojku. V 430 osadách je 100% pripojenosť obydlí na vodovod, čo je skoro 31% všetkých osád. Vyše polovica rómskych obydlí má vodovodnú prípojku v 292 osadách, na druhej strane 199 rómskych osád nevyužíva ani z polovice vodovod vo svojich príbytkoch. Značne znížená je kvalita života až v 486 osadách, v nich totiž žijú rómske rodiny (až 53 133 osôb) úplne bez vodovodnej prípojky. V Košickom kraji je bez vodovodu 181 osád, v Banskobystrickom 122 osád, v Prešovskom 111 rómskych osád. Absencia vodovodu v rómskych osadách sa považuje za značný problém, keďže prítomnosť kvalitnej pitnej vody by v súčasnosti mala byť samozrejmosťou. Rómske rodiny sú tak nútené často siahať po hygienicky závadnej a neraz aj zdraviu škodlivej vode z iných zdrojov (najčastejšie zo studní, ale vyskytujú sa aj prípady, keď jediným zdrojom vody v osade je potok) [3]. Preto v mnohých osadách nie sú ničím ojedinelým ochorenia pochádzajúce z takejto vody. Jedná sa hlavne o hnačky, bolesti žalúdka a v neposlednom rade vyvoláva absencia vody aj žltačku. Čiastočne by týmto ochoreniam mohla predchádzať aj prítomnosť odpadovej kanalizácie v osade. Odstránila by sa tak povrchová prítomnosť odpadovej vody z domácností. Avšak prítomnosť kanalizácie v rómskych osadách je veľmi výnimočná, takmer 82% rómskych osád (1151) nie je odkanalizovaných. Žije v nich 142 624 Rómov. Z priestorového hľadiska je najviac rómskych osád bez kanalizácie situovaných na východe Slovenska, v Košickom kraji to je 336 osád a v Prešovskom 251 osád. Značná koncentrácia týchto osád je aj v Banskobystrickom kraji (300 osád), v menšej miere v Nitrianskom kraji (116 osád) a v Trnavskom kraji (70 osád). Úplne odkanalizovaných je na území Slovenska len 118 rómskych osád, zvyšné monitorované osady sú odkanalizované len čiastočne, prípadne ich obyvatelia používajú žumpu alebo septik. Z technických sietí, ktorých prítomnosť sa sledovala, Rómovia takmer vôbec nepoužívajú plyn (aj keď treba podotknúť, že ho využíva viac rómskych domácnosti ako kanalizáciu, avšak to skôr súvisí s celkovou technickou vybavenosťou materskej obce, teda či aj majoritné obyvateľstvo má prístup k základnej infraštruktúre). V rámci sledovaných osád je plynofikovaných 165 z nich, viac ako 50% rómskych príbytkov má plyn v 206 osadách. Menej ako polovica obydlí je splynofikovaná v 268 rómskych osadách. Plynná prípojka chýba v 768 osadách, tie obýva 89 582 Rómov. V Banskobystrickom kraji je bez plynofikácie 244 osád, v Košickom a Prešovskom kraji je to zhodne po 199 rómskych osád. Plynové prípojky a samotná plynofikácia patria medzi inžinierske siete, ktoré sa objavili len v posledných desiatich až pätnástich rokoch. Preto nie sú bežnou výbavou rómskych domácností. Využívanie plynnej siete súvisí predovšetkým so zlou finančnou situáciou mnohých rómskych rodín, ktoré si nemôžu dovoliť potiahnuť plynovú prípojku až do svojich príbytkov a platiť poplatky súvisiace s odberom plynu. Veľa rómskych rodín tak stále používa na kúrenie dostupné (hlavne finančne) drevo.

Tabuľka 1.: Infraštruktúrna vybavenosť rómskych osád v období 2003 – 2004

podiel obydlí v osade napojených na technickú infraštruktúru (%)	počet rómskych osád				počet obyvateľov v rómskych osadách			
	elektrina	vodovod	kanalizácia	plyn	elektrina	vodovod	kanalizácia	plyn
0	35	486	1 151	768	1 683	53 133	142 624	89 582
0 - 19	9	71	25	113	1 107	21 265	9 251	29 749
20 - 29	9	48	9	67	4 498	5 278	2 003	9 012
30 - 39	7	45	18	56	1 169	10 388	3 993	8 221
40 - 49	14	35	11	32	2 302	7 784	1 412	4 306
50 - 59	28	72	12	59	3 295	8 810	2 952	14 119
60 - 69	23	61	14	51	3 144	8 058	2 925	11 404
70 - 79	24	45	11	29	5 474	6 948	1 816	3 611
80 - 89	64	75	20	48	11 773	18 308	8 232	10 944
90 - 99	81	39	18	19	30 230	15 123	9 673	5 097
100	1 113	430	118	165	140 023	49 603	19 817	18 653
spolu	**1 407**				**204 698**			

Zdroj: Atlas rómskych komunít na Slovensku 2004, vlastné výpočty

Za najdôležitejšie technické siete sú považované najmä vodovod a elektrina, mnohé obce na Slovensku nemajú ani v súčasnosti kanalizáciu a nie sú plynofikované. Práve preto ich absencia (kanalizácia a plyn) v rómskych osadách nie je vnímaná až tak negatívne. Avšak absencia zvyšných dvoch sietí už značne znižuje úroveň života v rómskych osadách. V Slovenskej republike je až 29 rómskych osád, kde ich obyvatelia žijú bez elektriky, vodovodu, kanalizácie a plynu. Patrí sem osada v Dobrej Nive, Drahňove, Fiľakove, Galante, Hažíne, Henckovciach, Horni, Hornej Seči, Horných Mladoniciach, Kameňanoch, Kyjaticiach, Letanovciach, Malých Trakanoch, Milpoši, Ortuťovej, Ožďanoch, Ploskom, Prašníku, Revúcej, Rohožníku, Ruskej, Santovke, Sáse, Sídlisku Ťahanovce, Spišskom Bystrom, Starej Kremničke, Svrčinovci a v dvoch osadách v Cerove. V osadách s absentujúcou infraštruktúrou žije 1379 osôb. Kvalita života a úroveň bývania v týchto osadách je na veľmi nízkom stupni.

3. Možnosti riešenia nedostačujúcej infraštruktúry

Pri aktualizácii údajov z Atlasu rómskych komunít v roku 2005 sa primárne pozornosť zamerala na hodnotenie zmien v oblasti infraštruktúry v 223 segregovaných osadách (osady vzdialené od materskej obce). Merateľné sú však len tzv. viditeľné zmeny, tie majú bezprostredný vplyv na život obyvateľov. Projekty v oblasti zdravotníctva, vzdelávania a zamestnanosti sú viditeľné až po určitom čase. Zmeny v rámci infraštruktúry môžeme rozdeliť na progresívne a regresívne. Progresívne zmeny sa týkali predovšetkým zlepšenia technickej infraštruktúry (výstavba vodovodu, kanalizácie a pod.), regresívne zmeny sa týkali predovšetkým odpájania od elektriny, vodovodu a plynu z dôvodu neplatenia. Kladným zistením bolo, že na území Slovenska nevznikli žiadne nové rómske osídlenia, ale vzhľadom na vysokú natalitu v mnohých rómskych osadách boli postavené chatrče a ďalšie nelegálne stavby. Bez zmeny bolo až 160 rómskych osád (72%), pozitívne zmeny sa uskutočnili v 60 osadách, v troch osadách nastalo odpojenie od elektriny.

Zlepšiť podmienky bývania v rómskych osadách je značne náročné. Základom je vytipovanie najhorších osád z hľadiska využívania infraštruktúry a nasmerovať rôzne projekty. Dôležité je pritom zohľadniť potenciál projektu. Infraštruktúru (výstavby nových

vodovodov, kanalizácie) dobudovať tak, aby obyvatelia osád mali prístup k čistému zdroju pitnej vody a za poplatok zabezpečiť odvoz domového odpadu. V už existujúcich osadách zlepšiť bytovú situáciu rekonštrukciou starých domov a na nelegálne rómske obydlia (ak je to možné) zaviesť vlastnícky vzťah a tým pádom ich zlegalizovať. Dôležité je aj zamedziť vytváraniu osád situovaných mimo obce, aby sa takýmto spôsobom nepodporovala v novovybudovaných osadách izolácia a segregácia. Je potrebné stanoviť výšku poplatkov za bývanie a energie pre sociálne odkázaných občanov, v prípadne veľkých dlhoch navrhnúť splátkový kalendár. Na výstavbu sociálnych bytov využiť pôdu neznámych vlastníkov a štátne pozemky. Na zlepšení svojich bytových (a hlavne životných) podmienok by sa mali podieľať aj samotní Rómovia. V prvom rade treba ešte pred plánovaním a samotnou výstavbou zistiť potreby ako aj názory dotknutých Rómov. Pri výstavbe nájomných (sociálnych) bytov nižšieho štandardu pokračovať s participáciou budúcich obyvateľov. Napríklad projekt, ktorý bol realizovaný v Rumunsku, zriadil výrobňu tehál, kde boli zamestnaní Rómovia [1]. Rómovia sú silne rodinne založení, preto je dôležité rešpektovať ich rodinné zväzky a ubytovávať rodiny blízko seba. Snažiť sa neubytovávať vedľa seba platiacich a neplatiacich nájomníkov, chýba tak motivácia platiť a vzniká príživníctvo.

Niektoré obce zaviedli pre Rómov systém osobitného príjemcu. Sociálne dávky tak preberá za rómske rodiny obec. Z nich následne strhne adekvátnu čiastku za bývanie a služby spojené s bývaním, prípadne aj za školské obedy pre deti. V niektorých prípadoch Rómovia dostávajú sociálne dávky aj viackrát v mesiaci, aby si mohli peniaze lepšie a hospodárnejšie rozložiť. Veľký význam majú aj aktivačné práce, Rómovia sú tak zamestnávaní pri rôznych prácach potrebných pre obec. Najčastejšie sa jedná o rôzne upratovacie práce na území obce. Zúčastnení však niekedy nedostávajú finančnú odmenu, ale týmto spôsobom si odpracovávajú dlh na nájomnom. Obec tak ušetrí náklady za prácu, ktorú by si musela objednať u špecializovanej firmy. Pozitívny efekt má aj spoluúčasť rómskych rodín pri výstavbe nového bývania. V mnohých prípadoch sa osvedčil postup odpracovania si 20% z ceny nového bývania. Rodiny si tak viac vážia nadobudnutý majetok.

4. Záver

Aj napriek všetkým snahám štátu je podstatná časť rómskej populácie naďalej ekonomicky nesebestačná a neschopná ekonomickej reprodukcie z vlastných zdrojov. Zmeny v hospodárskej sfére spojené s ekonomickou transformáciou priniesli výrazný nárast nezamestnanosti, keďže väčšina Rómov so základným, resp. neukončeným vzdelaním, strácala zamestnanie ako prvá. Na postavenie Rómov má vplyv aj kvalita ich bývania. V tomto smere sa prejavuje významná segregácia zaostalých osadách a sídlisk od majoritnej komunity. Spoločnosť by preto mala objektívnejšie posudzovať rómske otázky a pri ich riešení by mala postupovať spoločne s Rómami. Rómovia ako národnostná menšina netvoria na území Slovenska homogénny celok. Jednotlivé rómske komunity sú navzájom medzi sebou vysoko diferencované. Táto diferenciácia sa týka množstva faktorov, pričom medzi najdôležitejšie patrí stav regiónu (jeho ekonomická a vzdelanostná štruktúra), integrácia, respektíve segregácia jednotlivých komunít, počet Rómov ako aj miera ich koncentrácie a zároveň percentuálny podiel Rómov vo vzťahu k majorite. Aj z výsledkov analýzy rómskych osád je vidieť výrazné rozdiely medzi jednotlivými osadami. A samozrejme, že nielen na území Slovenska či medzi krajmi, ale je možné pozorovať zrejmé rozdiely aj medzi osadami, ktoré ležia na území jednej obce. Aspoň čiastočná analýza rómskych osád podľa podielu obydlí využívajúcich technickú infraštruktúru (elektrinu, vodovod, plyn, kanalizáciu) tak poukazuje na tieto diferencie medzi osadami a zároveň aj vytyčuje rómske osady, ktoré sú na tom z pohľadu využívania technických sietí najhoršie. Práve toto sú osady, na ktoré by sa mala v prvom rade zamerať pozornosť rôznych projektov pre zlepšenie podmienok bývania prevažne sociálne odkázaného obyvateľstva.

Zlepšovať technické vybavenie rómskych osád, prípadne postaviť úplne novú osadu, si vyžaduje nielen značné finančné prostriedky, ale najmä ochotu všetkých zainteresovaných (štát, samospráva, Rómovia). Nie je totiž možné zmeniť sociálne postavenie ako aj bytové podmienky rómskeho etnika bez jeho výraznej spolupráce a snahe riešiť problémy. Často sa ako najefektívnejší spôsob riešenia nevyhovujúceho bývania javí výstavba nových bytov nižšieho štandardu vedľa pôvodnej osady, prípadne v inej lokalite mesta/obce. Lokalizácia výstavby musí byť zvolená tak, aby neprehlbovala priestorovú a sociálnu segregáciu, ale mala by byť prostriedkom integrácie rómskej komunity medzi majoritné obyvateľstvo.

5. Literatúra

[1] ČO SA OSVEDČILO. 2003. Výber z rómskych projektov v strednej a východnej Európe. Partners for Democratic Change Slovakia. 55 s. ISBN 80-968934-1-6

[2] FILADELFIOVÁ, J., GERBERY, D., ŠKOBLA, D. 2006. Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku. Bratislava, Rozvojový program OSN. 100 s. ISBN 80-89263-02-X.

[3] CHUDOBA RÓMOV A SOCIÁLNA STAROSTLIVOSŤ A SOCIÁLNA STAROSTLIVOSŤ O NICH V SLOVENSKEJ REPUBLIKE. 2002. Bratislava, Svetová banka, INEKO, Nadácia S.P.A.C.E. 86. s. ISBN: 80-88991-15-3.

[4] LENCZOVÁ, M. A KOL. 2002. Slovensko: Projekty pre Rómov. Zistenia, odporúčania a príklady. Bratislava, Nadácia otvorenej spoločnosti. 170 s. ISBN 80-88934-13-3.

[5] RADIČOVÁ, I. ED. 2002. Atlas rómskych komunít na Slovensku. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky.

[6] ŠEBESTA, M., KELLEY, P. 2005. Aktualizácia a doplnenie Atlasu rómskych komunít na Slovensku 2005. Bratislava, Nadácia otvorenej spoločnosti.

Adresa autora:
Jana Pukačová, Mgr.
Prírodovedecká fakulta UK
Bratislava
pukacova@fns.uniba.sk

Demografický vývoj a previazanosť na dôchodkový systém
Demographic evolution and cohesion with the pension system

Peter Sika

Abstract: Following contribution is focused on mandatory pension system. Firstly there is description of recent pension system in Slovak republic and weaknesses of pension reform that took place in 2004. At the end there are challenges that we should take account by preparing measures in pension system and also several proposals that could be implemented in the first pillar in order to improve financial sustainability of the mandatory pension system.

Key words: pension system, financial sustainability, solidarity.

Kľúčové slová: dôchodkový systém, finančná udržateľnosť, solidarita.

1. Úvod

Zámerom príspevku je poskytnúť pohľad na súčasné nastavenie povinného dôchodkového systému, čo sa očakáva od tohto systému, aké je jeho nastavenie, resp. slabé stránky dôchodkovej reformy. Zároveň sa príspevok zameriava na to, aká by mala byť vízia povinného dôchodkového systému a aké sú možnosti alebo výzvy, ktorým by mal povinný dôchodkový systém čeliť do budúcnosti aj v súvislosti so štrukturálnymi zmenami v populácií. Súčasťou príspevku sú aj návrhy riešení na úpravu parametrov priebežného piliera dôchodkového systému, ktoré by mali byť chápané skôr v rovine úvah, o ktorých je potrebné viesť ďalšiu odbornú a širokú diskusiu, nakoľko akékoľvek úpravy povinného dôchodkového systému sa v podstate dotýkajú každého občana a preto by mali byť výsledkom celospoločenskej zhody.

2. Čo sa očakáva od dôchodkového systému a aká by mala byť jeho vízia?

Základnými kritériami pre posudzovanie kvality dôchodkového systému sú:

- Finančná udržateľnosť dôchodkového systému, ktorá prispieva k stabilite verejných financií vrátane štátneho rozpočtu a je zdrojom dôveryhodnosti pre poistencov a poberateľov dôchodkových dávok, terajších i budúcich.
- Primeraná úroveň poskytovaných dôchodkových dávok, najmä starobných dôchodkov, ktorá je zdrojom sociálnej spokojnosti dôchodcov, znižuje riziko chudoby a udržiava výdavky štátnej sociálnej siete v prijateľných hraniciach. Primeraná úroveň poskytovaných dôchodkových dávok je navyše záväzkom, ktorý sa Slovensko zaviazalo plniť voči medzinárodným organizáciám.
- Primerané poistné zaťaženie platiacich subjektov, ktoré prispieva k rozvoju ekonomiky a prostredníctvom spätnej väzby zvyšuje výber poistného.
- Primeraná úroveň poskytovaných dávok a primerané poistné zaťaženie sú výsledkom celospoločenskej zhody.
- Priebežne financovaný dôchodkový systém si tiež vyžaduje celospoločenskú zhodu o primeranosti miery solidarity medzi rôznymi generáciami, medzi vysokopríjmovými a nízkopríjmovými časťami obyvateľstva a miery solidarity prejavovanej voči invalidným občanom a poberateľom nízkych dôchodkov.

Víziou dôchodkového systému by malo byť zabezpečenie dôstojných životných podmienok pre všetkých občanov Slovenskej republiky v starobe. Takáto vízia je v súlade s teoretickými východiskami fungovania povinných dôchodkových systémov, s programovým vyhlásením vlády, a podobne. Vyžaduje si však výrazné zmeny v dizajne dôchodkového systému, najmä posilnenie prvku solidarity, ktorý dnes absentuje tak v druhom, ako aj v prvom pilieri.

3. Súčasné nastavenie povinného dôchodkového systému

Právny rámec fungovania povinného dôchodkového systému v Slovenskej republike je ustanovený najmä zákonmi o sociálnom poistení (461/2003 Z. z.) a zákonom o starobnom dôchodkovom sporení (43/2004 Z. z.). Nemožno však pominúť ani fakt, že povinný dôchodkový systém je doplnený vládnou podporou dobrovoľného dôchodkového zabezpečenia (tretí pilier), či už v špecifickej forme doplnkového dôchodkového sporenia, alebo vo forme daňovej úľavy pre iné formy dlhodobých sporiacich a investičných produktov.

Tabuľka 1: Povinný dôchodkový systém v SR

Priebežný dôchodkový systém	**Dvojpilierový dôchodkový systém**
Jediný pilier, fungujúci na princípe priebežného financovania – kombinovaný príspevok zamestnanca a zamestnávateľa 28,75 % z hrubej mzdy z toho: - na starobné poistenie: 18 % - na invalidné poistenie 6 % - na rezervný fond solidarity 4,75 %	**1. pilier – priebežný** - kombinovaný príspevok zamestnanca a zamestnávateľa 19,75 % z hrubej mzdy z toho: - na starobné poistenie: 9 % - na invalidné poistenie 6 % - na rezervný fond solidarity 4,75 %
	2. pilier – dôchodkové sporenie - príspevok 9 % z hrubej mzdy
Spolu poistná sadzba – 28,75 %	**Spolu poistná sadzba - 28,75 %**

Ako je zrejmé z tabuľky 1, po dôchodkovej reforme uskutočnenej v roku 2004 fungujú v Slovenskej republike v podstate dva paralelné dôchodkové systémy: štátny priebežný (jednopilierový) dôchodkový systém a dvojpilierový dôchodkový systém, ktorý je kombináciou sociálneho poistenia a starobného dôchodkového sporenia. Významným problémom je fakt, že druhý pilier bol počas dôchodkovej reformy iba „prilepený“ k priebežnému systému. Jednoducho, vznikol iba nový „druhý pilier“, namiesto toho, aby vznikol celý nový „dvojpilierový systém“. Štát má totiž napĺňať úplne iné funkcie v rámci priebežného systému, ktorý existuje samostatne, a v rámci priebežného systému, ktorý existuje ako súčasť dvojpilierového modelu. Nemá napríklad zmysel, aby v novom dvojpilierovom systéme štát poskytoval zásluhovosť z oboch pilierov alebo solidaritu v ani jednom z nich.

4. Finančná udržateľnosť povinného dôchodkového systému

Z nižšie uvedeného grafu 1 vyplýva, že rýdzo priebežne financovaný dôchodkový systém, t. j. bez zavedenia druhého piliera, by do roku 2015 nemal žiadne finančné problémy.

V roku 2020 by jeho deficit predstavoval 0,5 % HDP, čo však z hľadiska verejných financií možno ešte stále považovať za prijateľnú záťaž.

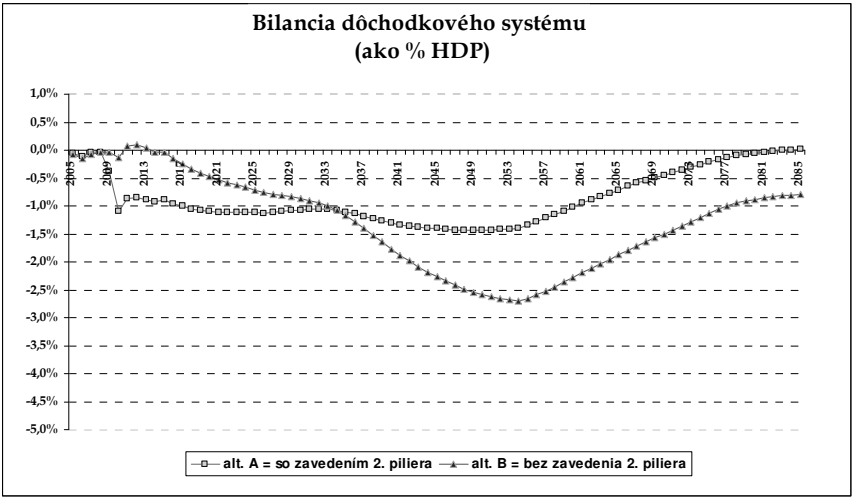

Graf 1: Bilancia dôchodkového systému (ako % z HDP)

Zavedenie dvojpilierovej výstavby bolo realizované v čase, keď dôchodkový systém nevykazoval vysoké deficity. Pri určovaní základných parametrov pre druhý pilier (napr. výška príspevkových sadzieb, veková hranica účasti) sa vychádzalo z viacerých predpokladov, ktoré sa nenaplnili, a tým prispeli k prehĺbeniu deficitov dôchodkového systému, ktorým je z krátkodobého hľadiska vystavený. Zároveň možno konštatovať, že vzhľadom na množstvo následných noviel zákona o sociálnom poistení uskutočnená reforma nedokázala zabezpečiť dôkladnú prípravu stabilného právneho rámca pre prvý pilier.

Zavedenie dvojpilierovej dôchodkovej výstavby má na jeho priebežne financovanú časť dva finančné efekty. Prvým efektom, ktorý je nepriaznivý pre jeho bilanciu, je neustály odtok poistného do II. piliera starobného dôchodkového sporenia. Druhý efekt, ktorý je priaznivý pre jeho bilanciu, spočíva v tom, že od okamihu, kedy začnú odchádzať do dôchodku poistenci, ktorí sú účastníkmi dvojpilierovej dôchodkovej výstavby, ich dôchodkové nároky v prvom priebežnom pilieri úmerne klesnú.

Z odborného pohľadu je však na mieste diskusia, či vstup všetkých občanov do nového, dvojpilierového dôchodkového systému, bol skutočne pre všetkých nových sporiteľov výhodný. Ak vezmeme do úvahy existujúce analýzy Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny[3] Slovenskej republiky, je možné konštatovať, že ak by bol druhý pilier zavedený iba pre tú časť sporiteľov, pre ktorých je to skutočne výhodné, významne by sa znížili transformačné náklady spojené s odlivom poistného z prvého piliera. Na druhej strane hrozí,

[3] Podľa súčasných znalostí je účasť v druhom pilieri výhodná pre tých, ktorí do dovŕšenia dôchodkového veku získajú najmenej 30 rokov sporenia.

že tí účastníci dvojpilierovej výstavby, pre ktorých je jednopilierová výstavba výhodnejšia, budú v dôsledku nižších dôchodkov v budúcnosti dodatočne zaťažovať štátny rozpočet.

Graf 1 tiež poukazuje na skutočnosť, že pri sadzbe v druhom pilieri na úrovni 9 % je zlomovým rokom rok 2034. V období rokov 2005 -2034 je jednopilierová výstavba z hľadiska finančných dopadov na hospodárenie povinného dôchodkového systému lepšia než dvojpilierová, v období rokov 2035 – 2085 je to však naopak: dvojpilierová výstavba poskytuje menšie deficity.

Tabuľka č. 2 Sumárny deficit dôchodkového systému (v % k HDP)

Alternatíva	**2005 – 2034**	**2035 – 2085**	**2005 - 2085**
Jednopilierová výstaba (bez zavedenia druhého piliera)	13	89	102
Dvojpilierová výstavba (so zavedením druhého piliera)	27	42	69

Zdroj: Prognóza MPSVR SR

Finančné prostriedky tvoriace 14 % HDP (14 = 27 – 13) možno pre obdobie 2005 až 2034 považovať za transformačné náklady zavedenia dvojpilierovej výstavby so sadzbou 9 %. Uvedené transformačné náklady pritom ešte nezohľadňujú zdroje z privatizácie SPP určené na krytie deficitu vzniknutého zavedením druhého piliera.

Modelové prepočty uskutočnené v procese prípravy reformy dôchodkového systému v roku 2004 hovorili o tom, že prechod na zmiešanú, dvojpilierovú výstavbu, zabezpečí po počiatočných ťažkostiach s transformačnými nákladmi finančnú udržateľnosť dôchodkového systému.V rámci týchto prepočtov sa pritom predpokladalo najmä ďalšie predlžovanie dôchodkového veku (až na 65 rokov) a prechod zo súčasného tzv. švajčiarskeho spôsobu zvyšovania dôchodkov na zvyšovanie dôchodkov inflačným indexom. Ďalšie rezervy spočívali v oblasti privatizácie. Existovali však aj iné, veľmi dôležité predpoklady, ktoré však neboli naplnené. Úspešnosť výberu poistného nedosahuje projektovanú úroveň a vymáhanie dlžného poistného nespĺňa pôvodné očakávania. Značne podhodnotený bol počet predčasných starobných dôchodkov a nedosiahla sa predpokladaná úspora na invalidných dôchodkoch (nález Ústavného súdu SR). Negatívny vplyv mali aj niektoré nesprávne odhadnuté dôsledky prijatých noviel zákona o sociálnom poistení, predovšetkým ide o zmenu začiatku rozhodujúceho obdobia z roku 1994 na 1984 (zákon č. 244/2005 s účinnosťou od 1. júla 2005) a o sprísnenie výpočtu predčasných starobných dôchodkov a podmienok nároku na túto dávku (zákon č. 310/2006 s účinnosťou od 1. augusta 2006), kde sa „dosiahlo“ nárastom došlých žiadostí pred účinnosťou novely výrazné zvýšenie výdavkov.

Najsilnejší finančný dopad spomedzi všetkých nenaplnených predpokladov uskutočnenej dôchodkovej reformy (ktorý sa celkovo odhaduje vo výške približne 2,9 mld. Eur) **však malo predovšetkým značné podcenenie odhadu počtu sporiteľov** (t. j. približne 2,1 mld. Eur). Kým pôvodné prognózy vychádzali z predpokladu o 40-percentnej účasti poistencov v starobnom dôchodkovom sporení, skutočnosť bola výrazne odlišná: do druhého piliera vstúpilo až 65 % z celkového počtu poistencov.

5. Úroveň príspevkov a dávok z dôchodkového systému podľa súčasného nastavenia

Perspektívy priebežne financovaného dôchodkového systému v jeho súčasnom právnom rámci z hľadiska deficitov nie sú pre obdobie rokov 2010 - 2060 optimistické a nie sú optimistické ani z pohľadu úrovne starobného sólo dôchodku k priemernej mzde. Zatiaľ čo v období rokov 1989 – 2003 stredná hodnota tejto relácie činila 47,3 %, pri zachovaní súčasného právneho stavu bude v období 2004 až 2085 táto stredná hodnota činiť iba 41,1 %.

Koncový stav v roku 2085 bude predstavovať 37,4 %. Optimistický pohľad na vývoj priemerného starobného sólo dôchodku poskytuje fakt, že jeho reálna hodnota v roku 2085 oproti roku 2008 stúpne viac ako štvornásobne (index 4,41).

6. Výzvy do budúcnosti

Základnými výzvami, ktorým musíme dnes pri opatreniach v rámci povinného dôchodkového systému čeliť, sú:

- zabezpečenie vyššej miery solidarity, ktorá v priebežnom dôchodkovom systéme absentuje,
- zaistenie finančnej udržateľnosti systému po vyčerpaní zdrojov z privatizácie.

Možné zmeny pre posilnenie solidarity k občanom s nízkymi dôchodkami je možné realizovať:

1. v rámci súčasnej konštrukcie jej parametrickou zmenou;
2. prechodom súčasnej konštrukcie na klasický dvojzložkový dôchodok;
3. novou konštrukciou založenou priamo na sumárnom počte osobných mzdových bodov, t.j. bez výpočtu priemerného osobného mzdového bodu.

1) Najjednoduchším riešením je ponechanie parametra ά (parameter redukcie a antiredukcie) na určitej úrovni, ktorá sa bude vzťahovať na výpočet všetkých budúcich dôchodkov bez ohľadu na rok ich priznania. V tomto prípade by však došlo k zvýšeniu výdavkov dôchodkového systému. Druhým spôsobom je nové určenie koeficientov redukcie a antiredukcie tak, aby finančný dopad tejto operácie bol aspoň spočiatku finančne neutrálny a v ďalších rokoch prijateľne negatívny. Súčasne možno koeficient antiredukcie stanoviť tak, aby pri určitej dobe poistenia (napr. 40 rokov) zaručoval vopred stanovený minimálny dôchodok pre vopred stanovenú nízkopríjmovú časť poistencov (napr. so zárobkami na úrovni minimálnej mzdy). Stanovenie univerzálneho, nemenného parametra, ktorý by dokázal uvedenú funkciu plniť v dlhodobom horizonte, nie je možné, nakoľko sa nedajú exaktne predpovedať súvisiace veličiny (minimálna mzda, životné minimum).

2) Starobný dôchodok by mal tvar D = ♥ + xLA, v ktorom solidárna zložka ♥ by mohla byť paušálom rovnakým pre všetkých (alebo závisieť od dĺžky doby poistenia). Hodnota tohto parametra by bola vypočítaná tak, aby viedla približne k neutrálnym finančným dopadom. Paušálna zložka by mohla byť zvyšovaná iba vzhľadom na infláciu. Napríklad v Českej republike je využívaný obdobný spôsob výpočtu starobného dôchodku, ktorý sa skladá zo základnej výmery (stanovený pevnou čiastkou) a percentuálnej výmery (stanoví sa individuálne percentuálnou sadzbou z výpočtového základu podľa získaného obdobia poistenia).

3) Rozhodujúce obdobie by bolo stanovené fixne, napr. 30 rokov pred priznaním starobného dôchodku. Dôchodková formula by mala tvar

D = (S1 + S2) A,

kde S2 by bol sumárny počet osobných mzdových bodov získaných v rozhodujúcom období a S1 by bolo súčinom dĺžky doby poistenia mimo rozhodujúceho obdobia a paušálneho osobného mzdového bodu Φ. Táto konštrukcia by v podstate bola analógiou tej, ktorá je uvedená v bode (2), a bola by solidárna ku všetkým poistencom, ktorí by v rozhodujúcom období dosiahli v priemere menšie osobné mzdové body ako daný paušál Φ. Aj v tomto prípade možno parameter Φ určiť tak, aby finančný dopad bol približne neutrálny.

7. Záver

Základnými výzvami, resp. nástrojmi podporujúcimi finančnú udržateľnosť prvého priebežnom pilieri z hľadiska časovej realizácie sú k dispozícií a javia sa ako najúčinnejšie nasledovné nástroje, a to zvýšenie úspešnosti výberu poistného, ktoré nenaplnila predchádzajúca reforma, úprava podmienok poberania predčasného starobného dôchodku, ktoré už boli viackrát postupne sprísňované, nakoľko pôvodné predpoklady zavedenia predčasného starobného dôchodku sa nenaplnili a predčasný starobný dôchodok sa stal atraktívnou alternatívou príjmu popri príjme zo zárobkovej činnosti. Zároveň do úvahy prichádza zmena valorizačného mechanizmu (napríklad postupný prechod na valorizáciu dôchodkov len podľa inflácie), zvýšenie dôchodkového veku napríklad v závislosti od rastu očakávanej dĺžky života a zabezpečenie vyššej miery solidarity**.** Otvorenou otázkou však zostáva problematika časovej účinnosti realizácie načrtnutých riešení a ich kombinácií. Zároveň je potrebné posudzovať vplyv každého opatrenia na výšku dôchodku, nakoľko dôchodky v Slovenskej republike zaostávajú ďaleko za krajinami EÚ. V prípade predlžovania dôchodkového veku by časová realizácia tohto opatrenia mala byť presunutá do obdobia kedy dĺžka doby poberania dôchodku bude zodpovedať aspoň európskemu priemeru (stredná dĺžka života mužov vo veku 65 rokov je na Slovensku 13,4 roka oproti priemeru EÚ 15,3 a u žien 17,1 roka oproti priemeru EÚ 18,9). Zároveň podotýkam, že v súčasnosti na Slovensku ešte stále prebieha postupné predlžovanie dôchodkového veku žien, ktoré sa skončí v roku 2015, resp. reálne až v roku 2024 (v prípade žien, ktoré vychovali päť alebo viac detí).

8. Literatúra

[1] INTERNÉ DOKUMENTY MPSVR SR

Adresa autora:
Peter Sika, Ing., PhD.
Špitálska 4-6
816 43 Bratislava
peter.sika@employment.gov.sk

Prognóza vývoja obyvateľstva SR do roku 2050
Population forecast for Slovakia until 2050

Boris Vaňo

Abstract: The forecast is an update of population forecast in Slovakia until 2050, which was prepared in Demographic research centre in 2002. In comparing the input parameters of the initial forecast with the real development for the period 2002-2008, it was found that in contrast to the development of mortality and fertility, whose differences are not significant, projected and actual development of migration vary significantly. Therefore the updated forecast was based only on the update of forecast of migration, the other input parameters remain unchanged. As for the development of number of population, the initial and updated forecasts have a similar trend. In the updated forecast is expected longer period of stagnation, respectively moderate population growth and subsequent more moderate decline. Regarding age structure of population the differences between the two forecasts are not significant.

Kľúčové slová: prognóza vývoja obyvateľstva, aktualizácia, počet obyvateľov, vekové zloženie obyvateľstva, plodnosť, úmrtnosť, migrácia.

Keywords: Population Forecast, Actualization, Population Size, Age Groups, Fertility, Mortality, Migration

1. Úvod

Súčasný demografický vývoj na Slovensku, ktorý reaguje na spoločenské zmeny v období transformácie, si vyžaduje častejšie aktualizácie demografických prognóz. Predložená prognóza je aktualizáciou prognózy vývoja obyvateľstva SR do roku 2050, ktorá bola vypracovaná vo Výskumnom demografickom centre v roku 2002 [6].

Pri porovnávaní vstupných parametrov prognózy so skutočnosťou za obdobie 2002-2008 bolo zistené, že na rozdiel od vývoja úmrtnosti a plodnosti, ktorých odchýlky nie sú výrazné, prognózovaný a skutočný vývoj migrácie sa výrazne líšia (Tabuľka 1). Odchýlky pri strednej dĺžke života pri narodení nepresiahli počas celého porovnávaného obdobia ani u jedného pohlavia 0,5%. Prognózované hodnoty plodnosti sú síce nižšie ako skutočné, odchýlka v jednotlivých rokoch sa však pohybuje len v rozpätí od 2,25% do 5,95%, pričom trend je v obidvoch prípadoch zhodný. Zásadne odlišná je situácia pri prognóze migrácie. Prognózované hodnoty migrácie boli počas celého porovnávaného obdobia nižšie ako skutočnosť, pričom rozdiel narástol postupne až na 70%. Práve tieto rozdielne hodnoty medzi prognózovanými a skutočnými hodnotami migrácie boli hlavným dôvodom pri rozhodnutí aktualizovať prognózu z roku 2002.

Tabuľka 3: Odchýlky vstupných parametrov pôvodnej prognózy od skutočnosti (%)

Rok	Úmrtnosť		Plodnosť	Migrácia
	Muži	Ženy		
2002	0,06	0,24	-2,90	13,87
2003	0,29	0,35	-4,08	-15,26
2004	-0,21	0,26	-5,81	-52,51
2005	0,30	0,37	-5,29	-54,13
2006	0,15	0,19	-2,79	-55,40
2007	0,26	0,55	-2,25	-72,35
2008	0,03	-0,09	-5,95	-70,75

2. Zmena vstupných parametrov

Pri úvahách o úprave vstupných parametrov pôvodnej prognózy sa vychádzalo z ich porovnania so skutočnosťou, z informácii získaných z iných prognóz ([2], [3], [4], [5]) a samozrejme do úvahy sa brali aj najnovšie skutočnosti a poznatky zo súčasného spoločenského a populačného vývoja [7],.

Na základe všetkých získaných informácií sa pristúpilo k aktualizácii vstupných parametrov pôvodnej prognózy. Nakoľko rozdiely medzi skutočnými a prognózovanými hodnotami plodnosti a úmrtnosti neboli významné, rozhodlo sa, že aktualizácia sa bude týkať len migrácie. Prognóza plodnosti a úmrtnosti zostane nezmenená. Podľa aktualizovaných predpokladov sa ročné hodnoty migračného salda budú postupne zvyšovať až na 12 tis. Osôb v roku 2030 (v pôvodnej verzii prognózy bola maximálna hodnota ročného migračného salda 5 tis. osôb). V období 2030 až 2050 zostane hodnota migračného salda nezmenená. Ďalej sa predpokladá, že vekové zloženie migrantov sa oproti pôvodnej prognóze nezmení.

3. Výsledky aktualizovanej prognózy

Z výsledkov aktualizovanej prognózy sa obmedzíme na komentár k očakávanému vývoju počtu obyvateľov a vekového zloženia obyvateľstva.

Počet obyvateľov

Obidve prognózy (pôvodná aj aktualizovaná) majú podobný priebeh čo sa týka očakávaného počtu obyvateľov. Po období stagnácie resp. veľmi mierneho rastu bude nasledovať obdobie výrazného poklesu. Tento výrazný trend je zrejmý v obidvoch prognózach (Obrázok 1). Rozdiel je v období, kedy pokles začne a tiež v intenzite poklesu.

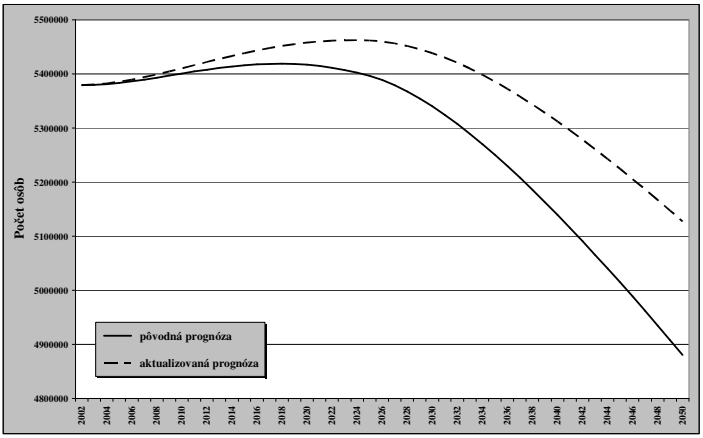

Obrázok 7: Vývoj počtu obyvateľov SR do roku 2050

Pôvodná prognóza predpokladá stagnáciu počtu obyvateľov do roku 2018 a následne prudký pokles až do konca prognózovaného obdobia. Počet obyvateľov SR by podľa tejto prognózy nemal presiahnuť 5420 tis. osôb. Aktualizovaná prognóza predpokladá mierne zvyšovanie počtu obyvateľov až do roku 2024, čím sa bod obratu vo vývoji počtu obyvateľov posúva oproti pôvodnej prognóze o 6 rokov. Počet obyvateľov by sa podľa aktualizovanej

prognózy mal postupne zvýšiť na 5460 tis. osôb. Následný pokles počtu obyvateľov by mal byť výrazný avšak menej strmý v porovnaní s pôvodnou prognózou.

To znamená, že na konci prognózovaného obdobia je rozdiel v očakávanom počte obyvateľov medzi obidvoma prognózami zhruba 250 tis. osôb - pôvodná prognóza 4880,2 tis. osôb, aktualizovaná prognóza 5127,2 tis. osôb (Tabuľka 2).

Tabuľka 2: Počet obyvateľov SR vo vybraných rokoch do roku 2050

Rok	Počet obyvateľov			
	pôvodná	Aktualizovaná	rozdiel abs.	rozdiel %
2010	5 400 780	5 410 441	9 661	0,179
2015	5 416 032	5 438 667	22 635	0,418
2020	5 416 888	5 458 103	41 215	0,761
2025	5 396 429	5 462 001	65 572	1,215
2030	5 340 250	5 438 627	98 377	1,842
2035	5 250 476	5 385 890	135 414	2,579
2040	5 139 370	5 312 066	172 696	3,360
2045	5 014 528	5 224 478	209 950	4,187
2050	4 880 189	5 127 186	246 997	5,061

Vekové zloženie obyvateľstva

Vo vývoji vekového zloženia obyvateľstva sú medzi pôvodným a aktualizovaným variantom prognózy podstatne menšie rozdiely ako v prípade vývoja počtu obyvateľov (Obrázok 2). Priemerný vek obyvateľstva sa začína navzájom odchyľovať až po roku 2030 a do konca prognózovaného obdobia dosahuje rozdiel len 0,25 roka resp. 0,52%.

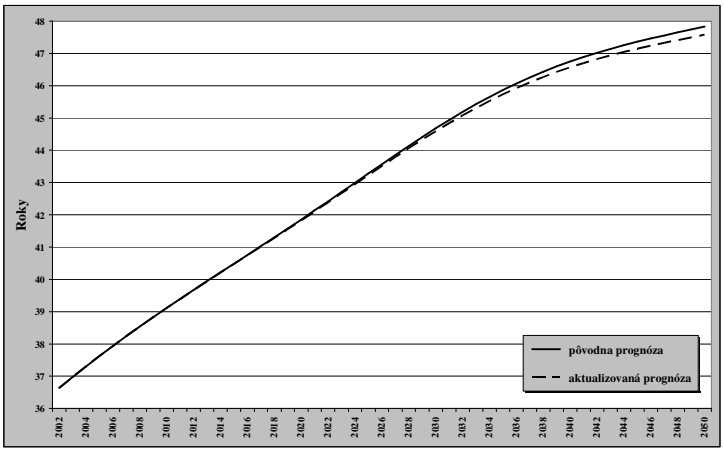

Obrázok 2: Vývoj priemerného veku obyvateľstva SR do roku 2050

Ako už bolo spomenuté v kapitole 2, rozdiel medzi pôvodným a aktualizovaným variantom prognózy je predovšetkým vo výške migračného salda. Nakoľko vekové zloženie migrantov sa výraznejšie nelíši od vekového zloženia pôvodného obyvateľstva, nemôže byť ani rozdiel vo vekovom zložení medzi obidvoma variantami výrazný.. Medzi zahraničnými migrantami prevládajú osoby v produktívnom veku, menej sa sťahujú deti a ešte menej

seniori. Prisťahovalci sú v priemere o niečo mladší, to znamená, že priemerný vek v aktualizovanej prognóze je o málo nižší v porovnaní s pôvodnou verziou.

Tabuľka 3: Vekové zloženie obyvateľstva SR vo vybraných rokoch do roku 2050

Rok	Priemerný vek			
	pôvodná	Aktualizácia	rozdiel abs.	rozdiel %
2010	39,12	39,11	-0,004	-0,009
2015	40,49	40,47	-0,012	-0,029
2020	41,85	41,83	-0,026	-0,063
2025	43,28	43,23	-0,051	-0,118
2030	44,68	44,59	-0,092	-0,205
2035	45,87	45,73	-0,140	-0,305
2040	46,75	46,57	-0,183	-0,392
2045	47,36	47,14	-0,218	-0,461
2050	47,83	47,58	-0,247	-0,516

4. Záver

Pri aktualizácii prognóz sa často zvykne diskutovať o ich spoľahlivosti. Aj v súčasnosti, keď sa hovorí o nezvratnosti niektorých demografických trendov počas najbližších desaťročí, ozývajú sa spochybňujúce hlasy, ktoré sa odvolávajú na nepresnosť demografických prognóz.

Treba povedať, že medzi prognózami, ktoré zohľadňujú v predpokladoch ľudské rozhodovanie, patria demografické prognózy k tým spoľahlivejším. Dôvodom je stabilita demografických procesov, založená na reprodukčnom správaní obyvateľstva, ktoré je silno biologicky podmienené a podlieha vonkajším vplyvom len do určitej miery. To neplatí len v prípade veľkých spoločenských zlomov, vojen alebo katastrof, ktoré sa ťažko predvídajú a preto sa celkom logicky neobjavujú v očakávaných scenároch budúceho vývoja, na ktorých sú založené prognózy.

Cieľom demografických prognóz je poskytnúť očakávané základné dlhodobé trendy a detailnú prognózu na obdobie najbližších rokov. Nakoľko detaily nemožno prognózovať na dlhšie obdobie, treba prognózy pravidelne aktualizovať. Až v prípade, že sa nepotvrdia dlhodobé trendy, je namieste diskusia o spoľahlivosti prognózy

Kritici presnosti a spoľahlivosti demografických prognóz často nerozlišujú medzi prognózou a projekciou a spochybňujú presnosť projekcií. Projekcia je však na rozdiel od prognózy podmienenou výpoveďou o budúcom demografickom vývoji a preto je vždy pravdivá. Nehovorí totiž o pravdepodobnom demografickom vývoji, ale o tom, ako bude vyzerať budúci demografický vývoj, ak nastanú určité predpoklady [1]. Pre lepšiu orientáciu užívateľov projekcií by preto nebolo na škodu, keby jednotlivé projekcie obsahovali aj informáciu o pravdepodobnosti príslušného projekčného scenára.

5. Literatúra

[1] Bleha, B. 2006. Teoretické špecifiká a vybrané teoretické otázky populačného regionálneho prognózovania. In: Geografický časopis, Vol. 58, č. 1, s. 61-71.

[2] BLEHA, B. – VAŇO, B. 2007. Prognóza vývoja obyvateľstva SR do roku 2025 (aktualizácia). Bratislava, INFOSTAT, 57 s.

[3] EUROPOP2004–Trend scenario, national level. 2004. Luxembourg, EUROSTAT.

[4] EUROPOP2008–Convergence scenario, national level. 2009. Luxembourg, EUROSTAT.

[5] PROJEKCE OBYVATELSTVA ČESKÉ REPUBLIKY DO ROKU 2065. http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/4020-09.

[6] VAŇO, B. - JURČOVÁ, D. - MÉSZÁROS, J. 2002. Prognóza vývoja obyvateľstva SR do roku 2050. Bratislava, INFOSTAT, 121 s.

[7] VAŇO, B. (ED.) 2007. Populačný vývoj v Slovenskej republike 2006. Bratislava, INFOSTAT, 80 s.

Adresa autora:
Boris Vaňo, Ing.
INFOSTAT
Dúbravská cesta 3
845 24 Bratislava
vano@infostat.sk

Chudoba na Slovensku z pohľadu materiálnej deprivácie – analýza údajov zo zisťovania EU SILC 2005-2008
Poverty in Slovakia in terms of material deprivation – analysis of data from EU SILC 2005-2008

Róbert Vlačuha, Jarmila Velčická

Abstract: Contribution is aimed at aspect of material deprivation in observation of poverty. In measurement of poverty in EU countries concept of relative poverty predominates and this feature is evaluated through indicators of monetary poverty. In addition there is theoretically elaborated measurement of poverty and social exclusion through indicators of material deprivation. In this contribution we analyze poverty on the base of data from EU SILC 2005-2008 in terms of both mentioned above.

Key words: EU SILC, material deprivation, poverty

Kľúčové slová: EU SILC, materiálna deprivácia, chudoba

1. Úvod

Štatistické zisťovanie o príjmoch a životných podmienkach domácností EU SILC sa realizuje v Slovenskej republike v rámci európskeho projektu štatistiky chudoby a sociálneho vylúčenia už od roku 2005. Je významným zdrojom údajov o príjmoch, úrovni a štruktúre chudoby a sociálneho vylúčenia v krajinách Európskej únie a umožňuje nielen medzinárodné porovnávanie Slovenska v rámci Európskej únie, ale aj analyzovanie sociálnej situácie domácností na Slovensku.

Postupom času sa na projekte výraznejšie prejavuje tendencia rozširovať príjmové meranie o meranie nepeňažnej chudoby. Okrem údajov, ktoré slúžia na výpočet indikátorov príjmovej chudoby je v zisťovaní celý rad otázok, ktoré sa týkajú materiálnej deprivácie a sociálneho vylúčenia. Pre EU SILC 2009 sa zisťoval samostatný modul zameraný na materiálnu depriváciu.

2. Koncept materiálnej deprivácie

Existuje celý rad spôsobov ako chudobu definovať a ako ju merať. Najčastejším spôsobom merania chudoby sú tzv. monetárne (príjmové) indikátory spoločné pre všetky členské krajiny EÚ. Meranie chudoby cez príjem sa často stretáva s kritikou, ktorá mu vyčíta predovšetkým to, že príjem je „nedokonalým meraním spôsobilosti spotreby a bohatstva“, pretože neodráža prístup k úverom, akumulovanému sporeniu alebo schopnosti likvidovať akumulované vklady a neodráža ani aspekt nepeňažnej chudoby. Práve tieto aspekty môžu byť relevantné pre osoby na nižšom konci príjmovej distribúcie. Aj preto sme sa v našom príspevku zamerali na meranie chudoby cez ukazovatele tzv. materiálnej deprivácie.

Vo všeobecnosti, tak ako neexistuje jedna definícia materiálnej deperivácie, neexistuje ani jednoznačný prístup pri vymedzení dimenzií materiálnej a sociálnej deprivácie a ani pri vymedzení položiek v rámci jednotlivých dimenzií. Na Slovensku sa materiálnou depriváciou zaoberala O. Danglová [1], ktorá uvádza: „Meradlá chudoby sú relatívne a vychádzajú zo štandardu života, ktorý sa považuje za dostatočný v istom sociokultúrnom kontexte. Takže keď ľudia z majerov z hľadiska ukazovateľov materiálnej deprivácie, stravovania, odievania,

bývania vyslovene nehladujú, nechodia v handrách a nebývajú v chatrčiach, ich životný štandard je vo všetkých týchto ukazovateľoch nízky, jednak v porovnaní s ešte nedávnou minulosťou, jednak so súčasným štandardom ostatných sociálnych skupín".

Dokument OECD [2] identifikoval v rôznych OECD krajinách celkovo 30 rôznych deprivačných položiek, ktoré prisúdil do 6 hlavných dimenzií: 1. základné potreby, 2. základné aktivity voľného času a sociálnych aktivít, 3. dostupnosť predmetov dlhodobej spotreby, 4. podmienky bývania, 5. finančný stres a 6. pomoc od príbuzných a priateľov.

3. Analýza údajov týkajúcich sa materiálnej deprivácie

Teoretickým východiskom pre analýzu údajov zo zisťovania EU SILC 2005-2008 je prístup prezentovaný v rámci publikácií Eurostatu. Autorka analýzy A. C. Guio [3] vychádzala zo skorších prác (Callan, Nolan, Whelan (1993) [4], Whelan, Layte a Maitre (2001) [5], Eurostat (2003) [6] a Atkinson, Cantillon, Marlier a Nolan (2005) [7]). Na základe analýzy údajov z Európskeho panelu domácností (ECHP) a EU SILC 2003 zoskupila 11 zisťovaných položiek do troch dimenzií: 1. ekonomické zaťaženie, 2. predmety dlhodobej spotreby a 3. bývanie.

V našich výpočtoch sme sa opierali najmä o metodické východiská navrhnuté Eurostatom a prezentované v už spomenutej práci A. C. Guio. Na rozdiel od ich výpočtov sme rozšírili počet položiek vynúteného nedostatku predmetov dlhodobej spotreby o dve položky zisťované v rámci EU SILC a to o počítač a pračku. V prípade tejto dimenzie za deprivovaných možno považovať iba ľudí, ktorí vykázali, že predmety dlhodobej spotreby nevlastnia, pretože si ich nemôžu dovoliť. Ide o to, aby sa oddelil vplyv životného štýlu od konceptu deprivácie.

Pre účely analýzy boli použité tri základné dimenzie:

1. dimenzia - ekonomické zaťaženie,
2. dimenzia - predmety dlhodobej spotreby,
3. dimenzia - bývanie.

Dimenzia „ekonomické zaťaženie" obsahuje 4 položky (premenné): zaplatiť si raz ročne týždňovú dovolenku mimo domu, nedoplatky na nájomnom, platbách za elektrinu, plyn a nedoplatky pri splácaní pôžičiek, jesť každý druhý deň mäsité jedlo, hydinu alebo rybu a udržiavať v dome primerané teplo. Nedoplatky na nájomnom, platbách za elektrinu, plyn a nedoplatky pri splácaní pôžičiek sme zohľadnili ako jednu položku v prípade, ak respondent uviedol nedoplatok aspoň v jednej situácii.

Dimenzia „predmety dlhodobej spotreby" sa týka nedobrovoľného nevlastnenia predmetov dlhodobej spotreby, t.j. vynúteného nedostatku. Pre účely analýzy sem boli zaradené nasledujúce položky: telefón alebo mobil, farebný televízor, počítač, pračka, osobný automobil.

Dimenzia „bývanie" obsahuje 4 položky: príliš tmavý byt - málo svetla, vlhký byt, kúpeľňa alebo sprcha v byte, WC v byte.

Konkrétny údaj zistený za domácnosť bol priradený každému členovi domácnosti. Pracovali sme s váženými údajmi, pričom sme použili Eurostatom odporúčané integrované váhy, kalibrované podľa pohlavia a veku. Nasledujúce tabuľky uvádzajú detailnú prezentáciu výsledkov v jednotlivých dimenziách. Pre účely komplexnosti pohľadu údaje v tabuľkách udávajú podiel deprivovaných osôb v jednotlivých položkách a podiel deprivovaných osôb v prípade, ak respondenti uviedli depriváciu pri dvoch, troch, štyroch alebo pri všetkých položkách v rámci konkrétnej dimenzie.

Tabuľka 1: Dimenzia Ekonomické zaťaženie

Položka	Podiel deprivovaných osôb v %			
	EU SILC 2005	EU SILC 2006	EU SILC 2007	EU SILC 2008
Zaplatiť si raz ročne týždňovú dovolenku mimo domu	59,2	57,6	54,0	57,2
Nedoplatky na nájomnom, platbách za elektrinu, plyn a nedoplatky pri splácaní pôžičiek	11,5	10,1	7,6	5,3
Jesť každý druhý deň mäsité jedlo, hydinu alebo rybu	41,4	36,9	32,1	29,2
Udržiavať v dome primerané teplo	13,6	9,7	4,6	6,0
Deprivácia v aspoň dvoch položkách	40,9	35,3	30,3	29,4
Deprivácia v aspoň troch položkách	13,8	10,8	6,1	5,7
Deprivácia vo všetkých položkách	1,3	1,7	1,2	0,9

Z analýzy ekonomického zaťaženia vyplýva, že ľudia majú najväčší problém zaplatiť si raz ročne týždňovú dovolenku mimo domu, pričom aj napriek miernym výkyvom medzi rokmi je podiel deprivovaných osôb približne rovnaký.

Rovnako vysoký podiel deprivovaných osôb je možné sledovať z údajov zo zisťovania EU SILC 2005 v prípade *ukazovateľa dovoliť si jesť každý druhý deň mäsité jedlo, hydinu alebo rybu. V tomto prípade sme však zaznamenali v medziročnom porovnaní výrazný pokles v podiele deprivovaných osôb.*

Tabuľka 2: Dimenzia Predmety dlhodobej spotreby

Položka	Podiel deprivovaných osôb v %			
	EU SILC 2005	EU SILC 2006	EU SILC 2007	EU SILC 2008
Telefón alebo mobil	2,1	2,1	1,5	1,4
Farebný televízor	0,9	0,8	0,7	0,4
Počítač	27,1	22,3	16,2	12,4
Práčka	1,1	1,0	0,8	0,8
Osobný automobil	28,5	27,6	23,9	20,5
Deprivácia v aspoň dvoch položkách	15,6	14,0	10,7	8,0
Deprivácia v aspoň troch položkách	2,2	1,8	1,4	1,0
Deprivácia v aspoň štyroch položkách	0,6	0,4	0,4	0,4
Deprivácia vo všetkých položkách	0,2	0,2	0,1	0,1

V dimenzii týkajúcej sa predmetov dlhodobej spotreby pociťujú osoby najvýraznejší nedostatok v prípade vlastnenia počítača a osobného automobilu. V prípade oboch premenných sme v medziročnom porovnaní zaznamenali pokles v podiele deprivovaných osôb.

Tabuľka 3: Dimenzia Bývanie

Položka	Podiel deprivovaných osôb v %			
	EU SILC 2005	EU SILC 2006	EU SILC 2007	EU SILC 2008
Príliš tmavý byt - málo svetla	4,7	3,7	3,7	4,4
Vlhký byt	7,2	6,6	6,1	9,1
Kúpeľňa alebo sprcha v byte	1,3	1,3	1,4	0,1
WC v byte	3,1	3,2	2,9	0,4
Deprivácia v aspoň dvoch položkách	3,4	3,2	3,3	2,1
Deprivácia v aspoň troch položkách	1,0	0,7	0,6	0,2
Deprivácia vo všetkých položkách	0,4	0,2	0,2	0,1

Pri položkách týkajúcich sa bývania (3. dimenzia) osoby vykazovali depriváciu v menšej miere v porovnaní s predchádzajúcimi dimenziami. Najviac zaťažuje ľudí vlhký byt, kde sme v poslednom roku zisťovania zaznamenali mierny nárast v podiele deprivovaných osôb.

Pri meraní konceptu chudoby v krajinách EU prevažuje koncept relatívnej chudoby a tento jav sa hodnotí predovšetkým cez indikátory monetárnej chudoby. Práve z tohto dôvodu sme ďalej skúmali vzťah medzi peňažným príjmom a materiálnou depriváciou. Údaje týkajúce sa materiálnej deprivácie sme analyzovali pre osoby pod hranicou chudoby a osoby nad hranicou chudoby. Hranica chudoby je definovaná ako 60 % mediánu ekvivalentného disponibilného príjmu v danej spoločnosti. Osoby, ktorých príjem je pod touto hranicou označujeme ako osoby v riziku chudoby. V nasledujúcich tabuľkách je vidieť, ako sa podiel deprivovaných osôb mení podľa toho, či sa jedná o osoby ohrozené rizikom chudoby, alebo nie.

Tabuľka 4: Dimenzia Ekonomické zaťaženie podľa príjmovej chudoby

Položka	EU SILC 2005		EU SILC 2006		EU SILC 2007		EU SILC 2008	
	pod hranicou chudoby	nad	pod hranicou chudoby	nad	pod hranicou chudoby	nad	pod hranicou chudoby	nad
Zaplatiť si raz ročne týždňovú dovolenku mimo domu	70,7	57,4	81,4	54,4	84,2	50,4	80,5	54,3
Nedoplatky na nájomnom, platbách za elektrinu, plyn a nedoplatky pri splácaní pôžičiek	21,2	10,0	23,0	8,4	23,0	5,8	12,5	4,4
Jesť každý druhý deň mäsité jedlo, hydinu alebo rybu	53,8	39,4	59,5	33,9	62,2	28,5	54,6	26,1
Udržiavať v dome primerané teplo	18,9	12,8	19,2	8,4	14,6	3,4	13,8	5,0
Deprivácia v aspoň dvoch položkách	53,7	38,9	61,7	31,8	65,3	26,1	57,5	25,9
Deprivácia v aspoň troch položkách	25,2	12,0	26,8	8,6	24,4	4,0	17,0	4,3
Deprivácia vo všetkých položkách	4,9	0,8	6,5	1,1	7,5	0,5	4,1	0,5

Tabuľka 5: Dimenzia Predmety dlhodobej spotreby podľa príjmovej chudoby

Položka	EU SILC 2005		EU SILC 2006		EU SILC 2007		EU SILC 2008	
	pod hranicou chudoby	nad	pod hranicou chudoby	nad	pod hranicou chudoby	nad	pod hranicou chudoby	nad
Telefón alebo mobil	7,7	1,3	7,2	1,4	5,7	1,0	5,6	0,9
Farebný televízor	2,8	0,6	3,0	0,5	2,8	0,4	0,9	0,3
Počítač	38,8	25,3	39,5	20,0	38,8	13,5	27,4	10,6
Práčka	3,3	0,8	3,6	0,6	3,9	0,4	3,7	0,4
Osobný automobil	38,4	26,9	46,8	25,0	47,8	21,1	37,6	18,4
Deprivácia v aspoň dvoch položkách	26,7	13,8	31,0	11,7	32,5	8,1	21,3	6,3
Deprivácia v aspoň troch položkách	8,2	1,3	7,8	1,0	6,2	0,8	4,7	0,6
Deprivácia v aspoň štyroch položkách	2,9	0,3	2,2	0,2	2,1	0,2	1,5	0,2
Deprivácia vo všetkých položkách	1,0	0,1	1,0	0,1	0,4	0,1	0,1	0,1

Tabuľka 6: Dimenzia Bývanie podľa príjmovej chudoby

Položka	EU SILC 2005		EU SILC 2006		EU SILC 2007		EU SILC 2008	
	pod hranicou chudoby	nad	pod hranicou chudoby	nad	pod hranicou chudoby	nad	pod hranicou chudoby	nad
Príliš tmavý byt - málo svetla	8,0	4,1	7,3	3,3	8,0	3,2	7,6	4,0
Vlhký byt	13,3	6,3	12,5	5,8	11,3	5,5	16,5	8,2
Kúpeľňa alebo sprcha v byte	4,3	0,9	4,8	0,9	6,1	0,8	0,5	0,1
WC v byte	7,3	2,5	9,3	2,3	10,3	2,1	1,4	0,3
Deprivácia v aspoň dvoch položkách	8,4	2,7	8,8	2,5	11,5	2,3	5,1	1,7
Deprivácia v aspoň troch položkách	3,4	0,6	3,4	0,4	3,4	0,3	1,0	0,1
Deprivácia vo všetkých položkách	1,1	0,3	1,1	0,1	1,2	0,1	0,4	0,1

Z uvedenej analýzy je jasne vidieť prepojenie medzi nepeňažným a peňažným hľadiskom merania chudoby, pretože vo všetkých dimenziách mali osoby pod hranicou rizika chudoby (určenej na základe monetárneho hľadiska) väčší problém s nedostatkom opytovaných položiek (boli viac deprivovaní) ako osoby nad hranicou rizika chudoby. Treba však poznamenať, že nie vždy ide o kauzálnu príčinu a niekedy je podiel deprivovaných osôb v oboch skupinách podobný. Najväčší rozdiel medzi podielom deprivovaných osôb pod a nad hranicou chudoby sa prejavil v dimenzii Ekonomické zaťaženie, naopak, najmenší rozdiel sa prejavil v dimenzii Bývanie (čo však súvisí s celkovo nízkym podielom deprivovaných osôb v tejto dimenzii).

Záver

Podľa výsledkov analýzy je deprivácia na Slovensku spojená s príjmovou chudobou, nakoľko ľudia pod hranicou chudoby sú podľa nami prezentovaných údajov deprivovaní viac ako osoby s príjmom nad hranicou chudoby. Z deprivačných položiek ľudia uvádzajú depriváciu najmä v prípade ekonomického zaťaženia. Naopak, najmenej sa prejavuje deprivácia v oblasti bývania.

Uvedená analýza prezentuje jeden z možných prístupov vymedzenia dimenzií a položiek, na základe ktorých je možné hodnotiť materiálnu depriváciu na Slovensku. Vo všeobecnosti umožňujú ukazovatele materiálnej deprivácie zberané v rámci štatistického zisťovania EU SILC analýzu ďalších členení a tiež testovanie výpočtu indikátorov materiálnej deprivácie.

4. Literatúra

[1] DANGLOVÁ Oľga: Podoby chudoby vo vidieckom prostredí južného Slovenska, 1997.
[2] OECD: Non Financial Indicators of Material Deprivation, DELSA/ELSA/WPI(2006)8, 2006.
[3] GUIO Anne- Catherine: Material deprivation in the EU, Eurostat Statistics in Focus, 21/2005, KS-NK-05-021-EN-N.
[4] CALLAN, T., NOLAN, B., AND WHELAN C.T.: Resources, Deprivation and the Measurement of Poverty, Journal of Social Policy, 22, 2, 1993,
[5] LAYATER., MAITRE M., NOLAN B., WHELAN C.T.: Persistent and Consistent Poverty in the 1994 and 1995 Wawes of the ECHP, Review of income and Wealth, Series 47, 4, 2001
[6] EUROSTAT: European Social statistics: Income Poverty and Social Exclusion (2nd Report), KS_BP-02-008-EN-C, 2003.
[7] ATKINSON A.B, CANTILLON Bea, MARLIER Eric, NOLAN Brian : Taking forward the EU Social inclusion process, Final report, August 2005, http://www.ceps.lu/eu2005_lu/inclusion.

Adresa autorov:
Vlačuha Róbert, Mgr
Miletičova 3, ŠÚ SR
824 67 Bratislava
robert.vlacuha@statistics.sk

Velčická Jarmila, Mgr
Miletičova 3, ŠÚ SR
824 67 Bratislava
jarmila.velcicka@statistics.sk

OBSAH

Autor	Názov	Strana
	Úvod	1
Chajdiak Jozef, Luha Ján,	Z histórie Slovenských demografických konferencií	2
Arpáš Pavol	Vybrané ukazovatele o Trenčianskom kraji	5
Bartoňová Dagmar, Nývlt Ondřej	Struktura rodin a domácností ve světle změn úrovně plodnosti a sňatečnosti v České a Slovenské republice koncem 20. a počátkem 21. století	11
Bleha Branislav	Regionálne populačné prognózy na Slovensku – aktuálne výsledky a výskumné výzvy	17
Böhmer Daniel, Luha Ján, Martináková Jana	Distribúcia vrodených vývojových chýb na Slovensku v rokoch 1997 - 2005	24
Fiala Tomáš, Langhamrová Jitka	Některé aspekty budoucího demografického vývoje České republiky	32
Karol Pastor, Zuzana Fraštacká	Postoje slovenských vysokoškoláčok k antikoncepcii Výsledky výskumu	37
Horecký Marián	Sčítanie obyvateľov, domov a bytov v roku 2011	43
Chajdiak Jozef	Odhad vývoja počtu a podielu poproduktívneho obyvateľstva SR do roku 2040	49
Chromeček Andrej	Porovnanie prognóz starnutia – Európa verzus Slovensko	56
Kaščáková Alena, Nedelová Gabriela	Zmeny hospodárenia slovenských domácností	64
Katerinková Mária	Obvyklý pobyt a jeho doplnkové premenné verzus stav a vývoj požiadaviek Eurostatu v štatistických zisťovaniach	68
Kusendová Dagmar, Bačík Vladimír	Vizualizácia prognostických dát v prostredí internetu	75
Němečková Michaela	Projekce obyvatelstva České republiky 2009 - 2065	81
Olexa Milan	Uznesenie Európskeho parlamentu z 21. februára 2008 o demografickej budúcnosti Európy	88
Petrášová Alexandra	ESSPROS – účel rodina/deti.	92
Podmanická Zuzana	Súčasné trendy demografického vývoja v Slovenskej republike	98
Procházková Monika, Galvánková Andrea	Zmeny v demografickom správaní mladých ľudí v kontexte demografického vývoja Slovenska	104
Pukačová Jana	Analýza podmienok bývania v rómskych osadách na Slovensku	110
Sika Peter	Demografický vývoj a previazanosť na dôchodkový systém	115
Vaňo Boris	Prognóza vývoja obyvateľstva SR do roku 2050	121
Vlačuha Róbert, Velčická Jarmila	Chudoba na Slovensku z pohľadu materiálnej deprivácie – analýza údajov zo zisťovania EU SILC 2005-2008	126

CONTENT

Author	Title	Page
	Úvod	1
Chajdiak Jozef, Luha Ján,	From the history of Slovak demographical conferences	2
Arpáš Pavol	Selected Data on Region of Trenčín	5
Bartoňová Dagmar, Nývlt Ondřej	The family and household structure in the context of changes in fertility and nuptiality level in the Czech and Slovak Republic in the 1990s and the first years of the 21st century	11
Bleha Branislav	Regional Population Forecasting in Slovakia – Current Results and Scientific Prospects	17
Böhmer Daniel, Luha Ján, Martináková Jana	Congenital anomalies distribution in Slovakia in 1997 - 2005	24
Fiala Tomáš, Langhamrová Jitka	Some aspects of the Future Demographic Development in the Czech Republic	32
Karol Pastor, Zuzana Fraštacká	Attitudes of Slovak women university students towards contraception use Results of a survey	37
Horecký Marián	Population, Housing and Dwelling Census 2011	43
Chajdiak Jozef	Estimation development counts and quota postproductive population SR till year 2040	49
Chromeček Andrej	Comparasion of ageing process prognosis in Europe and Slovakia	56
Kaščáková Alena, Nedelová Gabriela	Changes in Managing Finances in Slovak Households	64
Katerinková Mária	Usual residence and its additional indicators versus statement and evaluation of the Eurostat's requirements in statistical surveys	68
Kusendová Dagmar, Bačík Vladimír	Visualization of prognostic data in the Internet environment	75
Němečková Michaela	The Czech Republic Population Projection 2009 - 2065	81
Olexa Milan	European Parliament resolution of 21 February 2008	88
Petrášová Alexandra	ESSPROS – function family/children	92
Podmanická Zuzana	Recent trends of the demographic development in the Slovak Republic	98
Procházdzková Monika, Galvánková Andrea	Changes in the demographic behaviour of young people in the context of the general demographic development in Slovakia	104
Pukačová Jana	Analysis of housing conditions in Roma settlements in Slovakia	110
Sika Peter	Demographic evolution and cohesion with the pension system	115
Vaňo Boris	Population forecast for Slovakia until 2050	121
Vlačuha Róbert, Velčická Jarmila	Poverty in Slovakia in terms of material deprivation – analysis of data from EU SILC 2005-2008	126